

ARHEOVEST

INTERDISCIPLINARITATE
ÎN ARHEOLOGIE ȘI ISTORIE

VIII₂

IN HONOREM
ALEXANDRU RĂDULESCU

SZEGED
2020

UN LUCA, CARE NU-I IULA, BAN DE SEVERIN (1233)!

Sorin Forțiu*

* Universitatea de Vest din Timișoara; sorinfoortiu@gmail.com

Abstract. In 1981, Maria Holban managed to raise the doubt about the name of Severin's first *banus* documentary attested in 1233 (Luca or Jula?). The documentary sources undoubtedly show us that it is Luca who participates at the oath in Bereg Forest (22.08.1233). The dignity of *Banatus Zeuriniensis* is documented on this occasion. We do not know for sure who *Jula Banus* is, who appears in a letter dated 27.11.1233. We suspect that he is Gyula, the son of *Leustachius*, from Rátólt's kindred.

Keywords: *banus*, *banatus*, Severin/Szörény, Luca/Lukács, Iula/Jula/Gyula, Bereg, 1233.

Apariția Banatului de Severin este încă o problemă controversată printre istorici. Nici măcar primul *banus* atestat documentar nu a scăpat de discuții. În cele ce urmează voi analiza opinia care a împrăștiat îndoiala asupra numelui primului ban de Severin atestat documentar (22.08.1233). De asemenea, voi încerca să clarific anumite aspecte obscure ale unor documente medievale și modul cum au fost ele introduse în circuitul științific, izvoade care circumscriu evenimentele legate de *interdictum*ul ecleziastic din regatul arpadian (1232–'34), în cursul cărora întâlnim și primul ban de Severin cunoscut nominal (Luca).

1. Opinii

În anul 1981¹, Maria HOLBAN a aruncat o "petardă", care are încă reverberații și azi. După ce se chinuie să demonstreze² că banul de Severin atestat documentar în 22.08.1233 nu se numește *Luca*, ci *Iula*³, peste numai cinci pagini devine mai dilema-

Notă: Toate **citățile** sunt menționate prin folosirea scrisului *italic*. Dacă în acest citat exista deja ceva subliniat cu scris *italic* am recurs la folosirea scrisului normal pentru a indica acest lucru.

Anexele sunt parte integrantă a acestui studiu. A se consulta cu încredere deoarece conțin informații vitale.

¹ Până în acest moment lucrurile erau clare pentru toată lumea; Luca era primul ban de Severin atestat documentar (22.08.1233). Bibliografia este inutilă a fi amintită aici.

² Holban, 1981, pp. 56–57 (*vide Anexa I* a acestui studiu pentru o analiză istorică pe text).

³ i.e. *Gyula* (l.m.). Acest lucru se vede foarte bine din analiza cazului lui Gyula, fiul lui *Leustachius*, de genere Rátólt:

1230: *Jula Woiwada existente* (ÁÚO, VI, p. 486, doc 304).

1230: *Gyvla filio Leustachij Voyvoda existente* (ÁÚO, VI, p. 487, doc 305; *vide* și **Anexa II**).

1231: *Iula fratre Ratolt, Woywoda Transilvano* (CD, III/2, p. 253).

tică ... *fostul ban din 1233 (fie Luca sau Iula) ...*⁴, pentru a fi teribil de categorică în Cuvînt înainte: ... *descoperirea că primul ban de Severin cunoscut pînă acum sub numele de Luca pe baza unui document valabil apare sub numele de Iula într-un altul, tot atît de valabil și anterior celui alt cu cîteva luni*⁵. Rezumatul în limba franceză de la sfârșitul volumului de studii afirmă că primul ban de Severin este menționat de două ori, datorită unei erori de lectură, inițial sub numele de *Jula* (27.11.1233) și mai apoi drept Luca (19.02.1233) și că autoarea "vede" (i.e. crede) mai curînd că ar fi vorba despre *Jula, fratele lui Ratholt*⁶. O "consecvență" a opiniilor demnă de "admirat"! Trei ani mai târziu, într-o notă, Manole NEAGOE întrezărește adevărul, dar rămîne confuz: *Pentru anul 1233, sînt menționate două persoane Luca și Iula, ca ban de Severin, dacă nu cumva este vorba de o confuzie*⁷. Tot într-o notă, în 1993, Victor SPINEI este și el dilematic: *Discuția dacă cel dintîi ban al Severinului se numea Luca sau Iula nu a condus spre o soluție absolut sigură*⁸. După care tăcerea se așterne asupra subiectului pentru aproape un deceniu. În anul 2001, Șerban TURCUȘ scrie despre *excepția unei mențiuni din 1232 (sic! 1233), când este pomenit banul Luca sau Iula ...*⁹. Anul următor, Ligia BOLDEA zice că *din 1233 datează prima atestare documentară (sic!¹⁰) a unui ban de Severin în persoana lui Luca sau Iula*¹¹. Apoi, doar își reia spusele în 2006¹². În anul 2004, Laurențiu RĂDVAN își publică teza de doctorat, unde aflăm¹³ că *Prima mențiune a unui ban de Severin, ..., o întâlnim în 1233, când un Luca ban (sau Iula)*

1235: *Iula de [genere] Ratolth Iudice Curie nostre, et Comite Chenadiensi* (CD, IV/1, p. 27; *vide* și **Anexa II**).

În documentele de epocă întâlnim numele sub diferite grafii: *Jula, Iula, Jwla, Yula, Iulla, Gyula, Gywla, Gyvla, Gula, Gulae*. Consistente considerații lingvistice relativ la acest nume/toponim/demnitate ancestrală a oferit NÉMETH Gyula în anul 1928 (Németh, 1990, pp. 45–47: *Gyula*); *vide* și Ligeti, 1979, pp. 465–467.

Nu am înțeles de ce Maria HOLBAN a folosit constant *Iula* (mai puțin în rezumatul în limba franceză unde apare *Jula*) drept substitut al corectului *Jula*. Poate pentru că așa apărea în editarea lui Anton THEINER (*Iulam Vanum*^a)? Voi respecta grafia ei doar atunci când citez ori mă refer la contextul scrierii sale.

^a Theiner, 1859, p. 121.

⁴ Holban, 1981, p. 63.

⁵ Holban, 1981, p. 5.

⁶ ... *le premier [ban de Severin est mentionné] deux fois, d'abord sous le nom de Jula (le 27 nov. 1233), ensuite de Luca (le 19 fév. 1233). Il y a erreur de lecture. Mais laquelle est la bonne? Nous verrions ici plutôt Jula le frère de Ratholt ...* (Holban, 1981, p. 306).

⁷ Neagoe, 1984, p. 42.

⁸ Iorga, 1993, p. 121, nota [8].

⁹ Turcuș, 2001, pp. 299–300.

¹⁰ ce pleonasm drăgălaș!

¹¹ Boldea, 2002, p. 95.

¹² ... *din anul 1233 datează prima atestare a unui ban de Severin în persoana lui Luca sau Iula ... de l'année 1233 datant la première attestation d'un ban de Severin, dans la personne de Luca ou Iula* (Boldea, 2006, p. 44, 64).

¹³ Și alte chestiuni interesante asupra cărora ne vom apleca cu altă ocazie.

*apare ca martor al unui jurământ*¹⁴. În 2010, el lansează incertitudinea și pe plan mondial¹⁵, pentru a o readuce acasă un an mai târziu¹⁶. În anul 2008¹⁷, Viorel ACHIM ignoră "ipoteza" lansată de Maria HOLBAN¹⁸, iar despre ce s-a întâmplat în luna august 1233 în Pădurea Bereg are o înțelegere total greșită¹⁹. În același an, Silviu OȚA conspectează necritic după ea²⁰. Anul următor²¹, Mite MĂNEANU, chiar dacă realizează sânguincios un rezumat²² al celor scrise de istoricul bucureștean, opinează prea comod că *nu se poate clarifica pe deplin identificarea primului ban de Severin*. În anul 2015, Radu Ștefan VERGATTI amintește "ipoteza" Holban, iar prin afirmațiile sale complementare devoează doar carențe de cultură istorică generală²³. Poate mai sunt și alții,

¹⁴ Rădvan, 2004, p. 52.

¹⁵ *The first mention made of a Severin ban dates back to 1233, when a Luca or Iula ban features as witness for an oath* (Rădvan, 2010, pp. 119–120).

¹⁶ *Prima mențiune a unui ban de Severin este din 1233, când un Luca ban (sau Iula) apare ca martor al unui jurământ* (Rădvan, 2011, p. 114).

¹⁷ de fapt, este vorba de lucrarea doctorală susținută în anul 2003.

¹⁸ Achim, 2008, p. 82.

¹⁹ *Biserica a încercat să medieze conflictul dintre ducele Bela și regele Andrei II și în august 1233 (fals!) s-a ajuns la o împăcare (fals!), prin jurământul (fals!) pe care cei doi protagoniști l-au prestat în fața (fals!) legatului papal, în pădurea Bereg* (Achim, 2008, p. 51).

²⁰ *Astfel, în anul 1233 a fost menționată existența unui ban de Severin, prima sa atestare fiind cu ocazia jurământului de la (sic! din pădurea) Bereg. Asupra titularului acestei funcții s-au emis diverse ipoteze (una singură! -n.m.), însă fără a putea fi identificat în mod cert, acesta putând fi atât Iula, fratele lui Ratold, comite al curții (fals!) și comite de Cuvin (1219-1221), cât și Luca, marele (sic!) paharnic al lui Andrei al II-lea* (Oța, 2008, p. 30). Și el atinge o audiență mondială în anul 2014 (Oța, 2014, p. 39).

²¹ Pentru că nu am acces la cartea lui M. Măneanu (ISBN 978-973-680-250-8) mă văd nevoit să citez după prelucrări (Măneanu, 2013).

²² ... în 1233 în lista demnitarilor regatului maghiar figurează Luca, banul Severinului⁶, care era reprezentantul (sic!) acestei formațiuni și vasal (sic!) coroanei sfântului Ștefan fiind, totodată, membru în sfatul regal (fals!). În legătură cu numele acestui prim ban de Severin, Maria Holban, citând un document din 19 februarie 1234, în care este menționat pentru 1233 (fals!) banul Luca, crede că lectura corectă a numelui acestuia ar fi fost Iula banul, menționat și într-o scrisoare, din 27 noiembrie 1233, adresată de Inocențiu, episcopul de Sirmium (sic!) regelui Bela al IV-lea (fals!) prin care-l ruga să-i îndeplinească unele cereri anterioare (fals!). Se argumentează că ambele texte nu s-au păstrat în original ci doar în transcriere, în registrul papal „*Liber Censum (sic!) Camerae Apostolicae*” și poate fi o greșală a copistului. Se face totodată mențiunea că în acea perioadă exista un dregător Luca, care între 1229 și 1230 avea demnitatea de mare paharnic al regelui Andrei al II-lea și care putea fi Luca banul (sic!), în timp ce Iula banul, menționat în documentele din 27 noiembrie. 1233 și 22 august 1233, cercetătoarea consideră că ar fi vorba de Iula fratele lui Rathalt (sic!) comite al curții regale⁷ (fals!). Cercetările întreprinse în arhivele de peste hotare (fals!) au condus la descoperirea unor noi (fals!) documente referitoare la această problemă (care vin să completeze pe cele deja publicate în colecția Hurmuzacki) însă nici cu ajutorul acestora nu se poate clarifica pe deplin identificarea primului ban de Severin ... (Măneanu, 2013).

²³ În anul 1233 (fals!^a), regele maghiar Arpadian (sic!), Andrei al II-lea Venețianul (fals!^b) (1205-1235), a format (!^c) regiunea militară a Banatului de Munte (fals!^d), în frunte cu un ban,

dar nu mai insist. O nelămurire retorică totuși am; acești autori chiar au citit cu atenție ce a scris M. Holban^{2?}

În tot acest timp, istoriografia maghiară a ignorat "ipoteza" Holban²⁴.

O confuzie *Luca* $\equiv$ *Iula* există încă din anul 1783 și-l implică chiar pe cel pe care M. Holban îl socotește a fi *Luca banul*²⁵. Atunci, KATONA István, în volumul cinci al istoriei sale critice a regatului arpadian, completează eschatocolul unei diplome regale din anul 1229, publicată incomplet de Daniele FARLATI cu opt ani înainte²⁶, cu lista martorilor pe care o ia dintr-un document găsit în manuscrisul²⁷ iezuitului WAGNER Károly²⁸, iar printre martori îl menționează și pe *Luca* (f. Iula) *magistro pincernarum et comite de Bors*²⁹ (i.e. *Bars*). Acest al doilea document a fost publicat mai apoi de către FEJÉR György în anul 1829³⁰, iar în actul regal este clar vorba de un *Luca*³¹, magistru paharnic regal și comite de Bars.

2. *Liber Censuum*

Corpusul de documente referitoare la evenimentele din regatul ungar între 1232–'34, care au legătură cu interdictul ecleziastic aruncat asupra țării³², activitatea legatului papal trimis special la curtea arpadiană, acordul din Pădurea regală Bereg,

Luca (nota 30: Deoarece actele referitoare la acest ban nu s-au păstrat în original, Maria Holban a considerat că citirea corectă a numelui este *Iula*, nu *Luca* ...). ... Acel conducător maghiar al Banatului [de Severin -n.m.], care nu era un localnic, ci un slujbaş al regalității, *Luca* (Iuliu/Iula? -fals!^c), a stat puțin în fruntea „districtului” (fals!^f), până în anul 1235 (fals!^g) (Vergatti, 2015, p. 47).

^a din anul 1988 se știe că atacul în Bulgaria (asediul cetății Vidin) a avut loc în anul 1228, iar pe cale de consecință și demnitatea *Banatus Zeuriniensis* a apărut în acest an (Senga, 1988, p. 49).

^b Jeruzsálemi András (l.m.), Andrei al II-lea, "cel din Ierusalim" (l.r.), care a domnit între 1205–'35; Andrei al III-lea "Venețianul" (III. Velencei András -l.m.) a fost rege al Ungariei între 1290–1301.

^c campania regelui Bela în Bulgaria (1228) a fost o întreprindere personală a lui *primogenitus* (Senga, 1988, p. 42).

^d de ce nu *de Severin* precum în titlul purtat de Luca în august 1233?

^e Gyula (l.m.); Iula, Giulia (l.r.). Referitor la o locație din comitatul Ugocsa, Nicolae DRĂGANU indica *Gyula*, rom[ânește]. *Zsula* (cit[it]). *Iula sau Giulia* (Drăganu, 1933, p. 508).

^f între sec. XI–XVI, *banii* erau în fruntea unor *banate*, nu a unor „districte”.

^g nu știm *de când* și *pentru cât timp* a purtat Luca titlul de ban în exercițiu.

²⁴ de exemplu, Zsoldos, 2011.

²⁵ Holban, 1981, p. 56 (vide **Anexa I**).

²⁶ *IS*, V, p. 362.

²⁷ *MSS Wagner*.

²⁸ WAGNER Károly [* 11.04.1732, Zboró; † 7.01.1790, Kisszeben]; iezuit, istoric, traducător, profesor universitar.

²⁹ Katona, 1783, pp. 549–551, doc CXXXI.

³⁰ *CD*, III/2, pp. 172–189; fragment în *CD*, V/1, p. 305 și *CD*, VII/5, p. 241; *CD*, X/7, p. 150; *ÁÚO*, VI, p. 477, doc 295; regestă: Szentpétery, I/1, p. 145, (*RA*) 451.

³¹ DF 206903, unde se vede tare limpede *Luca mag[ist]ro pinc[er]na[rum] et comite de Bors*.

³² Pentru context, vide Engel, 2006, pp. 122–124.

jurămintele repetate ale regelui și feciorilor săi, precum și ale baronilor aflați în anturajul lor, de respectare a înțelegerii din 20.08.1233 (Bereg), a supraviețuit doar în *Liber Censuum Romanæ Ecclesie*³³. Acoperind perioada decembrie 1232–februarie 1234, cele 12 acte au primit denumirea de *dossier hongrois*³⁴ (*dosar unguresc*) din partea lui Paul FABRE³⁵, cel care a introdus în circuitul științific clarificări indispensabile relativ la acest registru papal³⁶. Cele 12 documente sunt³⁷:

1. Al doilea jurământ al regelui Andrei al II-lea (Esztergom, .09.1233).
2. Legatul papal Jacobus de Pecoraria³⁸ și episcopii regatului autentifică interdictul arhi-episcopului de Esztergom din primăvara anului 1232, scrisoarea papală din 3.03.1231, care-l autoriza pe arhiepiscop în demersul său și întărirea Bulei de Aur (1222) din anul 1231 (Buda, .12.1233).
3. Legatul papal și înalt clerici ai regatului autentifică Bula de Aur din 1222 (Esztergom, 25.03.1233).
4. Înalt clerici ai regatului autentifică jurământul regelui Bela din 22.08.1233 (Esztergom, 19.02.[1234]).
5. Înalt clerici ai regatului jură în fața legatului papal (17.01.1234).
6. Scrisoarea lui Innocentius, episcop de Sirmium și a magistrului Albertus, medic și capelan al legatului papal, adresată cardinalului Jacobus de Pecoraria (*Bathia*, 27.11.1233).
7. **Jurământul original al regelui Bela din Pădurea Bereg (22.08.1233).** (sb.m.)
8. Un alt jurământ al regelui Bela în fața legatului papal (Esztergom, 23.02.1234).
9. Jurământul regelui Coloman, duce al Slavoniei (fără dată).
10. Jurămintele lui Ioan Angelos, al judeului regal Dumitru, fiul lui Luca *de genere* Csák și al comitelui Simion "Hispanicul" de Aragon (fără dată).
11. Jurămintele lui Gyula "Tânărul"³⁹, fiul banului Gyula "Magnus", *de genere* Kán, vistier al regelui Coloman, a lui Dumitru, fiul lui Sükösd, *de genere* Aba, stolnic al lui Coloman și a lui Apaj *de genere* Gutkeled, comite de Somogy (fără dată).

³³ Pentru explicații suplimentare în limba română referitoare la *Liber Censuum*, vide Turcuș, 2001, pp. 30–31; *Idem*, 2017, pp. 157/3–158/4.

³⁴ Fabre, 1905, p. 17; Fabre, Duchesne, 1910, p. 22, 29.

³⁵ Paul FABRE [* 3.12.1859, Saint-Étienne; † 20.02.1899, Versailles]; medievist francez, 1879–'82: studiază la *École normale supérieure*, unde este profesor/director Numa Denis FUSTEL de Coulanges, cu a cărei copilă, Antoinette, se căsătorește în 26.09.1892 (Massy, Ile de France) și pe care-l va numi ulterior *mon maître*^a, 1882–'86: membru al *École française de Rome*, 1886–'94: profesor de istorie la Faculté des Lettres de Douai, apoi la Lille, predă istoria artei la *École des Beaux-Arts* din Lille, 1895: profesor de istorie medievală la *Faculté des Lettres* din Lille, 1895–'97: responsabil al bibliotecii la *École française de Rome*, 1897–'98: profesor-supleant la *École normale supérieure*, bibliotecar-adjunct la *Institut de France*. Fiul său, Pierre FABRE [* 10.01.1894; † 12.12.1955, Paris] a fost, de asemenea, un istoric cunoscut.

^a Fabre, 1892.

³⁶ Fabre, 1883; *Idem*, 1892; *Idem*, 1905.

³⁷ Fabre, 1905, p. 17.

³⁸ fiind vorba de un sacerdot romano-catolic, nu-i voi româniza numele.

³⁹ *Iunior Iula* (CD, III/2, p. 407).

12. Legatul papal confirmă o scrisoare papală din 30.12.1228 adresată arhiepiscopului de Kalocsa și un privilegiu regal acordat clerului din regat (fără dată)⁴⁰.

După cum se poate observa, scribul a încercat să ordoneze cronologic documentele, dar nu a reușit.

"*Dosarul unguresc*" nu se găsește în versiunea primară a *Liber Censuum* (i.e. *Vat. lat. 8486*⁴¹), ci doar în descendentul *Riccardianus 228*⁴² și în cele care provin din acesta (adică, toate cele care au supraviețuit până în zilele noastre). *Riccardianus 228* este un manuscris pe pergament, compus din 365 folio. Probabil că a fost constituit în al doilea an de pontificat al papei Gregorius al IX-lea (1228). În opinia lui P. Fabre, "*dosarul unguresc*" a ajuns să fie compilat aici în perioada 1254–'79⁴³.

Diagrama de supraviețuire a *Liber Censuum* este revelatoare referitor la sursa de informație a editorilor, care au introdus în circuitul științific "*dosarul unguresc*", parțial ori complet, în sec. XVIII–XIX:

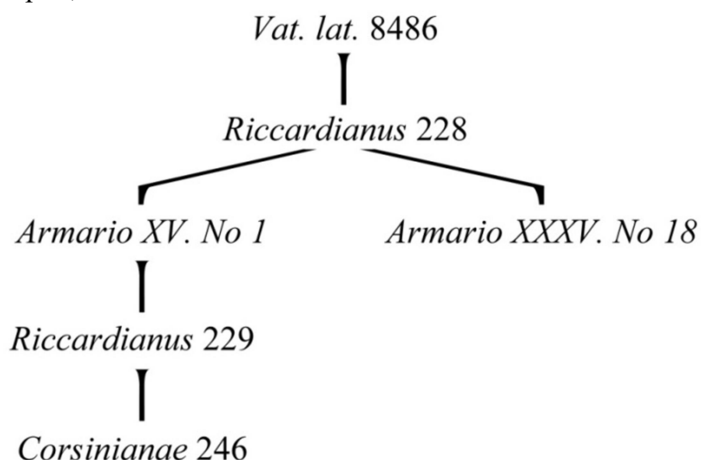

Fig. 1. Diagrama de supraviețuire a *Liber Censuum Romanæ Ecclesiæ*⁴⁴ (fragment).

Din capul locului trebuie să menționăm că nicioare dintre editori – i.e. Martinus Georgius KOVACHICH (1798), BATTHYÁNY Ignác (1827), FEJÉR György (1829), Stephan Ladislaus ENDLICHER (1849), Augustin THEINER (1859), WENZEL Gusztáv (1860) – nu a avut acces la manuscrisul primordial al "*dosarului unguresc*" (*Riccardianus 228*) și au folosit derivate ale acestuia, chiar și la "a treia mână" (Batthyány,

⁴⁰ Toate documentele, cu excepția notabilă a jurământului original al regelui Bela din Pădurea Bereg (22.08.1233) (7), au fost publicate ultima oară de către Augustin THEINER (1859), iar lucrarea acestuia a devenit reperul standard uzitat în istoriografie.

⁴¹ Chiar dacă a fost în uz până în anul 1295, manuscrisul *Vaticanus 8486*^a nu-l conține (Fabre, 1883, pp. 345–372).

^a azi, *Vat. lat. 8486* din Biblioteca Vaticanului, IT.

⁴² informații la Fabre, 1892, pp. 180–184, 208–214.

⁴³ Fabre, Duchesne, 1910, p. 22.

⁴⁴ *apud* Fabre, Duchesne, 1910, p. 32. Pentru amănunte despre fiecare manuscris, *vide* Fabre, 1892, pp. 171–227 (în special pp. 200–222) și Fabre, Duchesne, 1910, pp. [26]–31.

1827), ori extrase-copii legalizate realizate în sec. XVIII (Kovachich, 1798 și Fejér, 1829), iar rezultatele sunt discutabile⁴⁵.

În zilele noastre, codexul *Riccardianus* 228 se află în *Biblioteca Riccardiana* din Firenze (Florența), IT⁴⁶, unde a ajuns prin achiziție, în urma vânzării colecției baronului Stosch⁴⁷ în anul 1759. Nu se cunoaște cum a ajuns el în posesia acestuia⁴⁸. Legat de acest codex trebuie să fac precizarea că documentele "*dosarului unguresc*" au fost copiate de același scrib, cu un scris frumos și îngrijit, și nu sunt actele originale legate. Prin bunăvoința și cu ajutorul unor binevoitori⁴⁹ am solicitat punctual⁵⁰ și am ajuns în posesia câtorva pagini din acest codex⁵¹, care acoperă documentele 4–11⁵².

3. Cronologie

25.02. Robertus, arhiepiscop de Esztergom pune întreg regatul ungar sub interdict

1232: și excomunică pe doi⁵³ dintre baronii regelui Andrei al II-lea⁵⁴.

.05. O solie solemnă⁵⁵ a regelui Andrei al II-lea, din care fac parte și cei doi ba-

1232: roni excomunicați, merge la Roma să solicite papei trimiterea unui legat în Ungaria.

22.07. Printr-o scrisoare adresată lui Robertus, arhiepiscop de Esztergom și legat al

1232: scaunului papal în *Cumania*, papa Gregorius al IX-lea îl mandatează să revocă *interdictum*ului pentru o perioadă determinată⁵⁶.

>**22.07.** –<**31.08.1232**⁵⁷: Cardinalul Jacobus de Pecoraria⁵⁸, episcop ales de Palestrina,

⁴⁵ vide **Anexa V, Addendum.**

⁴⁶ MS 228 = MS (*Florentinus*) *Riccardianus* 228 / *Riccardi* 228.

⁴⁷ baronul Philipp von Stosch [* 22.03.1691, Küstrin (azi, Kostrzyn, PL); † 7.11.1757, Firenze, IT]; anticar prusac, care a trăit la Roma și Florența.

⁴⁸ În anul 1611 îl găsim în arhiva Vaticanului, de unde dispare în sec. XVII (Fabre, 1892, p. 221).

⁴⁹ Și pe această cale îi mulțumesc tare frumos lui Dan UNGUREANU pentru ajutor.

⁵⁰ documentele 6 și 7 (ajutat de referințele oferite de către Paul FABRE -Fabre, 1905, p. 17).

⁵¹ MS 228, folio [CCXXX].verso (paginație veche) / [254]verso (paginație nouă) – folio CCXX XII.retro (paginație veche) / [256]retro (paginație nouă).

⁵² și câteva rânduri de la sfârșitul actului 3 și începutul actului 12.

⁵³ Palatinul Dionisie, fiul lui Ampod^a (1227–'28, '31–'34), fost vistiernic al lui Andrei al II-lea și Solomon, fiul lui Miska, de *genere* Atyusz^a (tezaurar între 1214–'15). Supraveghetorul trezoreriei regale în exercițiu, Nicolae, fiul palatinului Nicolae^a (1231–'35), este păsuat până în Joia Mare (8.04.1232; Theiner, 1859, pp. 108–109).

^a [Ampod fia] Dénes; [Atyusz nembeli Miska fia] Salamon; Miklós nádor fia Miklós (l.m.) (Zsoldes, 2011, p. 18–19, 62).

⁵⁴ ... *me et regni mei colonos, et universaliter per totam Hungariam sententiam intulit interdicti, et quosdam meos familiares (familiares) filiorumque meorum, principes non confesos vel convictos sententia excommunicationis innodavit* (Theiner, 1859, p. 104, doc CLXXX).

⁵⁵ în septembrie 1233, în cel de-al doilea său jurământ, Andrei al II-lea menționează *sollemnes nuntios*^a / *solii solenne*^b. Aceasta este singura de care am cunoștință. Poate *solii* nu este cea mai bună tălmăcire și ar fi fost de preferat *mesaje*, care puteau fi trimise și prin scrisori.

^a Theiner, 1856, p. 117.

^b *DIR*, C. Tr, I, p. 265.

⁵⁶ Theiner, 1859, p. 105, doc CLXXXI.

- trimis drept legat *de latere* al curiei papale în regatul arpadian pentru a media între rege și biserica din regat⁵⁹, ajunge în Ungaria⁶⁰.
- 22.08. 1232:** papa Gregorius al IX-lea îi scrie *Dilecte filie Nobili mulieri Elene uxori Nobilis viri Iule Bani* și îi oferă indulgența de-a participa la sfintele slujbe și pe perioada în care regatul ungar era sub interdict general⁶¹. Elena (Ilona) este soața lui Gyula "Magnus", *de genere Kán*⁶², ban al *întregii* Slavonii (*tota Sclavonia*) în perioada 1229–'35⁶³.
- 25.12. 1232:** la cererea arhiepiscopului Robertus de Esztergom, legatul papal Jacobus de Pecoraria și înalt clericii regatului transcriu interdictul său (25.02.1232), scrie-soarea papală care-l autoriza la acest act (7.03.1231) și întărirea Bulei de Aur (1222) din anul 1231, care este considerată *constitutionem domini regis*⁶⁴.
- .06. 1233:** la Esztergom, Jacobus de Pecoraria este prezent la moartea⁶⁵ reginei Yolanda de Courtenay, care este înmormântată apoi în abația cisterciană din Igrîș (e prezent și aici?⁶⁶).
- 7.04. 1233:** Robertus, arhiepiscop de Esztergom, ridică temporar interdictul până la sărbătoarea Sfântului rege Ștefan (20 august).
- 12.08. 1233:** Prin intermediul unei scrisori papale, regele Andrei al II-lea este somat să-și îndeplinească obligațiile sale *ante festum sancti Regis Stephani* (înainte de 20 august)⁶⁷, iar legatul papal primește instrucțiuni să nu-i excomunic pe rege și feciorii săi⁶⁸. În aceeași zi, papa Gregorius al IX-lea îi confirmă car-

⁵⁷ ALMÁSI Tibor menționează că legatul ar fi ajuns aici *cu siguranță la sfârșitul verii*, între sfârșitul lunii iulie și cel al lunii august (... *1232 nyara végén pedig bizonyosan Magyarországra érkezett ... Megérkezése minden valószínűség szerint 1232 július vége és augusztus vége között* -Almási, 1986, p. 32, 41).

⁵⁸ <https://webdept.fiu.edu/~mirandas/bios1231.htm> (28.02.2020).

În istoriografia românească mai sunt uzitate și numele Jacopo Pecorari (de Palestrina), Iacob de Pr(a)eneste etc.

⁵⁹ în fapt, sarcinile sale erau mai numeroase^a, dar nu interesează în acest context.

^a *vide* Mihalache, 2013, pp. 3–12.

⁶⁰ Jacobus de Pecoraria se afla încă la Padua în perioada 13–14 mai (*MGH*, Legvm, Tomvs II (Hanover, 1837), pp. 294–298).

⁶¹ Theiner, 1859, p. 106, doc CLXXXIV.

⁶² Karácsonyi, II, p. 283.

⁶³ Zsoldos, 2011, p. 44.

⁶⁴ Theiner, 1859, pp. 107–111, doc CLXXXVII.

⁶⁵ În cronică călugărului Albericus de la mănăstirea benedictină Trois-Fontaines se menționează că *Regina Hoilenz de Hungaria in presentia Iacobi cardinalis et episcoporum moritur et in abbatia de Egris sepelitur. Qui cardinalis per Hungariam hoc anno concilia sua tenuit* (Scheffer-Boichorst, 1874, p. 933).

⁶⁶ LASZLOVSZKY József așa susține^a, dar textul este ambiguu (*vide supra* nota 65).

WERTNER Mór nu indică prezența legatului papal la înmormântare (Wertner, 1892, p. 424). Tind să-i dau dreptate.

^a Laszlovszky, 2016.

⁶⁷ Theiner, 1859, pp. 114–115, doc CXCIV.

⁶⁸ Theiner, 1859, p. 116, doc CXCVII.

dinalul Jacobus de Pecoraria că a primit scrisoarea sa trimisă prin intermediul lui *dilectus filius Magister Roger Capellanus tuus*⁶⁹. Acesta este viitorul autor al lucrării *Carmen Miserabile super Destructione Regni Hungariae per Tartaros*⁷⁰.

- 20.08.1233**⁷¹ *in silva que nominatur Bereg*⁷² are loc înțelegerea dintre Andrei al II-lea și reprezentanții⁷³ legatului scaunului apostolic, Bartholomeus, episcop de Veszprém și magistrul *Cognoscentius*, canonic de Esztergom, nunțiu și capelan al legatului Jacobus de Pecoraria, care este întărită printr-un prim jurământ solemn al regelui și a unora dintre *baronii*⁷⁴ săi aflați cu el⁷⁵. Conform Bulei de Aur (1222)⁷⁶, întărită în anul 1231⁷⁷, regele ar fi trebuit să se afle în scaun de judecată la Székesfehérvár în această zi a Sfântului rege Ștefan, dar pregătirea campaniei militare în *Ruscia* (Halici)⁷⁸ se înscria probabil printre acele *treburi grele* care-l exonerau de prezență⁷⁹.

⁶⁹ Theiner, 1859, pp. 115–116, doc CXCVI.

⁷⁰ *Cântecul de jale privitor la distrugerea regatului Ungariei de tătari*.

⁷¹ datarea actului – *die duodecimo exeunte* [mense] *Augusto* – necesită explicații clarificatoare (vide **Anexa IV**).

⁷² *E regesto tabularii Vaticani* (Endlicher, 1849, pp. [436]–442).

⁷³ contrar afirmației făcute de M. Holban^a, legatul papal Jacobus de Pecoraria **nu** a fost prezent în tabăra militară^b din *Pădurea numită Bereg*.

^a ... *jurământului de la Bereg, prestat în august 1233 în fața legatului papal* ... (Holban, 1981, p. 49).

^b nu avem vreun motiv a crede că au existat două tabere distincte, cea a regelui Andrei al II-lea și cea a regelui Bela, după cum afirmă Maria HOLBAN (Holban, 1982, p. 55).

⁷⁴ *iobagiones* a fost tradus prin *dregători* de către editorii *DIR*, C. Tr, I; mai corectă este utilizarea cuvântului *baron(i)*, apărut deja într-un act regal în anul 1205, iar *post* 1230 este chiar și "legalizat"; în reconfirmarea Bulei de Aur (1231^a) apare *baronum et nobilium nostrorum*^b / *baronilor și nobililor noștri*^c.

^a pentru bibliografie, vide Szentpétery, I/1, p. 153, (RA) 479.

^b Theiner, 1859, p. 109.

^c *DIR*, C. Tr, I, pp. 247–251, doc 210; p. 248.

⁷⁵ *comes Nicolaus, filius Borch, Moys comes, Nicolaus frater Moys, comes Benedictus, Alexander comes, frater Sebus, Fyla comes, Petrus comes, frater Marcelli, Nicolaus magister Tauar-nicorum, Michael magister agazonum, Mauricius magister dapiferorum, Bagon magister pin-cernarum*^a. De asemenea, în afară de aceștia, în consistoriu mai fuseseră prezenți și venerabilii *Cleto Agriensi, Bartholomeo Uesprimiensi episcopi ... Michael preposito Tytulensi, Uincencio A. diacono Sasuarensi, Iacobino de sancto Benedicto, canonico Cenadiensi, et aliis regni nobilibus*^b.

^a Endlicher, 1849, p. 441.

^b Endlicher, 1849, p. 442.

⁷⁶ *DIR*, C. Tr, I, pp. 189–193, doc 137.

⁷⁷ *DIR*, C. Tr, I, pp. 247–251, doc 210.

⁷⁸ i.e. Galiția.

⁷⁹ Palatinul Dionisie, fiul lui Ampod nu se află la Bereg în august 1233 și putem presupune cu temei că este cel care a prezidat scaunul de judecată de la Székesfehérvár în concordanță cu Bula de Aur (1222).

În acest context nu interesează conținutul înțelegerii⁸⁰, ci doar codicologia sa. În luna septembrie a anului 1233, regele Andrei al II-lea menționează că învoiala din Pădurea Bereg fusese consemnată într-o scrisoare *făcută și întărită cu pecetea având chipul nostru*⁸¹. SZENTPÉTERY Imre susținea – greșit? – că originalul ar fi supraviețuit în două exemplare⁸² aflate în Arhiva Primațială⁸³ din Esztergom⁸⁴. În fapt, ambele îmi par a fi doar copii⁸⁵; una modernă și cealaltă de epocă. În anul 1829, FEJÉR György publica la Buda întregul document folosindu-se de exemplarul de epocă⁸⁶. Peste două decenii, Stephan Ladislaus ENDLICHER publica o variantă a acestui document, care fusese găsită de el *E regesto tabularii Vaticani*⁸⁷.

22.08. într-o zi de luni⁸⁸, tot în tabăra militară din Pădurea Bereg, regele⁸⁹ Bela jură **1233:** să respecte înțelegerea tatălui său, regele Andrei al II-lea, cu reprezentanții personali ai legatului papal, în fața acestora, iar actul este consemnat într-un document care este și întărit prin sigiliul său⁹⁰.

În anul 1927, SZENTPÉTERY Imre considera că *Diploma nu este produsul cancelariei prințului Bela, ci probabil formularea scribilor legatului papal*⁹¹. Tot acesta oferă și întreaga bibliografie a documentului⁹², inclusiv referințele la editările lui

⁸⁰ pentru o introducere în subiect, *vide* Mihalache, 2013. Ar putea fi denumită "diploma sării" (†Maria ROȘU) doar dacă se ignoră prevederile contra necreștinilor evrei (iudei), saracini și păgâni sau ismaeliți (i.e. musulmani), *care urmau să fie arătați prin semne deosebite* purtate pe haine, ori cele privitoare la justiția ecleziastică (*DIR*, C. Tr, I, pp. 264–270, doc 223).

⁸¹ *DIR*, C. Tr, I, p. 265; *litteris munitis nostre ymaginis continetur* (Theiner, 1859, p. 117).

⁸² Acta radicalia, U 469 / V 2 și V 3 (cota veche); cota nouă: DL 248770 (copie modernă, originalul cu pecete de aur) și DL 248771 (copie ~1233–'53, cu pecete de ceară).

⁸³ Primási Levéltár (l.m.).

⁸⁴ *Eredetije két példányban az esztergomi érsekség vil. Ivt. (Lad. V. n° 2./ aranypecséttel és n° 3. viaszpecséttel.)* (Szentpétery, I/1, p. 159, (RA) 500).

⁸⁵ cel puțin cele disponibile la *Hungaricana: Hungarian Cultural Heritage Portal, Database of Archival Documents of Medieval Hungary (DL/DF)*, on-line <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/> (DL 248770, DL 248771 -28.02.2020).

⁸⁶ *CD*, III/2, pp. 319–326 (DL 248771).

⁸⁷ Endlicher, 1849, pp. [436]–442. Pentru codicologia documentului *vide* Szentpétery, I/1, p. 159, (RA) 500.

⁸⁸ *die decimo exeunte Augusto* (Theiner, 1859, p. 124). Pentru explicații *vide* **Anexa IV**.

⁸⁹ în anul 1214, Bela fusese încoronat la vârsta de 8 ani. În istoriografie se mai uzitează greșit *regele cel tânăr*, după modelul găsit în cazul viitorului rege Ștefan al V-lea, dar titlul corect folosit în epocă era acela de **prim născut** (*Bela, Dei gratia, Rex, primogenitus (Domini Andreæ) regis Hungariæ*).

⁹⁰ *Ista que omnia supradicta iussimus nostri sigilli pendentis munimine roborari*^a. Și varianta din scrisoarea clericilor (19.02.1234) conține specificația *Ista et omnia supradicta iussimus nostri pendentis sigillii munimine roborari*^b. Deci, nu poate fi vorba de un *instrument provizoriu*^c.

^a MS, 228, folio CCXXXIverso (paginație veche)/255verso (paginație nouă).

^b Theiner, 1859, p. 124.

^c Holban, 1981, p. 55.

⁹¹ *Az oklevé nem Béla királyfi Kancelláriájának terméke, hanem valószínűleg a pápai követ írókának fogalmazata* (Szentpétery, I/2, p. 184, (RA) 599).

Kovachich (1798) și Batthyány (1827). Chiar dacă lucrarea lui Szentpétery îi era cunoscută⁹², Maria HOLBAN afirmă, în necunoștință de cauză⁹⁴, că documentul prin care s-a consemnat jurământul lui Bela nu a supraviețuit⁹⁵, iar legământul a dăinuit doar într-un act⁹⁶, datat Esztergom, **19.02.1234**⁹⁷, al arhiepiscopului Robertus de Esztergom, alături de care mai apar drept coautori și episcopii *Renaldus Ultrasilvanus*, *Basilius Chenadiensis*, *Benedictus Waradiensis*, *Theodoricus Cumanorum* și *Iohanes Bosnensis*. În fapt, în *Liber Censuum Romanæ Ecclesiæ* există distinct și acest act din 22 august 1233⁹⁸, care nu a mai fost editat/publicat⁹⁹ de către FEJÉR György (1829) ori Augustin THEINER (1859). În schimb a fost tipărit de către Martinus Georgius KOVACHICH (1798¹⁰⁰), BATTHYÁNY Ignác (1827¹⁰¹) și WENZEL Gusztáv (1860¹⁰²). Primii doi s-au folosit de variante ale *Liber Censuum* derivate din codexul *Riccardianus* 228.

Martinus Georgius KOVACHICH este primul care publică, în anul 1798, jurământul regelui Bela, care fusese identificat într-un *antiquo Codice membranaceo ... qui adservatur in Pontificio Tabulario Secretiori Vaticano arm[ario]*. 35¹⁰³. N[ume-

⁹² Szentpétery, I/2, pp. 183–1874, (RA) 599.

⁹³ Holban, 1981, p. 56, nota 25; dar am rămas cu o nelămurire: oare cunoștea M. Holban limba maghiară?

⁹⁴ documentul nu este în corpusul lui A. Theiner (1859), pe care M. Holban l-a utilizat exclusiv^a și probabil nu și-a putut imagina că acesta nu a editat/publicat toate documentele existente în *Liber Censuum*.

^a Holban, 1981, p. 56.

⁹⁵ Rostirea jurământului a fost consemnată în niște instrumente provizorii (**fals!**) care nu ni s-au păstrat (**fals!**). Cel al regelui a fost cuprins apoi în diploma sa cu bulă de aur din septembrie 1233, iar acela al lui Bela este redat parțial (**fals!**) în actul de atestare al prelaților regatului la cererea unor trimiși ai legatului papal, tocmai la 19 februarie 1234 ... (Holban, 1981, p. 55).

⁹⁶ diferențele minime, dintre care cele mai semnificative sunt:

22.08.1233: *dominum venerabilem / sigilli pendentis / Beregh / Woyavoda / Seurin*

19.02.1234: *venerabilem dominum / pendentis sigilli / Bereyg / Woiawada / Sceurim*

indică, totuși, două documente distincte; *vide* și **Anexa V**, nota 1 comparativ cu nota 7.

⁹⁷ *Undecimo Calend[is] Martii* (Kovachich, 1798, p. 20) / *undecimo Kal[endis]. Martii* (Theiner, 1859, p. 124).

⁹⁸ MS 228, folio CCXXXI.verso (paginație veche) / 255verso (paginație nouă) (*vide Anexa V*).

⁹⁹ Probabil considerându-se că este identic – nu este! – cu cel din 19.02.1234. Diferențele, chiar dacă minore, indică două documente diferite^a. Simpla lor prezență distinctă în *Liber Censuum* (*Riccardianus* 228) subliniază această realitate (altfel, de ce să fi copiat scribul papal același text de două ori?).

^a *vide Anexa V*, nota 1 comparativ cu nota 7.

¹⁰⁰ Kovachich, 1798, pp. 23–24.

¹⁰¹ Batthyány, 1827, p. 347

¹⁰² *ÁÜO*, I, pp. 306–307, doc 187. Dar această variantă este obținută prin eliminarea protocolului inițial și final al actului clerical din **19.02.1234** (*vide infra*) și nu are vreo importanță în contextul de față.

¹⁰³ i.e. *Armario XXXV*. (Kovachich, 1798, p. 9).

ro]. 18.¹⁰⁴ fol[io]. 275. t[enus]. ad 277¹⁰⁵. Îmi pare că sursa informației sale este IV. Tomo din biblioteca grofului SZÉCHÉNYI Ferencz. Acesta, în primăvara anului 1792, primise de la Roma și setul de 12 documente¹⁰⁶ referitoare la "dosarul unguresc". La data de 25 aprilie și 26 mai¹⁰⁷ 1792, toate copiile erau autentificate pentru conformitate de către Callistus Marinius¹⁰⁸, *Tabularii secretioris Apostolici Vaticani Praefectas* și fuseseră realizate după manuscrisul *Armario XXXV. numero XVIII. fol[io]. 269–[2]79*¹⁰⁹. Referința sa bibliografică ne arată că sursa lui este diferită de cea identificată de către episcopul transilvănean BATTHYÁNY Ignác în *Bibliothecae Corsiniana* [, Roma¹¹⁰,] *Codice 246*¹¹¹. pag. 439 și care a fost publicată postum în anul 1827¹¹². Între cele două editări sunt diferențe notabile; de exemplu, *Luca Bano de Seurin* (1798) / *Luca Bano de Szeren* (1827)¹¹³.

Acest jurământ al regelui Bela nu a mai fost publicat ulterior. În schimb, editorii¹¹⁴ au uzitat de varianta găsită în scrisoare înalt clericilor din 19.02.1234.

¹⁰⁴ vide Fig. 1.

¹⁰⁵ Kovachich, 1798, pp. 19–20. Referința bibliografică nu este mai exactă și, în fapt, acoperă 9 documente distincte.

¹⁰⁶ În anul 1815, Iacob Ferdinand MILLER^a, director al Muzeului Național din Ungaria, specifică și care sunt aceste *Litterae vidimatae Rerum Hungaricarum ex Bibliotheca Vaticana transumptae ...*^b, iar la cota 19.) aflăm *Monumenta ad res ecclesiasticas hungaricas spectantia ex antiquo Codice membranaceo excerpta, qui adseruatur in Pontificio secretiori Vaticano Arm[ario]. 35. num[ero]. 18. a fol[io]. 275. ad 277*. Aici, găsim la punctul c) *Litterae Innocentii R. P. ad Praenestinum Legatum de 5. Decemb[ris].* (sic! 27. Novembris^c -n.m.) 1223 (sic! 1233 -n.m.) *de monendo Bela Rege ad seruandam pacis formam post Juramentum factam*^d.

^a MILLER Jakab Ferdinánd [*15.12.1749, Buda; †22.11.1823, Pest]; din 1808 directorul Magyar Nemzeti Múzeum.

^b Miller, 1815, pp. 19–20 (cu mari greșeli de datare a documentelor!).

^c quinto Kalendis Decembris este 27 noiembrie și nu 5 decembrie.

^d Miller, 1815, p. 19.

¹⁰⁷ jurământul original al regelui Bela din Pădurea Bereg (22.08.1233) aparține acestui set.

¹⁰⁸ și a latinis epistolis Sanctissimi (secretar papal pentru corespondența în limba latină).

¹⁰⁹ *Illas ex antiquo Codice membranaceo diligenter exscriptas, ac tabulario Pontificio secretiori Vaticano armario XXXV. numero XVIII. fol[io]. 269–[2]79. illatas, ad interpellationem viri immortalis Francisci Comitis a Szecheny, communicauit, hisque subsignauit Callistus Maruinius* (sic! Marinius) *Tabularii secretioris [Apostolici] Vaticani Praefectas: „collatione diligenter facta, cum codice praefato, cui plena fides adhibetur; testor praesens sumtum accurate fuisse exscriptum; id que manu mea, signoque munio. Datum e tabulario Vaticano VIII. Kal[endas]. Maias* (i.e. 24.04. -n.m.) 1792.“^a. FEJÉR György indică greșit 24.04.1792 pentru folio 269–279 (sic! 277). M. G. Kovachich consemnează VII. *Calend. Majas* (25 aprilie) pentru folio 269–274 și VII. *Calen. Junias* (26 mai) pentru folio 275–277^b.

^a CD, III/1, p. 12.

^b Kovachich, 1798, p. 18, 28.

¹¹⁰ azi, Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana, Roma, IT.

¹¹¹ vide Fig. 1.

¹¹² Batthyány, 1827, p. 347.

¹¹³ vide și Anexa V, Addendum.

Printre cei nominalizați a fi fost prezenți în luna august a anului 1233 alături de Bela, *dei gratia Rex, primogenitus domini Andree illustris Regis Ungarie*¹¹⁵, ca martori și juruiți, sunt *Iobagiones nostros (baronii săi)*¹¹⁶, printre care se numără și *Luca Bano de Seurin* (Kovachich, 1798) / *Luca Bano de Szeren* (Batthyány, 1827), alături de mulți alți nobili ai regatului.

Aceasta este **atestarea documentară** a unui ban de Severin, a acestui titlu (*în exercițiu*), precum și a demnității *Banatus Zeuriniensis*. Aceasta nu înseamnă că Luca ar fi fost și primul ocupant al acestei dregătorii¹¹⁷. Cu o altă ocazie vom arăta că Banatul de Severin a apărut cu ceva vreme mai înainte (1228) și în alte condiții decât se crede îndeobște. Deci, mult probabil, au existat și alți bani de Severin înaintea lui Luca. Acum să mai notăm doar forma diferită a toponimului Severin (*Seurin, Szeren*). În codex *Riccardianus* 228, manuscrisul primordial al "*dosarului unguresc*" din *Liber Censusum*, găsim clar ***Luca bano de Seurin***¹¹⁸:

¹¹⁴ FEJÉR György (1829^a), Augustin THEINER (1859) și pe urmele lor mai întreaga istoriografie. Mai ales A. Theiner a devenit reperul bibliografic obligatoriu pentru cei care folosesc documente relativ la evenimentele care țin de interdictul din 1232–'34.

^a cu o editare defectuoasă (*CD*, III/2, pp. 346–348, datat greșit 1233).

¹¹⁵ Theiner, 1859, p. 123.

¹¹⁶ *Pous^a magistro tawarnicorum nostrorum, Dionisio^b Voiawoda, Matthia^d preposito aule nostre Cancellario ...* (Theiner, 1859, p. 124).

^a *Pous(a), filio Soulum* (Sólyom fia Pósa (l.m.), Poșa, fiul Șoimului (l.r.)) în 1233 (*CD*, III/2, p. 365), care debutează drept comite de Vas (1225), pentru ca din același an să-l găsim în anturajul regelui Bela drept vistier, voievod transilvan (1227), comis (1229–'33) și din nou voievod (1235–'41) (Zsoldos, 2011, p. 347); după 1241 dispăre din acte și probabil a murit în timpul bătăliei de pe râul Sajó (Muhi, 11.04.1241).

^b [Türje nembeli (szentgróti) Dénes fia, "Nagyorrú"] Dénes (l.m.), Dionisie "Năsosul"^c, fiul lui Dionisie [*de genere Türje*] (l.r.) (Zsoldos, 2011, p. 38, 296).

^c *cum magno nasu* (DL 188 -s-ar putea să fie un fals! Întreaga analiză la JAKÓ Zsigmond -EO, I, p. 177, doc 169); *Dionysio, filio Dionysii, Vajvoda Transilvano* în 1233 (*CD*, III/2, p. 365).

^d *Matia de genere Rátólt^e*, crește la curtea arpadiană împreună cu prințul moștenitor Bela, cancelar al regelui Bela între 1224–'36, apoi episcop de Vác (1238–'1240) și arhiepiscop de Esztergom (1239–'41), moare în bătălia de pe râul Sajó (Muhi, 11.04.1241) (Zsoldos, 2011, p. 329). Din anul 1240 este primul primat al bisericii romano-catolice din regatul arpadian. KARÁCSONYI János, cel care indică primul apartenența lui la neamul Rátólt, susținea că el este fiul lui Ratolt și nepotul lui *Leustachius*, fiind nepotul de frate al lui Gyula, fiul lui *Leustachius, de genere Rátólt^f*. ENGEL Pál nu acceptă filiația^g. ZSOLDOS Attila acceptă că Matia aparține neamului Rátólt, dar nu și ascendența avansată de Karácsonyi. Într-adevăr, nu există vreo dovadă documentară pentru a susține ipoteza lui.

^e [Rátólt nembeli] Mátyás (l.m.) (*vide* și Varga, 2003).

^f Karácsonyi, 1905, p. 86.

^g Engel, 2003b, *sub voce* Rátólt nem[beli] 1. tábla.

¹¹⁷ precum susține mai întreaga istoriografie românească (și nu numai!).

¹¹⁸ MS 228, folio CCXXXIverso/255verso (**Fig. 2** -originalul jurmământului regelui Bela din *Pădurea Bereg*, 22.08.1233).

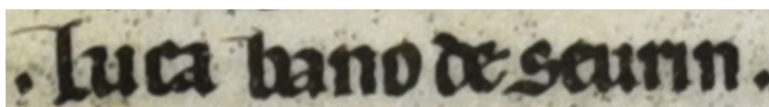

Fig. 2.

Comparația dintre modul de scriere a *Silvam Bereg* și *indict[ione]. sexta*¹¹⁹ (Fig. 3) ne indică majuscula *S* și pentru *Seurin*:

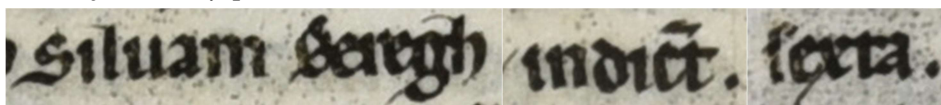

Fig. 3.

Existența acestui jurământ original al regelui Bela, de care Maria HOLBAN nu are cunoștință, invalidează toate considerațiile acesteia referitoare la un *Lula*, ban de Severin (22.08.1233). Este imposibil ca numele acestuia să fie scris greșit drept *Luca* în două documente distincte (acest original din 22.08.1233 și scrisoarea înalt clericilor regatului din 19.02.1234, mai ales că cele două acte nu sunt identice^{120,121}).

- (<22). pentru că legatul papal Jacobus de Pecoraria nu fusese în Pădurea Bereg, are
 09¹²². loc un nou jurământ al regelui Andrei al II-lea, de data aceasta în fața aces-
 1233: tuia, în casa Ospitalierilor purtatori de cruce ai Sfântului rege din Esztergom¹²³. Cu această ocazie se emit și *trei exemplare pecetluite cu bula noastră* [regală] de aur ale juruinței regale, din care două ajung în posesia legatului papal. Conținutul fusese identificat de către A. Theiner în *Lib[er]. censuum Cam[erae]. Apost[olicae]. fol[io]. 351* fiind publicat în anul 1859¹²⁴. El este plin de detalii referitoare la jurămintele din Pădurea Bereg (20 și 22 august) și conține forma noului legământ pe care-l vor presta feciorii săi și baronii¹²⁵. Printre martorii laici specificați în eschatocol, care au jurat și ei cu această ocazie?, se numără palatinul Dionisie, fiul lui Ampod, Dumitru

¹¹⁹ MS 228, folio CCXXXIverso/255verso (Fig. 3 -originalul jurământului regelui Bela din Pădurea Bereg, 22.08.1233).

¹²⁰ vide **Anexa V**, notele 1 și 7.

¹²¹ În continuarea voi arăta că și fără a lua în considerare acest original, "ipoteza" Holban este defectuoasă.

¹²² Cum jurământul lui Ioan Angelos din 22 septembrie menționează explicit *aurea bulla ipsius [domini Andree] regis [Ungarie] signata*^a, iar acestea au fost emise doar cu ocazia celui de al doilea jurământ (Esztergom, septembrie 1233), evenimentul din Esztergom are loc *ante* 22 septembrie, dar nu cu mult. În documentul din septembrie 1233 regele Andrei al II-lea menționează că ... *tuturor bisericilor care au sare le vom da în acest an [1233] scrisoarea noastră deschisă asupra sării lor, potrivit formei acestei înțelegeri [din septembrie]*^b, iar primele astfel de acte au fost emise deja la 1 octombrie^c.

^a Theiner, 1859, p. 119.

^b *DIR*, C. Tr, I, p. 269.

^c Almási, 1986, p. 37, nota 30 (cu întreaga bibliografie).

¹²³ *DIR*, C. Tr, I, pp. 264–270, doc 223 (l.r.); pp. 397–401 (l.l.); vide și Szentpétery, I/1, p. 159, (RA) 501.

¹²⁴ Theiner, 1859, pp. 116–119, doc CXCVIII.

¹²⁵ *Iuramentum filiorum et Iobagionum* (Theiner, 1859, p. 118).

(fiul lui Luca, *de genere* Csák), jude regal și comite de Vas, Nicolae, fiul lui Boz (i.e. Barc, *de genere* Szác), comite de Sopron, Ladislau (fiul lui Gyula "Magnus", *de genere* Kán), comite de Moson, Petru (*de genere* Teteny), fiul¹²⁶ lui Marcel, comite de Nitra, Ștefan, comite de Bihor, Nicolae (fiul palatinului Nicolae), vistier și comite de Pozsony, stolnicul Mauriciu (*de genere* Pok), comisul Mihail (fiul lui Apa, *de genere* Bana) și paharnicul Bagyn (i.e. Balduin, fiul lui Ratolt, *de genere* Rátólt).

Trebuie menționat că Anton THEINER indică un manuscris *Liber Censuum* legat de *Camerae Apostolicae*, dar nici un exemplar din *Liber Censuum* nu se mai afla deus la Camera Apostolică la mijlocul sec. XIX când a lucrat el. El nu menționează care este acesta și indică doar *Liber Censuum Camerae Apostolicae folio ...* În opinia mea, este vorba de manuscrisul *Armario XV. No I.*, care are explicit o mențiune pe *Folio 347* (verso), unde se află testamentul reginei Bosniei, Katarina Kosača (20.10.1478¹²⁷), care indică că izvodul era *IN CAMERA APOSTOLICA*¹²⁸. Și codexul *Riccardianus 228* a fost legat de *Camerae Apostolicae*¹²⁹, dar atunci când a editat A. Theiner, la mijlocul sec. XIX¹³⁰, acesta era deja la Florența și ar fi trebuit să fie citat, în consecință, drept *Riccardianus 228* (sau variante), iar paginația dintre cele două manuscrise este diferită.

22.09 Kaloiohannes¹³² *filius quondam Iursar Imperatoris Constantinop[olis]. De-*
¹³¹ *metrius*¹³³ *Iudex aule regie et comes Symo*¹³⁴ jură și ei să respecte acordul din

1233: Pădurea Bereg¹³⁵.

Conținutul juruinței fusese găsit de către Anton THEINER în *Lib[er]. censuum Cam[er]ae. Apost[olicae]. fol[io]. 359*, pagină care mai conține încă alte două legăminte¹³⁶, care nu sunt datate:

¹²⁶ *frater*, dar Zsoldos A. îl arată a fi *feciorul* lui Marcel (Zsoldos, 2011, p. 344, 175).

¹²⁷ Katarina Kosača, copila lui Stjepan Vukčić Kosača și soția regelui Stjepan Tomaš, a murit la Roma [† 25.10.1478]. Testamentul ei nu a fost publicat de către A. Theiner (Theiner, 1860).

¹²⁸ Fabre, 1892, pp. 215–216.

¹²⁹ în momentul în care papalitatea este forțată să se mute la Avignon (1309), papa Clemens al V-lea a transferat aici și manuscrisele care erau în uz curent în *Camera Apostolică*, printre care se numără și *Riccardianus 228* (Fabre, 1892, pp. 209–211).

¹³⁰ pentru manuscrisele aflate la Vatican în această perioadă (și mai târziu), *vide* Fabre, 1892, pp. 171–178, 214–218, 221–222.

¹³¹ *decimo Kal[endas]. Octobris* (Theiner, 1859, p. 119).

¹³² Kalojan (i.e. Angelos János (l.m.), Ioan Angelos (l.r.), viitor duce de Sirmium), fiul împăratului bizantin Isaac al II-lea Angelos și Margareta (Maria după botezul ortodox), copila cea mare a regelui Bela al III-lea, era refugiat la curtea arpadiană din anul 1222.

¹³³ Dumitru, fiul lui Luca *de genere* Csák (ramura Ugod), care ocupă demnitatea de jude regal al curții lui Andrei al II-lea între 1232–34 (Zsoldos, 2011, p. 29).

¹³⁴ comitele *Sym[e]o[n]* (Simon (l.m.), Simion (l.r.) de Aragon – ori *Hispanus*, după cum îl menționează Rogerius din Apulia în *Cântecul de jale*^s) – este strămoșul ancestral al familiei Nagymarton.

^a Popa-Lisseanu, 1935, p. 54.

¹³⁵ Theiner, 1859, p. 119, doc CXCIX [b].

¹³⁶ Theiner, 1859, pp. 119–120, doc CXCIX.

[a] cel al lui *Colomanus Dei gracia Rex*¹³⁷ *et dux totius Sclavonie*¹³⁸ și
[c] cele ale lui *Iula Magister tawarnicorum, Demetrius Magister dapiferorum et Opoy Comes de Sinnugh* (sic!¹³⁹). Gyula, fiul banului Gyula "Magnus", *de genere Kán* a fost vistier al ducelui Coloman între 1229–'34¹⁴⁰, iar tatăl său a purtat titlul de *banus totius Sclavonie* între 1229–'35¹⁴¹.

Dumitru, fiul lui Sükösd, *de genere Aba*¹⁴² era stolnicul (*magister dapiferorum*) regelui/ ducelui Coloman (1216–34)¹⁴³, iar *Opoy*¹⁴⁴ din neamul Gutkeled a fost comite de Somogy¹⁴⁵ între 1229–'34¹⁴⁶. Toți semnatarii sunt legați de ducele Coloman în acest moment, fiind vechi credincioși ai regelui Andrei al II-lea.

27.11. din *Bathia*¹⁴⁷, Innocentius, episcop de Sirmium și magistrul Albertus, *physicus*
1233: și capelan al legatului papal Jacobus de Pecoraria, îi scriu acestuia din urmă și-l informează despre scrisoare trimisă de către acesta regelui Bela, pe care o și transcriu, și despre care spun că:

*Aceste lucruri fiind expuse [regelui Bela], noi înșine (i.e. episcopul Innocentius și magistrul Albertus -n.m.) l-am îndemnat [pe regele Bela], prin viu grai*¹⁴⁸, *în ce privește cele conținute în scrisoarea mai sus citată. De asemenea, i-am sfătuit și pe nobilul bărbat domnul Pous, magistrul vistiernic al regelui său [Bela], pe **Jula Banul** (sb.m.), pe Mathias comitele, i-am sfătuit ca să respecte cu strictețe toate cele care privesc persoana lor, așa cum ei înșiși juraseră [mai înainte?]. În ceea ce-l privește pe rege, [le-am spus celor trei] să-și dea toată silința ca să-l sfătuiască, îndemne pe rege, în sensul ca însuși regele [Bela] să respecte legămintele [asumate]*¹⁴⁹.

¹³⁷ al Haliciului (1217–'19).

¹³⁸ între 1226–05.1241.

¹³⁹ *Symigio* într-un document al lui Coloman din anul 1232 (CD, III/2, pp. 286–287).

¹⁴⁰ Zsoldos, 2011, p. 74, 306.

¹⁴¹ Zsoldos, 2011, p. 44, 305–306; Forțiu, 2017, pp. 1166–1167, 1183.

¹⁴² [Aba nembeli Sükösd fia] Demeter (l.m.).

¹⁴³ Zsoldos, 2011, p. 71 (și nota 514), 294.

¹⁴⁴ Apaj (l.m.).

¹⁴⁵ Pentru legătura dintre ducatul întregii Slavonii și comitatul Somogy vide Weisz, Zsoldos, 2010, p. 471, 475–476, 479.

¹⁴⁶ Zsoldos, 2011, p. 192, 285.

¹⁴⁷ azi, Bátya, Bács-Kiskun megye, HU?

¹⁴⁸ De aici concludem că episcopul Innocentius și magistrul Albertus fuseseră trimișii legatului papal Jacobus de Pecoraria la regele Bela.

¹⁴⁹ *Quibus exhibitis, ipsum viva voce monuimus de omnibus, que in premissis litteris continentur. Monuimus etiam nobilem virum dominum Povs ipsius Regis Tawarnicorum magistrum, Iulam Vanum* (sb.m.), *Mathiam Comitem, ut secundum quod ipsi iuraverant, omnia in compositionem deducta personas eorum tangencia inviolabiliter observarent; in spectantibus vero ad Regem, ipsum Regem monendo, inducendo ac consulendo eidem darent operam cum effectu, ut idem Rex effectui mancipet et observet* (Theiner, 1859, p. 121, doc CCIII).

Traducere Dan UNGUREANU, căruia îi mulțumesc frumos pentru ajutor și discuțiile fructuoase avute și pe această cale.

Nu știm unde și când exact a avut loc această întâlnire¹⁵⁰. Printre cei menționați cu această ocazie a fi fost juruiți la rândul lor – dar nu știm și când au jurat – se numără nobilul bărbat domnul Pous, magistrul vistiernic al regelui său, Jula Banul (Iulam Vanum) și Mathias Comitele¹⁵¹.

Cum la acea dată tezaurar regal era Nicolae, fiul palatinului Nicolae¹⁵², Pous trebuie să fie vistiernicul regelui Bela. Acest lucru ne ajută să-l identificăm cu Pous, fiul lui Baș, de genere Csák (ramura Újlak)¹⁵³, care a fost comite de Bács (1225), Fehér (1227), vistiernic al lui Bela (1227–33), ban de Severin, tezaurar regal și comite de Bács (post 21.09.1235; demnități multiple)¹⁵⁴. Și acesta se numără printre baronii regelui Bela (cel puțin post 1227).

Mathiam Comitem (Mathias Comitele) nu știm cu siguranță cine a fost. Maria HOLBAN avansa ipoteza, pe care nu putem să o acceptăm, că ar fi vorba de Mathias, prepozitul de Zagreb, prietenul din copilărie și cancelarul lui Bela¹⁵⁵, deoarece Cancelarul era numit în acea vreme și comite al capelei¹⁵⁶. Dar ultima afirmație este greșită; primul care se (auto)numește aule regie cancellarius este Calanus (1181–'85)¹⁵⁷, iar ultimul comite al capelei¹⁵⁸ este prepozitul Redebanus (1183)¹⁵⁹. Demnitatea reapare doar post 1238¹⁶⁰, astfel încât în anul 1233 terminologia de comite al capelei nu mai era în uz de 50 de ani. Pe modelul regal¹⁶¹, și ducii arpadieni își vor înființa propria cancelarie. Apoi, Mathias, de genere Rátólt, prepozit de Zagreb și cancelar al regelui Bela (1224–36), nu este menționat vreodată purtând titlul de reverență comite¹⁶² în

¹⁵⁰ Pentru că scrisoarea nu menționează și nu știm unde este Bela între 22.08.1233 (Bereg) și 22.02.1234 (Esztergom).

¹⁵¹ *Monuimus etiam nobilem virum dominum Povs ipsius Regis Tawarnicorum magistrum, Iulam Vanum, Mathiam Comitem, ut secundum quod ipsi iuraverant, ...* (Theiner, 1859, p. 121, doc CCIII).

¹⁵² Miklós nádor fia Miklós (l.m.) a fost *magister tawarnicorum* al lui Andrei al II-lea între 1231–'35 (Zsoldos, 2011, p. 62).

¹⁵³ Csák nembeli (újlaki) Bács fia Pócs (l.m.).

¹⁵⁴ Zsoldos, 2011, p. 49 (și nota 365), 62, 74, 347.

¹⁵⁵ Holban, 1981, p. 56.

¹⁵⁶ Holban, 1981, p. 56.

¹⁵⁷ Szegfű, 2002, p. 5.

¹⁵⁸ *comes capelle* (l.l.), *kápolnaispán* (l.m.).

¹⁵⁹ Zsoldos, 2011, p. 114.

¹⁶⁰ Zsoldos, 2011, p. 114.

¹⁶¹ *cancellaria regis* (l.l.) / *királyi Kancellária* (l.m.).

¹⁶² apare drept *Magistri^a Mathie Zagradiensis Ecclesie Prepositi, aule nostre Cancellarii* într-un document din anul 1225 (*ÁŰO*, XI, p. 184–186, doc 122).

^a după toate probabilitățile, în prima treime a sec. XIII, specificația *magister* încă mai indica pe cineva cu studii universitare. Explicația lui ENGEL Pál^b este valabilă, eventual, în mediul nobiliar doar începând cu ultima treime a sec. XIII.

^b ... *a személyek külső megjelenése lehetett különböz, és magisternek az új, lovagi viselet hordozóit – nyilván főleg azt az ifjabb nemzedéket – tekintették a hagyományosan öltözködő »ispánokkal« szemben / ... aspectul exterior al persoanelor putea fi diferit, și magistrul purta*

documente (1224-'41), iar dacă în cazul *Mathiam Comitem* am avea un titlu *onorific* (ori *în exercițiu*)¹⁶³ de comite al unui comitat, cancelarul Mathias nu a ocupat vreodată o astfel de demnitate, iar în acest caz este vorba doar de un titlu de reverență. Apoi, este exclus ca niște fețe bisericești (episcopul Innocentius și magistrul Albertus) să menționeze un simplu atribut laic de reverență (*comite*; de ce nu pe acela de *cancelar*, precum în cazul *magistrului vistier* Pous?) și să-l ignore pe cel ecleziastic (*prepozit* de Zagreb). În opinia mea, acest *Mathias Comite* ar putea fi cel care în anul 1235 devine stolnicul regelui Bela al IV-lea și comite de Timiș¹⁶⁴, *Matei de genere Csák*¹⁶⁵. Oricum, *Mathiam Comitem* ≠ cancelarul Mathias, *de genere* Rátólt, prepozit de Zagreb.

Iula banul (Iulam Vanum) este o problemă mai complicată. Maria HOLBAN afirma că acesta este identic cu *Luca ban de Severin* și că asistăm la o triplă (!) greșală de scriere¹⁶⁶ în cazul acestor două cuvinte¹⁶⁷ (*Luca Bano* (fals! *bano* -n.m.), 22.08. / *Iulam Vanum*, 27.11.):

22.08.	27.11.
L	I
c	l
b	V

Toate cele cinci editări distincte¹⁶⁸ existente în corpusurile de documente¹⁶⁹, care conțin jurământul din 22 august, indiferent că este vorba de jurământul original (de care M. Holban nu are cunoștiință, dar la care ar fi avut acces nestingherit¹⁷⁰ dacă ar fi căutat puțin!) ori de cel care a supraviețuit în scrisoarea înalt clericilor din 19.02.1234, menționează doar *Luca*, dar ea nu-l acceptă drept ban susținând că este vorba de *Iula*. Iar "argumentele" sale sunt doar trei:

a) scrisoarea din 27.11.1233 (*Iulam Vanum*) este anterioară scrisorii înalt clericilor (19.02.1234), care conține jurământul din Pădurea Bereg (22.08.1233);

noul costum de cavaler - în mod evident, în principal generația tânără - comparativ cu tradiționala îmbrăcăminte a »comiților« (Engel, 1998b, pp. 96–97).

¹⁶³ Nu cunoaștem vreun Matei/Matia comite al vreunui comitat în anul 1233 (Zsoldos, 2011, pp. 328–329, *sub voce* *Máté* și *Mátyás*). Nu doresc să intru aici într-o discuție referitoare la echivalențele numelor Mattheus (l.l.), Máté (l.m.), Matei (l.r.) / Matthias (l.l.), Mátyás (l.m.), Matia (l.r.).

¹⁶⁴ *Matheo Magistro Dapiferorum nostrorum, et Comite Tymisiensi* (CD, IV/1, pp. 21–28; p. 27).

¹⁶⁵ [Csák nembeli (trencséni)] Máté (l.m.); Zsoldos, 2011, p. 328.

¹⁶⁶ în fapt, *scriere* (autor) / *citire/scriere* (scrib papal).

¹⁶⁷ Holban, 1981, p. 56.

¹⁶⁸ plus originalele din codexul *Riccardianus* 228 al *Liber Censuum*, care indică *Luca bano de Seurin* (22.08.1233) / *Luca bano de Sceurim* (19.02.1234) (MS 228, folio CCXXXverso/ 254 verso, CCXXXIverso/255verso).

¹⁶⁹ Kovachich (1798), Batthyány (1827), Fejér (1829), Theiner (1859) (*vide infra* **Tab. 1**).

¹⁷⁰ Kovachich, 1798 și Batthyány, 1827; dar și la codexul *Riccardianus* 228 se putea ajunge relativ ușor (chiar și anterior anului 1981^a).

^a de exemplu, în deceniul opt al secolului XX, Direcția Generală a Arhivelor statului din Republica Socialistă România a obținut documente microfilmate de la *Biblioteca nazionale centrale di Firenze* (GM, 1979, p. 28).

b) aceleași personaje, care sunt martori în luna august, sunt prezente și în noiembrie 1233 (mai puțin voievodul Dionisie);
 c) în anturajul lui Bela este prezent și Gyula, fratele lui Ratolt.
 Primul rezon este irelevant, iar al doilea este fals¹⁷¹.

Ambele acte fuseseră copiate în *Liber Censuum*, iar greșeala a fost făcută de scribul papal la citire/scriere, astfel încât data emiterii lor este irelevantă. Apoi, "raționamentul" Mariei HOLBAN este năucitor; dacă numele *Iula* (27.11.1233) este anterior celui de *Luca* (19.02.1234), el este cel corect¹⁷². Dar documentul din 19.02.1234 conține în transumpt jurământul lui Bela (22.08.1233) și este aproape imposibil – transcrierile în sec. XIII se realizau *de verbo ad verbum* – ca vreo greșeală de asemenea magnitudine să se fi strecurat în el în anul 1234, într-un mediu ecleziastic unguresc familiarizat cu numele personajelor istorice ale momentului. Mai mult, în 1254–'79, scribul papal nu a transcris în ordine cronologică documentele "*dosarului unguresc*" în *Liber Censuum* (**Tab. 1**), astfel încât actul din 19.02.1234 (*Luca* -nr. 4) este trecut anterior scrisorii din 27.11.1233 (*Iula* -nr. 6). Absolutizând "raționamentul" Holban, numele *Luca* are prioritate și din greșeală *Luca* → *Iula* (pentru a redeveni *Luca*).

Nr. ¹⁷³	Data	Nume	
4.	19.02.1234	<i>Luca bano de Sceurim</i>	
6.	27.11.1233	<i>Iulam Vanum</i>	
7.	22.08.1233	<i>Luca bano de Seurin</i>	Tab. 1

În fapt, acest "raționament" nu poate fi adevărat, pentru că, în *Liber Censuum*, *Iulam Vanum* este "flancat" de către *Luca bano* (**Tab. 1**), fapt care-l invalidează¹⁷⁴. În final, să menționăm "coincidența" ciudată prin care "greșeala" scribului papal a oferit un nume genuin, purtat în aceeași perioadă de mai multe personaje istorice veritabile, și nu "ceva" irecognoscibil¹⁷⁵.

Să încercăm și alte explicații, care ar fi trebuit să fie analizate de către M. Holban, dacă ar fi fost și cunoscute de către ea:

1. Dacă într-adevăr asistăm la o greșeală de copiere, de ce nu ar fi posibil ca, în fapt, aceasta să se refere la numele banului consemnat de scrisoarea din 27.11.1233? Adică, *Luca* (22.08.1233/19.02.1234) → *Jula* (27.11.1233). Maria HOLBAN nici măcar nu ia în calcul aceasta posibilitate, care, dacă este vorba într-adevăr de o eroare, are o pondere de 50% în autonomia problemei.

2. În scrisoarea din 27.11.1233 nu ar fi fost vorba de *Iulam Vanum*, ci de *Iulam Waia-vodam*, fiind vorba de o prescurtare (*Vam* sau *Bam* ori ...) întregibilă în mai multe feluri. În anul 1829, FEJER György publică documentul, provenit din *Dipl[omatis]*.

¹⁷¹ Pentru al treilea "argument" *vide infra* Este *Jula Vanum* ≡ Gyula, fiul lui *Leustachius*?

¹⁷² Holban, 1981, p. 5 (*Cuvînt înainte*), 56.

¹⁷³ ordinea documentelor în *Liber Censuum* (*Riccardianus* 228).

¹⁷⁴ Dacă "raționamentul" este valabil într-o direcție (indiferent care!), logica ne indică că el nu poate fi bun și în celălalt sens.

¹⁷⁵ *vide*, de exemplu, *Varami* din editarea lui Martinus Georgius KOVACHICH (Kovachich, 1798, p. 23; *vide infra*).

et litteris Bibl[iothecae]. [Apostolicae] Vaticanae p. 111¹⁷⁶, unde găsim *nobilem virum, Dominum Perosus, ipsius regis tavarnicorum magistrum, Julam Waiavodam*¹⁷⁷, *Matheum Comitem*¹⁷⁸. Sursa informației este același IV. Tomo, din biblioteca grofului SZÉCHÉNYI Ferencz¹⁷⁹. Copia era autentificată pentru conformitate de către același Callistus Marinius și fusese realizată tot după *Armario XXXV. numero XVIII. fol[io]. 269–[2]79*¹⁸⁰.

În anul 1798, Martinus Georgius KOVACHICH consemnează *Nobilem virum Dominum Perous, ipsius Regis Tavarnicorum Magistrum, Julam Varami* (!), *Matheum Comitem*¹⁸¹, iar sursa lui este *antiquo Codice membranaceo ..., qui adservatur in Pontificio Tabulario Secretiori Vaticano arm[ario]. 35. N[umero]. 18. fol[io]. 275. t[enus]. ad 277*, care fusese autentificată la 26.05.1792 de către același Callistus Marinius. Observăm și alte mici diferențe (*Povs/Perosus, Mathiam/Mathaeum* etc.), care indică o editare independentă a lui FEJÉR György.

Utilizând o altă sursă (i.e. *Bibliothecae Corsiniana* [Roma¹⁸²], *Codice 246. pag. 436*), episcopul transilvan BATTHYÁNY Ignác găsește *Nobilem virum Dominum Paus ipsius Regis Tavarnicorum Magistrum Julam Banum, Mathaeum Comitem*¹⁸³.

Să observăm, din nou, că nicare dintre cei care au publicat scrisoarea din 27.11.1233¹⁸⁴ nu a ajuns la documentul original (din *Riccardianus* 228) și acesta a rămas inedit până astăzi¹⁸⁵. A absolutiza o singură variantă, precum face M. Holban¹⁸⁶, este tare periculos, mai ales când nici nu cunoști în detaliu¹⁸⁷ toate subtilitățile corpusului de documente arpadiene.

¹⁷⁶ jurămintele lui Coloman, Ioan Angelos și vistierul ducal Gyula ar fi fost la p. 123, 125, 126 (*CD*, III/2, pp. 350–352).

¹⁷⁷ Din 22.08.1233 și până anul următor, voievod transilvan este Dionisie, "Năsosul"^c, fiul lui Dionisie^c [*de genere Türje*] (Zsoldos, 2011, p. 38, 296).

¹⁷⁸ *CD*, III/2, pp. 348–350.

¹⁷⁹ Diferențele între paginile citate de către Kovachich (1798) și Fejér (1829) se datorează faptului că primul menține referința originală, iar al doilea se referă probabil la paginația folosită pentru *Tomo IV*.

¹⁸⁰ *CD*, III/1, p. 12.

¹⁸¹ Kovachich, 1798, pp. 21–23.

¹⁸² azi, Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana, Roma, IT.

¹⁸³ Batthyány, 1827, pp. 348–349, doc [CXIX.] 3.

¹⁸⁴ Kovachich (1798), Batthyány (1827), Fejér (1829), Theiner (1859).

¹⁸⁵ *Codex/MS (Florentinus) Riccardianus/Riccardi* 228 /aflat azi la Biblioteca Riccardiana di Firenze, MS 228, care conține scrisoarea din 27.11.1233 în *cahier n° 28, f[olio] 225–232^a*, [doc] 6. (*apud* Fabre, 1905, p. 17; Fabre, Duchesne, 1910, p. 29).

^a Paul FABRE, știind că Anton THEINER a publicat actele acestuia^b, nu a mai oferit alte amănunte și s-a mărginit să ofere fiecărui act doar referința bibliografică din Theiner, 1859 (Fabre, 1905, p. 17). Nici BENDEFY László nu aduce clarificări suplimentare mulțumindu-se doar să calce pe urmele lui P. Fabre (Bendefy, 1943, p. 64).

^b dar nu folosindu-se de *Riccardianus* 228, ci probabil de *Armario XV. No 1*. (vide **Fig. 1**).

¹⁸⁶ cu unica referință Theiner, 1859, p. 121.

¹⁸⁷ că dacă le-ar fi cunoscut nu ar fi ratat senin argumentul în favoarea tezei sale oferit de către editarea lui BATTHYÁNY Ignác (Batthyány, 1827, pp. 348–349, doc [CXIX.] 3)!

3. Într-adevăr, documentul din 27.11.1233 specifică un *Julam Vanum* (i.e. *Jula Banul*). În codex *Riccardianus* 228 apare scris clar¹⁸⁸:

Fig. 3.

Vanum este evident un cuvânt și nu o prescurtare și nu poate fi altceva decât un *Banum* scris greșit. Oricât de ciudat ar părea, el începe cu o majusculă (*Vanum*), aproape imperceptibil diferită ca scriere de minusculele cu care începe *viro*, dar identică cu majuscula din *Vngariae*, precum găsim în intitulăția scrisorii regale:

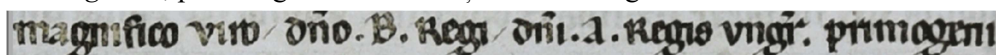

Fig. 4. magnifico viro d[omi]no B[elae]. Regi, d[omi]ni. A[ndreae]. Regis Vng[a]r[iae]. primogeni(-to).

În anturajul regelui Bela se afla și Gyula, fiul lui *Leustachius*, *de genere Rátólt*¹⁸⁹, care este atestat voievod între 1229–'31, iar după ce Bela începe să domnească singur (>21.09.1235) devine jude regal (1235–20.03.1239), comite de Cenad (1235) și Keve (1236–'38) (poartă demnități multiple)¹⁹⁰. Fără vreo urmă de îndoială, Maria HOLBAN îl indică a fi *Julam Vanum*. Personal, cred că în acest caz se impunea o necesară prudență interpretativă¹⁹¹. Marea problemă este că nu știm care a fost *cursus honorum*ul său între 1231 și '35. Foarte bine putea să fie ban de Severin în anul 1228¹⁹² (când nu știm ce a făcut!) și între 1231–'33, iar, în acest caz, menționarea titlului în documentul din 27.11.1233 era doar onorifică¹⁹³ (așa pare, datorită ignorării locației *de Severin*, dar nu este și sigur!). Apoi, nu trebuie să uităm că, în luna august 1233, în Pădurea Bereg era o tabără ridicată în vederea unei campanii militare în *Ruscia* (Halici).

¹⁸⁸ MS 228, folio CCXXXI (paginație veche)/255r. (paginație nouă).

¹⁸⁹ Rátólt nembeli Leusták fia Gyula (l.m.); *vide Anexa II*.

¹⁹⁰ Înainte de anul 1229 el a îndeplinit demnitățile de comite de Nitra (1214 -document fals!), în 1217 este în anturajul regelui *in ultramarinis partibus* consiliindu-l^a, comite al curții regale (*curiali comite*) și comite de Keve (1219–'21 /demnități multiple), comite de Moson (1221), Bihor (1222) și Vas (1225)^b. Nu știm ce a făcut în perioada 1226–'28 și 1232–'34. Nu el a fost voievod transilvan în 1201 și 1214^c, ci Gyula "Magnus" *de genere Kán*^d.

^a *Iule fratris Ratholth* (Theiner, 1859, pp. 14–15, doc XXIII; greșit – *Moysnak* (*a Jula test-vérének*), *Ratholt* – la Szentpétery, I/1, p. 108, (RA) 329).

^b Zsoldos, 2011, p. 306.

^c VT, I, p. 147.

^d Zsoldos, 2011, p. 37.

¹⁹¹ Mai ales că, în aceeași perioadă, mai exista un alt *Jula*/Gyula ("Magnus", *de genere Kán*), care purta titlul de ban al *întregii* Slavonii (1229–'35), amintit de către M. Holban într-o notă (Holban, 1981, p. 57, nota 27).

¹⁹² Banatul de Severin a fost înființat în anul 1228 (voi reveni asupra subiectului cu un studiu dedicat).

¹⁹³ Forțiu, 2017.

Regele Andrei al II-lea nu participă la acest atac¹⁹⁴, iar Bela reappare în documente¹⁹⁵ doar la data de 22.02.1234, când este la Esztergom¹⁹⁶. Se pare că doar un contingent (mic?) sub comanda voievodului Dionisie "Năsosul", fiul lui Dionisie, *de genere* Tü-rje¹⁹⁷ (singur?) merge în Halici în ajutorul ducelui Andrei, fiul cel mic al regelui Andrei al II-lea, în toamna anului 1233¹⁹⁸. În acest timp, în luna noiembrie, trupele lui Andrei al II-lea și Bela (nu știm de cine conduse!) îl atacă pe ducele Friedrich al II-lea "der Streitbare" ("Certărețul") și ajung până la cetatea Rohrau¹⁹⁹ și Höflein. Ducele austriac contraatacă și arde cetatea Dévény²⁰⁰, poarta occidentală de acces în regatul arpadian. Imediat se ajunge la un armistițiu și oștile arpadiene se retrag, iar apoi se semnează pacea²⁰¹. Aceste expediții militare au avut victime²⁰² și nu putem exclude ca Luca, banul de Severin să fi căzut în timpul lor, ori să fi fost rănit. Cum întâlnirea dintre episcopul Innocentius al *Sirmiumului* și magistrul Albertus cu regele Bela are loc în luna noiembrie, probabil în a doua parte a acesteia, este posibil ca *Iula* să fie noul ban de Severin, numit de un Bela constrâns de dispariția sau incapacitatea lui Luca. Ori este o uzuală rocadă a purtătorilor de demnități. Nu știm!

Argumentul principal pe care și-a bazat Maria HOLBAN ipoteza privitoare la numele primului ban de Severin atestat documentar – baronii din preajma regelui Bela menționați de scrisoarea din 27.11.1233 sunt aceeași cu cei din Pădurea Bereg (22.08.1233) – **nu** este valid.

22.08.1233: (19.02.1234)	vistiernicul Pous	voievodul Dionisie	prepozitul Matthia cancelarul	Luca, ban de Severin
noiembrie 1233: (27.11.1233)	vistiernicul Pous	—	Mathias Comitele	Jula Banul

Dacă erau 4 baroni menționați în luna august, în noiembrie 1233 sunt doar 3. Doar vistiernicul Pous este prezent (normal!) în ambele dați. *Mathias Comitele* nu poate fi și nu este prepozitul/cancelarul Matthias. Cât despre Luca / Jula, cei doi au în comun doar

¹⁹⁴ în septembrie 1233 îl găsim la Esztergom.

¹⁹⁵ Din păcate, documentele perioadei sunt zgârcite cu amănunte privitoare la data exactă și locul unde au fost emise actele, iar o analiză mai fină este imposibilă.

¹⁹⁶ *vide infra*.

¹⁹⁷ Greșit la M. Holban, care consideră că regii Andrei al II-lea și Bela au condus expediția în Halici (Holban, 1981, p. 61, nota 39).

¹⁹⁸ Senga, 1988, p. 49.

¹⁹⁹ Dintr-o danie a regelui Andrei al II-lea din anul 1235, știm că la *castro nomine Roro*^a se distinge comitele Andrei, *de genere Wigman* (DL 189; *ÁÚO*, VI, pp. 567–568, doc 355; Szentpétery, I/1, p. 170, (RA) 538).

^a azi, Rohrau, AT.

²⁰⁰ azi, Devín, SK.

²⁰¹ Rudolf, 2018, pp. 10–19 (context și întreaga bibliografie).

²⁰² precum Petru, fratele magistrului Mauriciu, care moare la *castro nomine Roro*^{199a}, conform mărturiei regelui Andrei al II-lea din anul 1235 (DL 189; *ÁÚO*, VI, pp. 567–568, doc 355; Szentpétery, I/1, p. 170, (RA), 538).

același număr de litere ale prenumelui pe care-l poartă și două vocalele²⁰³. Tare puțin pentru a accepta senin identitatea dintre ei, mai ales că nu se poate admite paleografic confuzia *Luca* – *Jula*, după cum ne-o indică o simplă cercetare comparativă²⁰⁴.

În **concluzie**, trebuie să acceptăm că *Julam Vanum/Jula Banul* (27.11.1233) ≠ *Luca*, ban de Severin (22.08.1233). Toate informațiile pe care le avem concură la această încheiere.

19.02. într-o scrisoare (*litteras*) datată doar *undecimo Kal[endas]. Martii*, Esztergom, [1234] înalt clericii Ungariei – *Robertus*, arhiepiscop de Esztergom, și episcopii *Renaldus* al Transilvaniei, *Basilus* al Cenadului, *Benedictus* al Oradiei, *Theodoricus* al cumanilor și *Iohannes* al Bosniei – încunoștințează jurământul regelui Bela din Pădurea Bereg, pe care-l și reproduc și-l întăresc cu sigiliile lor spre mărturie²⁰⁵.

Câteva observații preliminare se impun; destinatarul nu este menționat și nici anul în care a fost scris actul. Pe baze contextuale putem afirma că este vorba de 1234, ori 1235²⁰⁶. S-a considerat că primul an este cel corect²⁰⁷. Beneficiarul documentului pare că este cardinalul Jacobus de Pecoraria, care se află la Esztergom în această perioadă²⁰⁸.

Martinus Georgius KOVACHICH este primul care publică, în anul 1798, conținutul scrisorii înalt clericilor, cu milesimul complet și care fusese identificat tot în *antiquo Codice membranaceo ... qui adservatur in Pontificio Tabulario Secretiori Vaticano arm[ario]. 35²⁰⁹. N[umero]. 18. fol[io]. 275. t[enus]. ad 277²¹⁰*. Când reproduce actul clericilor, BATTHYÁNY Ignác (1827) nu mai redă și jurământul lui Bela, pe care-l publicase deja cu câteva pagini mai înainte cu specificația *editum in manibus Bartholomaei Episcopi Veszprimiensis*²¹¹, ci doar protocolul inițial și final. Și în acest caz datarea este corectă²¹². În 1829, FEJÉR György editează²¹³ și el înscrisul eclesi-

²⁰³ literele 2 și 4 și ordinea lor.

²⁰⁴ **Anexa III.**

²⁰⁵ Theiner, 1859, pp. 123–124, doc CCVIII. Editare proprie după codexul *Riccardianus* 228 în **Anexa V**, nota 7.

²⁰⁶ *undecimo Kal[endas] Martii* = a 11-a zi înainte de calendele lui Martie = cu 11 zile înainte de 1 Martie = 19^a februarie 1234 sau '35^b.

^a pentru ca niciunul din anii 1234, 1235 nu a fost un an bisect (nefiind divizibil cu 4).

^b acest document este un transumpt al jurământului regelui Bela, *primogenitus Domini Andreae Regis Vngariae*, depus în Pădurea Bereg (22.08.1233). Deci, documentul trebuie datat *post* august 1233. Cum regele Andrei al II-lea al Ungariei a murit la data de 21.09.1235, documentul nu poate fi datat *post* septembrie 1235. Deci, el a fost redactat în anul 1234 sau în 1235.

²⁰⁷ De exemplu, *DIR*, C. Tr., I, p. 264, doc 222 (19 Februarie <1234>); *Ibidem*, p. 271, doc 225 (<1234> Februarie 19).

²⁰⁸ *vide infra* **23.02.1234**.

²⁰⁹ i.e. *Armario XXXV*. (Kovachich, 1798, p. 9).

²¹⁰ *Anno Domini Millesimo Ducentesimo Tricesimo Tertio* (Kovachich, 1798, pp. 19–20).

²¹¹ Batthyány, 1827, p. 349, 347.

²¹² *Anno Domini Millesimo ducentesimo tricesimo tertio* (Batthyány, 1827, p. 347).

²¹³ *CD*, III/2, pp. 346–348 (o editare cu greșeli).

aștilor împreună cu jurământul lui Bela, dar îl datează greșit 1233. Actul îl indică a fi provenit din *Dipl[omatis]. et litteris Vaticanae Bibl[iothecae]. p. 105*, iar sursa informației este același *IV. Tomo* din biblioteca grofului SZÉCHÉNYI Ferencz și este identică cu cea a lui Martinus Georgius KOVACHICH (1798). Și diferențele²¹⁴ minore (*Luca Bano de Sceurim* -1798 / *Luca bano de Sceurin* -1829) ne indică o reeditare independentă a documentului realizată de către FEJÉR György²¹⁵, care relevă greșit toponimul drept *Sceurin*. În anul 1859, Anton THEINER reproduce izvodul după *Lib[er]. censuum Cam[erae]. Apost[olicae]. fol[io]. 356*²¹⁶. În acest caz milesimul este trunchiat și indică greșit anul 1203²¹⁷. Ne putem întreba dacă este vorba de o editare defectuoasă (probabil!), ori de un manuscris care chiar conține această datare greșită. Deci, trei corpusuri de documente cunoscute indică *Luca Bano de Sceurim*²¹⁸ / *Luca bano de Sceurin*²¹⁹ / *Luca bano de Scevrin*²²⁰. Spre deosebire de ultimele două, codexul *Riccardianus* 228 (**Fig. 5**) ne arată *Luca bano de Sceurin*, identic cu editare lui M. G. Kovachich (1798), iar milesimul este complet:

Fig. 5.

Dacă vom face o analiză comparativă a modului în care *Luca ban de Severin* apare în diferitele corpusuri de documente (**Tab. 2**), vom constata că cea mai veche editare, cea datorată lui Martinus Georgius KOVACHICH (1798)²²¹, este singura care este identică cu varianta originală oferită de codex *Riccardianus* 228:

	22.08.1233:	19.02.1234:
<i>Riccardianus</i> 228	<i>Luca bano de Seurin</i> ²²²	<i>Luca bano de Sceurin</i> ²²³

²¹⁴ ele sunt mai multe!

²¹⁵ **19.02.1234: *Luca bono* (sic!) *de Sceurim*** apare într-o copie rămasă în manuscris, realizată de către *Stephanus Horvát* de la Muzeul Național al Ungariei (4.05.1818, Pest) și contrasemnată de către *Josephus Nic[olaus]: Kovachich Senqviensis, Adjunctus Bibliothecae Hungaricae Musei Nationalis*. Documentul fusese copiat după aceeași *Diplomata et Litterae vidinatae rerum Hungaricarum ex Bibliotheca Vaticana transumtae*. 4 existent într-un *Codice manuscripto Bibliothecae Musei Nationalis Hungarici* (DL 286742).

²¹⁶ Theiner, 1859, pp. 123–124, doc CCVIII.

²¹⁷ *anno domini millesimo ducentesimo tercio* (Theiner, 1859, p. 124).

²¹⁸ Kovachich, 1798, pp. 19–20.

²¹⁹ *CD*, III/2, pp. 346–348.

²²⁰ *Preterea Iobagiones nostros, qui tunc aderant, iurare fecimus, sicut in factis inde litteris continentur. ... Pous magistro tawarnicorum nostrorum, Dionisio Vaiawoda, Matthia preposito aule nostre Cancellario, Luca bano de Scevrin* (sb.m.), *et multis aliis regni nobilibus presentibus*, ... (Theiner, 1859, p. 124). În 1873, WENZEL Gusztáv calcă pe aceste urme ale lui A. Theiner (*ÁÚO*, I, pp. 306–307, doc 187).

²²¹ care a folosit copii realizate după codexul *Armario* 35, *No 18*, care este direct derivat din *Riccardianus* 228 (vide **Fig. 1**).

²²² MS 228, folio CCXXXverso/254verso.

²²³ MS 228, folio CCXXXIverso/255verso.

	22.08.1233:	19.02.1234:	
Kovachich (1798)	Luca Bano de Seurin ²²⁴	Luca Bano de Sceurim ²²⁵	
Batthyány (1827)	Luca bano de Szeren ²²⁶	—	
Fejér (1829)	—	Luca bano de Sceurim ²²⁷	
Theiner (1859)	—	Luca bano de Scevrin ²²⁸	
Wenzel (1860)	—	Luca Bano de Scevrin ²²⁹	Tab. 2

23.02. aflat la Esztergom, la cererea venerabilului părinte Iacob <episcop> ales de **1234:** Preneste, legatul scaunului apostolic, regele Bela jură ca în teritoriile supuse jurisdicției sale să stârpească pe toți ereticii și pe alți creștini, care, părăsind credința creștină, trec la superstiția Ismaeliților sau Iudeilor, oricum s'ar numi ei, precum și pe creștinii falși. Iar pe acei care în țara noastră se arată nesupuși față de biserica romană îi vom sili să se supună bisericii romane potrivit ritului fiecărui neam care nu este împotriva credinței catolice²³⁰.

(<8). cardinalul Jacobus de Pecoraria anunță ziua de Paști (23 aprilie) drept termen

03. limită pentru îndeplinirea obligațiilor regale rezultate în urma acordului din

1234: Pădurea Bereg și amenință curtea regală cu un nou *interdictum* în caz contrar.

13.05. într-o scrisoare datată *III. Idus Maii*, trimisă prepozitului bisericii Sfântului

1234: Laurențiu de Hoy din arhidiaconatul de Bodrog (*Bruduguiensi*), dioceza de Kalocsa, Gregorius Nonus se referă la [*Jacobus miseratione divina*] *Penestrinus Electus*, tunc in partibus illis apostolice sedis Legatus. Deci, legatul papal nu mai era în Ungaria la această dată.

<**19.07** cum legatul papal era deja plecat din Ungaria²³¹, îi revine lui Ioan, episcop

.1234: de Bosnia, să anunțe noul interdict, care va fi ridicat imediat²³².

4. Este *Jula Vanum* ≡ Gyula, fiul lui *Leustachius*?

Maria HOLBAN așa crede. Iar printre "argumentele" invocate sunt și prezența lui *Iula banul* în anturajul lui Bela (27.11.1233) și faptul că există un Gyula, *fratele lui Ratholt*, voievod în perioada 1229–'31, care ocupă diverse demnități și *post* 1235. Și cum Transilvania era sub controlul lui Bela din vara anului 1226, *Iula banul* nu poate fi decât Gyula, *fratele lui Ratholt* (i.e. fiul lui *Leustachius*, de genere Rátólt).

²²⁴ Kovachich, 1798, p. 24.

²²⁵ Kovachich, 1798, p. 20.

²²⁶ Batthyány, 1827, p. 347.

²²⁷ CD, III/2, p. 348.

²²⁸ Theiner, 1859, p. 124.

²²⁹ *ÁÜO*, I, p. 307.

²³⁰ Szentpétery, I/2, p. 185, (RA) 604; DIR, C. Tr, I, pp. 271–272, doc 226 (l.r.).

²³¹ Ultimul document al său elaborat pe teritoriul regatului arpadian este cel din 8.03.1234, emis la Sopron^a, iar la data de 13 mai, într-o scrisoare a papei Gregorius al IX-lea, adresată prepozitului bisericii Sf. Laurențiu de Hoy din dioceza de Kalocsa, apare *Penestrinus Electus*, tunc (sb.m.) in partibus illis apostolice sedis Legatus (Theiner, 1859, pp. 124–125, doc CCXI).

^a PRT, I, p. 730, doc 142.

²³² dar acesta este deja un alt subiect, care nu interesează în contextul de față.

Dar înainte de toate ar trebui să analizăm ce fel de titlu poartă *Iula Banul* în 27.11.1233, unul *în exercițiu*, ori unul *onorific*. La prima vedere, pare că nu putem răspunde decisiv la această problemă. Dacă este vorba de un titlu *în exercițiu*, atunci probabil Luca a murit în toamana anului 1233 ori a fost schimbat din funcție și Gyula, fiul lui *Leustachius*, este noul ban de Severin²³³. Dacă titlul este *onorific*, apar deja mai multe posibilități.

Să presupunem că *Jula Banul* (27.11.1233) este Gyula, fiul lui *Leustachius*. Nu știm ce a făcut el în anul 1228 (de fapt, între 1226²³⁴–'29²³⁵). În acest an apare Banatul de Severin și nu știm nici cine ocupă demnitatea de *banatus* a *întregii Slavonii*²³⁶. Cum până în anul 1225, Gyula, fiul lui *Leustachius*, pare că s-a numărat printre credincioșii lui Andrei al II-lea, am putea foarte ușor să afirmăm că el a fost banul *întregii Slavonii* în anul 1228 și doar din anul următor, când este atestat drept voievod, trece în "tabăra" lui Bela (tocmai pentru că a fost schimbat din demnitatea de *banatus* de către regele Andrei al II-lea). Dar aserțiunea îmi pare nedemonstrabilă și nici măcar la nivel de speculație nu pare plauzibilă. Dacă analizăm mai atent situația din comitatul Vas (*Castri Ferrei*) în anul 1225²³⁷ vom observa că aici sunt trei comiți atestați în acest an. Nu știm ordinea lor²³⁸ și nici pentru cât timp a îndeplinit fiecare demnitatea de *comitatus*. Dar doi dintre ei – Poșa, fiul lui Șoim și Buzad "Magnus", fiul lui Buzad, *de genere* Hahót – sunt cu siguranță deja credincioșii regelui Bela. Primul îi este vistier chiar în anul 1225²³⁹, iar Buzad a fost cu *primogenitus* în exilul "austriac" al acestuia din 1223–'24. Astfel că avem un bun temei pentru afirmația că și Gyula,

²³³ demnitatea în Slavonia fiind ocupată continuu de Gyula "Magnus", *de genere* Kán, între 1229–'35 (Zsoldos, 2011, p. 44).

²³⁴ În 1225 este atestat drept comite de Vas (Zsoldos, 2011, p. 223).

²³⁵ În acest an este atestat drept voievod^a, dar nu știm cine ocupă dregătoria în anul 1228. Poate Poșa, fiul lui Șoim (atestat în 1227) ocupă demnitatea și în anul următor, ori Gyula, fiul lui *Leustachius* este deja voievod din 1228, fiind atestat documentar doar din anul următor, sau Poșa și Gyula își împart anul 1228, ori altcineva ocupă demnitatea în acest an.

^a Zsoldos, 2011, p. 38.

²³⁶ cronologia banilor *întregii Slavonii* este destul de bine clarificată în acest moment^a și am adus lămuriri suplimentare pentru anii 1218–'19, 1224 și 1234 într-un alt studiu^b.

^a Zsoldos, 2011, p. 44.

^b Forțiu, 2020a, pp. 773–777.

²³⁷ În anul 1225, regele Bela este duce al *întregii Slavonii*. S-a întors din exil și s-a reconciliat cu tatăl său. Se pare că are sub control și comitatul Vas, situat la N de râul Drava, precum controlează și comitatele Zala și Somogy din apropiere, aflate tot la N de același râu (pentru Zala și Somogy, *vide* Weisz, Zsoldos, 2010).

²³⁸ Zsoldos A. indică ordinea [*Sólyom fia*] Pósa – [*Rátólt nembeli Leusták fia*] Gyula – [*Hahót nembeli Buzád fia*] Buzád^a, care rezultă doar din lucrarea lui SZENTPÉTERY Imre^b. În opinia mea, ordinea nu are cum să fie imuabilă lipsind repere temporare suplimentare (i.e. lună, zi).

^a Zsoldos, 2011, p. 223.

^b Szentpétery, I/1.

²³⁹ nu știm care este ordinea, comite de Vas – vistier, ori vistier – comite de Vas. În același an 1225 și Aladar apare drept trezorier al regelui Bela (Zsoldos, 2011, p. 74).

fiul lui *Leustachius*²⁴⁰, se numără printre credincioșii lui Bela încă din anul 1225²⁴¹ (chiar din 1223!²⁴²) și atunci nu are cum să fie ban al *întregii* Slavonii în anul 1228²⁴³. Cum Gyula nu poate purta titlul de ban în exercițiu al *întregii* Slavonii în anul 1228,

²⁴⁰ Ideea nu este nouă; *Gyula ... în 1225 – și de atunci partizanul statornic al regelui Bela – comite al comitatului Vas / Gyula ... 1225-ben – azóta Béla ifj. király tántorithatlan hive – Vas-megye főispánja* (Wertner, 1901, pp. 16–17).

²⁴¹ Pentru a vedea cât de relative sunt lucrurile, să menționăm că există trei documente din anul 1225 în care un Gyula, comite de Vas, se numără printre martorii unei danii a regelui Bela: primul, cu *Iula ferrei castris, Comitibus existentibus*^a, a fost considerat de către SZENTPÉTERY Imre a fi un *document suspect*, dar a cărui falsitate nu consideră a fi fost dovedită, chiar dacă sunt elemente care ridică o suspiciune foarte puternică asupra sa^b. Și nu este singurul document în această situație; în același an, printre martorii unei alte danii a regelui Bela, apare *Jula Ferri (!) castris ... comitibus existentibus*^c, iar actul este la fel de suspect^d. Noroc că mai există un alt document, din același an, asupra căruia nu plutește vreo urmă de îndoială^e, iar aici apare printre martorii daniei lui Bela și *Iula Ferrei castris comitibus existentibus*^f, așa că este sigur; Gyula a fost comite de Vas în anul 1225. În cele trei documente se menționează doar simplu *Gyula*, fără vreun atribut. Cum ceilalți doi Gyula de la acea vreme – i.e. "Magnus" și "Tânărul" – ocupă alte demnități (palatin, respectiv paharnic regal), este sigur că Gyula, *de genere* Rátólt îndeplinește demnitatea de *comitatus* în Vas, în anul 1225.

^a CD, III/2, pp. 481–482.

^b *Gyanús oklevél ... Hamis voltát ugyan nem tekinthetjük bebizonyítottak ... nagyon erős gyanút kelt* (Szentpétery, I/2, pp. 177–178, (RA) 577).

^c DZ, pp. 247–248, doc 221. Editorul Tadjá SMIČIKLAS atenționează asupra formei ciudate *Ferii (!) castris*. Cu altă ocazie voi arăta că lista martorilor din eschatocol –cu *Aladar tocius Sclauonie, Voine de partibus maritimis banis existentibus* – este genuină.

^d Szentpétery, I/1, pp. 176–177, (RA) 574.

^e Szentpétery, I/2, p. 177, (RA) 575 (din greșeală, fără a-l mai menționa pe *Jula vassári ispán* printre martori!).

^f DZ, III, pp. 248–249, doc 222.

²⁴² Informațiile din două documente ne indică faptul că Gyula, fiul lui *Leustachius* este în slujba regelui Bela *post* 1222 (în anul 1222 este comite de Bihor^a), probabil din anul 1223, și se pare că l-a acompaniat pe acesta în auto-exilul său "austriac" (toamna 1223–începutul anului 1224): **24.02.1224:** papa Honorius al III-lea îi scrie regelui Andrei al II-lea atenționându-l să nu cumva să se atingă, el ori alții, de bunurile nobilului bărbat Buzad, comite de Pozsony, și a celorlalți alți câțiva – printre care *I. et M. Comitibus et militibus (comiți și cavaleri -tr.m.)* – refugiați la curtea ducelui Luitpold VI "der Glorreiche" von Österreich împreună cu regele Bela și să nu-i vatem pe pribegi^b. Mă gândesc dacă nu cumva *I.* este o prescurtare pentru *I[ula]*. (i.e. *Jula* ≡ Gyula, fiul lui *Leustachius*, *de genere* Rátólt). Așa pare, mai ales că Gyula, fiul lui *Leustachius* este în preajma lui Bela trei luni mai târziu:

26.05.1224: la *Toplice*^c, în prezența *domini regis* [Bela], tocmai întors la conducerea ducatului *întregii Slavonii* după auto-exilul său austriac, a lui *B . . . bani* și *Jula comite*^d (*Jule comitis*), precum și a multor nobili unguri, se judecă o cauză referitoare la pământul numit *Mogos* din comitatul *Gorre*^e.

^a în anul 1222 apar trei personaje care ocupă demnitatea de *comitatus* în Bihor: Buzad, fiul lui Buzad, *de genere* Hahót – *Helia* (i.e. Éliás (l.m.), Ilie -l.r.) – Gyula, fiul lui *Leustachius* (în această ordine^f). Cum *Helia* apare în lista martorilor din confirmarea daniei lui Andrei al II-lea către cavalerii teutoni a *terram Burza nomine ultra silvas versus Cumanos*^g (datată *ante*

iar între 1229–'31 este voievod²⁴⁴, el pare că a fost ban de Severin în 1228, ori în anul 1232²⁴⁵ (an în care iar nu știm ce face!).

Din păcate, pare că este dificil de urmărit²⁴⁶ cariera politică a lui Gyula, fiul lui *Leustachius, de genere Rátólt*²⁴⁷, care poate fi confundat cu banul Gyula "Magnus" *de genere Kán*, ori fiul acestuia²⁴⁸. Oricum, din anul 1228 și până când dispăre din

7.05.1222, dar documentul e posibil să fie un fals!) și mai este atestat *ante* 3 iunie în această demnitate^f, Gyula a fost comite de Bihor la sfârșitul anului 1222–începutul anului 1223 (apoi în acest an apare un alt comite^g).

^b CD, III/1, pp. 430–431.

^c azi, Topusko, HR.

^d este vorba de Gyula, fiul lui *Leustachius, de genere Rátólt*. În acest moment, Gyula "Magnus", *de genere Kán*, este palatin (1222–'26), iar fiul său, Gyula "Tânărul", e paharnic regal (1222–'28).

^e DZ, III, pp. 233–234, doc 208.

^f Zsoldos, 2011, p. 139.

^g EO, I, pp. 154–155, doc 119 (cu bibliografia); DIR, C. Tr, I, pp. 182–184, doc 130 (l.r.). Nu pot să nu observ că Gyula, fiul lui *Leustachius, de genere Háhólt* apare în serviciul regelui Bela înaintea rudei sale, Mathias, *de genere Háhólt*, prepozit de Zagreb, prietenul din copilărie al *primogenitus* și cancelar doar din anul 1224 (în 1222 Bela avea pe altcineva – *magistri Hemonis*^j / *Heymonis*^k – care se îngrijea de grămăticia sa^l).

^j DZ, III, pp. 218–221, doc 193.

^k Szentpétery, I/1, p. 175, (RA) 568.

^l Zsoldos, 2011, p. 118.

²⁴³ De la mijlocul anului 1226, Slavonia este sub controlul nominal al regelui Coloman și faptic al regelui Andrei al II-lea, iar Bela a trecut în Transilvania la dorița tatălui său.

²⁴⁴ Nu știm cine a ocupat demnitatea de voievod în anul 1232, Gyula, fiul lui *Leustachius* ori Dionisie "Năsosul", fiul lui Dionisie, *de genere Túrje*, atestat documentar în anul 1233 (Zsoldos, 2011, p. 38).

²⁴⁵ În fapt, prin 1232 trebuie să înțelegem 1231–'33; datorită documentelor puține și datate doar prin milesim, cineva atestat într-o demnitate într-un an putea să ocupe demnitatea din "ultimele" luni ale anului anterior, ori chiar în "primele" luni ale anului ulterior. În fapt, aceste "ultime" / "prime" luni pot fi chiar 10–11 luni normale.

²⁴⁶ De exemplu, ENGEL Pál îl consideră greșit pe Gyula, fiul lui *Leustachius* a fi paharnic regal și comite de Moson în anul 1228, iar apoi ban al Slavoniei în perioada 1234–'35^a, când toate aceste demnități au fost ocupate de către Gyula "Magnus", *de genere Kán* (1222–'28: paharnic, 1228: comite de Moson (demnități multiple), 1229–'35: ban^b).

^a Engel, 2003b, *sub voce* Rátót nem[beli], 1. tábla: elágazás, Gyula (popup).

^b Zsoldos, 2011, p. 44, 59, 169, 306.

²⁴⁷ Mai există un document (fals!^a) din anul 1233 prin care Bela *dei gracia rex Hungarie* (!) adeverește că în cauza dintre magistrul Pous și mănăstirea Szentmáriahegy privitoare la pământurile *Sumuld, St(h)anch* și *Dunazeg/Dunazel*, comitele Bors a recunoscut că le-a vândut magistrului Pous. Printre martori se numără *Nobilibus Dionysio Palatino, Iula Bano* (sb.m.), *Nicolao, filio Borc, Demetrio Iudice Curiae Domini regis, Dionysio Wajwoda, Honorabili viro Vgrino Colocensi Archiepiscopo et aliis quam plurimis existentibus*^b. Acest *Iula Bano* poate să fie Gyula "Magnus" *de genere Kán*, care este *banus totius Sclavonie* între septembrie 1229 și septembrie 1235^c.

documente (*post* martie 1239), nu am reușit să identific vreun act²⁴⁹ în care Gyula, fiul lui *Leustachius* să apară purtând titlul de *banus* (*în exercițiu*, ori *onorific*). Din contră, cu ocazia ultimelor sale apariții în documente (20.03.1239), în două acte, unul regal²⁵⁰ și celălalt palatinal²⁵¹, care se referă la aceeași cauză, Gyula, fiul lui *Leustachius* apare drept *Jula Comite Judice Curie (nostre)*, iar aici *Comite* este un titlu de *reverență*. M-aș fi așteptat mai degrabă la menționarea titlului onorific de *banus* dacă el a și îndeplinit demnitatea de *banatus*²⁵².

Am încercat să verific dacă nu cumva descendenții lui Gyula fac referire la titlul *onorific* de *banus* al strămoșului lor, dar filiația sa este controversată; dacă pozitivistul KARÁCSONYI János îl indică pe Balduin drept fiul său²⁵³, ENGEL Pál arată că nu au existat urmași, iar Balduin este nepotul lui Gyula²⁵⁴, iar pe baza informațiilor documentare existente pare că nu putem desluși care dintre cei doi are dreptate (dacă are vreunul!)²⁵⁵. Ambele ipoteze indică un *Gyula comite* (în 1229 -Engel; în 1247 -Karácsonyi). Din păcate, nu am identificat alte documente, care să conțină informații relevante referitoare la relațiile dintre membrii neamului Rátólt în sec. XIII, în care să fie menționat și Gyula²⁵⁶.

^a *apud* SZENTPÉTERY Imre (Szentpétery, 1916, pp. 61–64, 119, doc XXIX; *Idem*, I/2, p. 185, (RA) 603).

^b DL 185; CD, III/2, pp. 363–364.

^c Zsoldos, 2011, p. 44.

²⁴⁸ câteodată doar faptul că Gyula "Magnus", *de genere* Kán și fiul său, Gyula "Tânărul", au fost credincioșii lui Andrei al II-lea, chiar și prin intermediul fiului său Coloman, ajută la decelarea între ei (*vide* și Forțiu, 2017, p. 1166).

²⁴⁹ Nici nu sunt multe!

²⁵⁰ *ÁÚO*, II, pp. 92–93, doc 54.

²⁵¹ *ÁÚO*, II, pp. 94–95, doc 55.

²⁵² Forțiu, 2017, p. 1193.

²⁵³ Karácsonyi, III, pp. 4–5. Genealogia sa a fost corectată și îmbogățită patru ani mai târziu cu demonstrația că și Mathias, prepozit de Zagreb și cancelar al regelui Bela (1224–'36), aparține neamului Rátólt (Karácsonyi, 1905, p. 86).

²⁵⁴ *vide* Engel, 2003b, *sub voce* Rátót nem[beli] 1. tábla: elágazás, *Gyulae: erdélyi vajda: 1214–1239*.

²⁵⁵ *vide* Anexa VI.

²⁵⁶ În anul 2017, consideram, fără vreo umbră de îndoială, că cel nominalizat drept *Yula condam banus* în actul din anul 1271 emis de către Matei, voievod transilvan și comite de Solnoc, este Gyula "Magnus", *de genere* Kán^a. Actul se referă la *terra Obruth* (Abrud?), care fusese stăpânit, pe rând, în tihnă și în pace, din danie regească, mai întâi de către *Gyula fostul ban* până la moartea sa și apoi de către *Zubuslaus* Secuiul. Îmi mențin afirmația. Familia avusese proprietăți și în părțile transilvane, nu doar în comitatele Baranya și Borsod, ori în Slavonia^b:

25 mai ~1267–'68: Nicolae, fiul lui Gyula "Tânărul", a reușit să recupereze de la Ștefan, *dei gracia iunior rex Ungarie et dux Transsilvanie* (sic! *Transsilvanus*), din moșiile pe care bunicul său (*avi sui*), *Jule magni*, le-a deținut în părțile transilvane, *Jula Mediesy, Mykazaza, predium Nicolai et Thobiastolua vocatas*, cu toate pertinențele acestora, pe care Gyula "Magnus", *de genere* Kán, le-a deținut cu titlu ereditar^c.

^a Forțiu, 2017, pp. 1165–1166.

Dacă *Jula Banul* (27.11.1233) este Gyula, fiul lui *Leustachius*, acesta a fost ban de Severin în anul 1228, sau în 1232, ori *post* august 1233. Dacă ultima variantă este cea corectă, nu știm, nici măcar aproximativ, pentru cât timp a ocupat el demnitatea de *Banatus Zeuriniensis*. Reapare în documente drept jude regal și comite de Cenad în toamna anului 1235, după încoronarea regelui Bela al IV-lea. Mai fin de atât analiza nu poate penetra absența informațiilor documentare.

5. Este *Jula Vanum* ≡ Gyula "Magnus"?

Poate fi *Julam Vanum* (*Banum* / *Banul*, 27.11.1233), în fapt, Gyula "Magnus", *de genere* Kán? La această întrebare legitimă²⁵⁷ este tare greu de răspuns. Ce știm este că Gyula "Magnus" a avut o carieră politică la vârf tare lungă (1201–'35). Între 1229–'35 este continuu ban al *întregii* Slavonii²⁵⁸, în timp ce regele Coloman este ducele ei (1226–'41). Vreme de 35 de ani pare a fi fost credincios regelui Andrei al II-lea. În primul an de domnie al tânărului rege Bela în Slavonia (1220), el este în anturajul acestuia²⁵⁹ (trimis de Andrei al II-lea să-l supravegheze/îndrume?). Este unul dintre cei doi

^b Wertner, I, pp. 91–92.

^c DL 37559; *HO*, VIII, p. 117, doc 93.

²⁵⁷ Maria HOLBAN nici măcar nu se gândește la ea.

²⁵⁸ Gyula "Magnus" este ban al Slavoniei în 1213, 1219 și 1229–'35 (Zsoldos, 2011, p. 306).

²⁵⁹ Printre martorii unei danii a tânărului rege Bela [* 1206], aflat în primul său an de domnie în Slavonia (1220), se numără și un *Jula comite et magistro nostro*^a. Documentul este indicat a fi *credibil* de către SZENTPÉTERY Imre^b. Gyula "Magnus", *de genere* Kán ocupase demnitatea de *banatus* în anul 1219 (mai fusese ban și în 1213) și nu putem exclude varianta ca el să fi îndeplinit oficiul și în primele luni ale anului următor^c, când apar alți doi purtători ai titlului de *banus*:

-Solomon, fiul lui Miska, *de genere* Atyusz (atestat documentar chiar prin acest act) și

-Atyusz, fiul lui Atyusz, *de genere* Atyusz, care poartă titlul până în anul 1222.

Am putea considera că acest *Jula comite et magistro nostro* este Gyula "Magnus", chiar dacă el apare drept comite de Szolnok și de Bodrog în acest an^d. Pare că nu poate fi vorba de fiul său, Gyula "Tânărul", care apare în documente abia peste doi ani. Gyula, fiul lui *Leustachius*, *de genere* Rátólt este comitele curții regale (*curiali comite*) între 1219–1221 și pare că nu intră în discuție. Mențiunea de *comite* este un argument contra primei supoziții, deoarece un alt martor este *Stephano filio Nicholay bani* (titlu *onorific*) și ne-am fi așteptat ca și Gyula "Magnus" să fie menționat drept *Jula bano* (titlu *onorific*) *et magistro nostro*, mai ales că ocupase demnitatea de *banatus* în anul 1219 (și în primele luni ale anului 1220?). Această interpretare este validată de un alt act:

1222: *Bela dei gracia rex, filius regis Vngarie et dux totius Sclauonie*, îl dăruiește pe *Stephano sancte Zagrabiensis ecclesie venerabili episcopo* cu pământul (*terram*) *Pzer de castro zagrabiensi exceptam*, drept răsplată că l-a împăcat cu tatăl său, iar printre cei care apar drept martori sunt *jobagionibus nostris* (i.e. baronii noștri): *Jula palatino et Budruguiensi comite ... Cosma de Wolcou comitibus, Wolavoda camerario*^e (i.e. șambelan).

^a *DZ*, III, pp. 186–187, doc 161.

^b Szentpétery, I/1, pp. 174–175, (*RA*) 567.

^c cum nu putem exclude varianta ca Solomon, fiul lui Miska, *de genere* Atyusz, să fi fost ban încă din 1219.

baroni pe care regele Bela al IV-lea, în toamna anului 1235, știm că îi nenorocește²⁶⁰; pe palatinul Dionisie, fiul lui Ampod, ruda sa²⁶¹, l-a orbit și i-a confiscat averile, iar pe Gyula l-a aruncat în închisoare²⁶², unde și moare doi ani mai târziu²⁶³, și i-a luat toate proprietățile (*exheredat*²⁶⁴) *pro manifesto infidelitatis crimine*²⁶⁵ față de el, *precum și* față de fratele său, regele Coloman, duce al întregii Slavonii. Unul dintre feciorii săi, Gyula "Tânărul", dispăre din documente *post* 1235²⁶⁶, dar celălalt, Ladislau, își continuă nestingherit cariera politică, care-l va duce pe cele mai înalte culmi, mai ales după atacul mongol din 1241-'42²⁶⁷.

Dacă Dionisie a fost acuzat²⁶⁸ a fi fost amantul reginei Beatrice d'Este și tatăl viitorului Ștefan "Postumul"²⁶⁹, pare că nu știm exact cu *ce* și mai ales *când* i-a greșit

^d tocmai pentru că este comite de Bodrog, comitat nu foarte departe de *întreaga* Slavonie (doar comitatele Bacs / Baranya le despărțeau).

^e *DZ*, III, pp. 219–221, doc 193.

²⁶⁰ alții au reușit să fugă (*vide Anexa VII*).

²⁶¹ Dionisie, fiul palatinului Dionisie, apare drept *affinis domne regine [Iolanda]* în *Marea cronică catalană*^a. Fără a avea cunoștință de informațiile din sursele iberice^a, WERTNER Mor a arătat că bunicul lui, Ampod, fiul lui Ampod, fusese căsătorit cu mătușa reginei Gertrud de Andechs-Meran, prima consoartă a regelui Andrei al II-lea și mama regelui Bela al IV-lea^b, iar VAJAY Szabolcs a acceptat relația de rudenie^a.

^a Vajay, 1984, pp. 404–405, și nota 43.

^b Wertner, 1895, pp. 92–93.

²⁶² **8.02.1240:** *Columannus, Dei gratia rex Rutenorum, et dux totius Sclauoniae ... tamen terram Neccha, possessionem Gulae Bani, quam etiam post captiuitatem Gulae bani ad vsum propriae excellentiae nostrae receperamus / ... iar pământul Neccha, posesiunea lui Gyula banul, pe care am primit-o după înrobirea (băgarea la închisoare) lui Gyula banul, o promisem pentru folosința excelenței noastre ... o donează fidelis nostri Dapiferi, magistri Demetrii de genere Aba* (CD, IV/1, pp 203–206).

²⁶³ Forțiu, 2017, p. 1166.

²⁶⁴ *exheredato Iula bano* (CD, IV/2, p. 103).

²⁶⁵ Într-o danie regală din **12.08.1240**, regele Bela al IV-lea specifică *Hinc est, quid ad noticiam uniuersorum harum tenore uolumus peruenire, quod cum Iula Banus quondam de genere Kean, pro manifesto infidelitatis crimine per nostram, nec non karissimi fratris nostri Colomani Regis et Ducis totius Sclauonie Illustris, hac omnium Baronum nostrorum sententiam fuisset condemnatus, ac uniuersa ipsius bona ad nostram manum fuissent deuoluta, ipso suam uitam in nostris uinculis finiente ...* (ÁÚO, VI, pp. 100–102, doc 64).

²⁶⁶ KARÁCSONYI János speculează că ar fi murit înaintea tatălui său (Karácsonyi, II, p. 283).

²⁶⁷ comis (1217–'21; îl acompaniază pe Andrei al II-lea în cruciadă), comite de Pozsega/Požega (1220–'21), Vas (1223), comite al curții regale (1224–'30, 1234–'35), comite de Békés (1224), Nitra (1224–'25), Bács (1226–'30, 1234–'35), Moson (1232–'34), Somogy (1236–'1239; aflat în anturajul regelui Coloman, duce al întregii Slavonii), jude regal (1242), palatin și comite de Somogy (1242–'44), ban și duce al întregii Slavonii (1245), jude regal (1247) (Wertner, 1908, pp. 122–129; Zsoldos, 2011, p. 320).

²⁶⁸ În documentele epocii acuzațiile care i se aduc palatinului Dionisie sunt altele:

>**29.03.1237:** palatinul Dionisie, fiul lui Dionisie, *de genere* Tomaj, judecă o cauză în care amintește că *Dyonisius [palatino nostro precessore] per dominum Belam regem et suos magnates pro iniusto iudice fuerat iudicatus* (Szöcs, 2012, pp. 60–61, doc 46 -cu bibliografia).

Gyula "Magnus" lui Bela²⁷⁰ și lui Coloman. Ori *când* este crucial pentru a determina dacă el poate fi *Julam Vanum* din 27.11.1233. În anul 1233 relația dintre Andrei al II-lea și fiul său Bela era bună²⁷¹. Ne-o demonstrează faptul că Bela este în Pădurea Bereg, alături de tatăl său, într-un moment delicat (regatul este sub interdict și se pregătesc de luptă pe mai multe fronturi). Pot fi invocate mai multe motive pentru care Gyula "Magnus" ar fi putut fi în preajma lui Bela în noiembrie 1233²⁷², dar nu deținem vreun amănunt despre ce au făcut ei în această perioadă de timp și care era relația dintre ei în acest moment, iar în loc de speculații mai bine spunem că *nu știm*.

Poate că ambele acte de răzbunare ale regelui Bela al IV-lea din toamna anului 1235 au legătură doar cu regina Beatrice d'Este, pe care regele Bela al IV-lea ar fi dorit să o alunge din regat conform cutumelor și, după ce ea a adus public dovezi că este gravidă, în fața *principibus*²⁷³ *regni Hungariae* și a înalt fețelor bisericești, chiar a pus-o sub strică pază²⁷⁴. Poate că Gyula "Magnus" a fost, contrar voinței feciorilor

27.06.1237: într-o danie regală apare că *Item contulimus eidem Ecclesiae [Sancti Petri] villam, quae vocatur Borycza (Borica), quae fuit Dionysii Comitis Palatini; qui de regni dilapidatione et infidelitate evidenter est convictus* (CD, IV/1, pp. 68–71; *ÁÚO*, VII, pp. 27–31, doc 18).

²⁶⁹ învinuirea a fost consemnată (și respinsă!) în cronica călugărului franciscan Fra' Salimbene de Adam da Parma^a, scrisă la jumătate de secol de la evenimente:

... *domnus Stephanus* ("Postumul"), *filius regis Hungarie, sancte Elysabeth^b frater, sed non ex eadem matre, sed tantum ex patre. ... post mortem Andree regis Hungarie, mater eius* (i.e. Beatrice d'Este -n.m.) *de Hungaria fugit pregnans, timens ne interficeretur ab Hungaris, sicut aliam reginam occiderant, scilicet sancte Elysabeth matrem. Secundo, quia imposuerunt ei quod Dioniso quodam conceperat; et ideo filii regis Hungarie fratrem eum non appellabant nec ad habendam paternam hereditatem admittebant. Et hoc dubium multis annis apud regem Hungarie fuit. Et multi fratres Minores de Hungaria, qui transibant per Ferariam, volebant ipsum videre et dicebant quod regi Hungarie, patri suo* (i.e. Andrei al II-lea), *in habitudine corporis optime similis videbatur* (Salimbene, 1942, p. 242).

^a [* 9.10.1221, Parma; † ~1288, San Polo d'Enza]; călugăr din 1238, cronica sa a fost scrisă între 1282–'87.

^b Sfânta Elisabeta de Turingia [* 7.07.1207; † 17.11.1231]; copila lui Andrei al II-lea și Gertrud de Andechs-Meran, căsătorită cu *landgraful* Ludovic "cel Sfânt" de Thuringia (Ludwig IV. *der Heilige*) în 1221, cu care are 3 copii, sfințită 28.05.1235. Beatrice d'Este s-a refugiat inițial în Turingia, unde se și naște Ștefan "Postumul" (la Wehrda; azi, parte a orașului Marburg, DE).

²⁷⁰ Karácsonyi, II, p. 283.

²⁷¹ a crede că între cei doi a existat o continuă stare de tensiune între 1224–'35 este o greșeală. Au existat perioade de *vrajbă și scandal* (*apud* Rogerius -*vide Anexa VII*), care au alternat cu cele de înțelegere (august 1233).

²⁷² este trimis cu vreo misiune la Bela de către Andrei al II-lea; din motive necunoscute, Bela este în sudul(-vestul) Ungariei (prezența emisarilor bisericești la *Bathia* în 27.11.1233 asta ar indica), iar Gyula "Magnus", ca ban al *întregii* Slavonii, l-a acompaniat; etc. Toate acestea sunt simple supoziții fără vreun suport documentar.

²⁷³ dacă este vorba de *prinții* Ungariei, acest lucru ne indică și perioada de timp în care evenimentul are loc: *post* 21.09. – *ante* 14.10.1235.

²⁷⁴ Baronul NYÁRY Albert este autorul unei complexe reconstituiri documentare a evenimentelor din toamna anului 1235 (Nyáry, 1868, pp. 602–603).

regelui Andrei al II-lea, partizanul acestui ultim mariaj al regelui²⁷⁵ (14.05.1234), ori cel care facilitează fuga din țară²⁷⁶ a unei regine îmbrăcate în straie bărbătești, cu ajutorul trimișilor împăratului Frederic al II-lea la înmormântarea lui Andrei al II-lea²⁷⁷, iar în acest caz prezența lui punctuală în preajma lui Bela în noiembrie 1233 nu mai este chiar atât de improbabilă. Și dacă așa stau lucrurile, însemna că titlul de *Vanum/Banul* este unul *în exercițiu* (în Slavonia!) în noiembrie 1233. Dar acesta este doar un scenariul speculativ, posibil, dar nedemonstrabil. Mai degrabă pare că palatinul Dionisie, fiul lui Ampod și Gyula "Magnus" au fost implicați în complotul de aducere a unui rege străin pe tronul Ungariei după moartea lui Andrei al II-lea²⁷⁸.

Adevărul este că nu știm cine este *Jula Banul* (27.11.1233) și doar bănuim, cu ceva teme²⁷⁹, că ar fi vorba de Gyula, fiul lui *Leustachius*, de *genere* Rátólt. Iar dacă este vorba de el, demnitatea de *banatus* a fost îndeplinită probabil la Severin (în anul 1228, sau 1232 (în fapt, poate chiar între 1231–'33), ori *post* august 1233). În acest moment, nu cred că vom ști vreodată cu adevărat/exactitate²⁸⁰ ...

6. Cine a fost Luca?

În perioada 1220–'40 au existat cel puțin trei, probabil patru²⁸¹, persoane la curtea arpadiană care purtau numele de Luca²⁸². Acest lucru a provocat mari dificultăți în a urmări fiecareia *cursus honorum* propriu. În 2011, ZSOLDOS Attila, bazându-se pe munca lui WERTNER Mór, KARÁCSONYI János și ENGEL Pál, a încercat să facă puțină lumină în această problemă²⁸³. Și a identificat *ipotetic*²⁸⁴ patru (cel puțin trei) personaje istorice distincte numite Luca:

²⁷⁵ ideea nu este nouă (*vide* Wertner, 1893, p. 31).

²⁷⁶ Se știe că Filip, medicul italian al regelui Andrei al II-lea, a contactat membrii delegației germane pentru ajutor în zorii zilei când aceștia se pregăteau să plece. Are loc o întâlnire între aceștia și regină, iar la solicitarea de ajutor a acesteia răspunsul este afirmativ. În timp ce membrii delegației își luau rămas bun de la Bela, regina, îmbrăcată în haine bărbătești, se furișează în curtea palatului, unde se aflau în așteptare caii delegaților, se urcă pe un bividiu și pleacă în trombă împreună cu delegația. Dar cum a reuși regina Beatrice să eludeze, fără ajutor, paza strictă instituită de Bela? Nu mai știm ...

^a Nyáry, 1868, p. 603, cu bibliografia.

²⁷⁷ **1236 (1235 -n.m.):** *Eo tempore mortuo Andrea Rege Ungariæ, & regnante Bela filio ejus pro eo, [Fredericus II] Imperator suos Legatos ad eum misit. Et tunc Beatrix Regina prægnans timore crudelis privigni, qui faciebat eam diligenter custodiri, in habitu virili, & in societate dictorum Legatorum latenter in Alemanniam ad Terram Columbæ confugit; ... (Chronicon Patavinum, 1741, pp. 1132–1133).*

²⁷⁸ *vide Anexa VII.*

²⁷⁹ Statistic, în urma unei pseudo-analize SWOT, aș indica 70% șanse pentru Gyula, fiul lui *Leustachius* și 30% șanse pentru Gyula "Magnus". De aceea, este mai prudent să fim rezervați în a oferi sentințe definitive.

²⁸⁰ De aceea, deocamdată, până la eventuale noi informații, el urmează să îngroașe lista *banilor* "fără Banat" (Forțiu, 2018) ...

²⁸¹ dacă nu cumva chiar cinci! Maria HOLBAN credea că este doar unul singur ...

²⁸² Lukács (l.m.).

²⁸³ Zsoldos, 2011, pp. 325–326.

²⁸⁴ lucru explicit menționat!

1. credinciosul lui Andrei al II-lea – paharnic și comite de Bars (1229–'30), apoi de Pozsony (*ante* 21.09.1235);
2. credinciosul lui Bela – ban de Severin (1233) și comite de Moson (*post* 21.09.1235–'40²⁸⁵);
3. comite de Hont²⁸⁶ (1237–'39);
4. comite de Bakony (1232–'33). Dregătoria²⁸⁷ era în acest moment mult prea mică pentru a fi ocupată de un baron.

Dar și Zsoldos este obligat să recunoască evidența: poate că banul de Severin a devenit comite de Hont și nu de Moson, iar paharnicul lui Andrei al II-lea a devenit doar comite de Hont sub Bela al IV-lea. În fapt, pentru că despre acești Luca nu avem informații complementare (de exemplu, neamul de care aparțineau, moșiile deținute, ascendența/descendența, nu întâlnim vreunul purtând titlul onorific de *banus* (*post* 1233²⁸⁸) etc.), nu ne putem pronunța decât cu mare precauție asupra carierei lor politice. Cine poate susține cu argumente credibile că paharnicul lui Andrei al II-lea nu este banul de Severin din 1233? Poate a schimbat (nu ar fi singurul!) doar "tabăra". De asemenea, cine poate demonstra că banul de Severin din 1233 devine comitele de Moson în anul 1235, *după* moartea regelui Andrei al II-lea? Nu există vreo certitudine documentară care să sprijine această ipoteză²⁸⁹. Parafrazându-l pe Socrate, știm doar că nu știm mai nimic ...

7. Concluzii

Pe baza unei documentări insuficiente și a unei analize defectuoase, Maria HOLBAN (1981) a postulat că primul ban de Severin cunoscut este *Iula* (i.e. Gyula, fiul lui *Leustachius*, *de genere* Rátólt) și nu *Luca*, care nu ar fi fost ban. Nu foarte convingși, unii istorici au permis totuși ca îndoiala (Luca ori *Iula* este cel din august 1233?) să persiste până în vremile noastre și există pericolul real ca ea să devină o

²⁸⁵ interesant, un Dumitru, fiul lui Luca *de genere* Csák^a este comite de Moson între 1242–'44, fiind chiar următorul comite atestat după Luca (1235–'40; Zsoldos, 2011, p. 170). De aici putem afirma că banul de Severin din 1233 aparținea neamului Csák? Nu!

^a [Csák nembeli Luka fia] Demeter (l.m.).

²⁸⁶ există documente care menționează simultan comiții de Moson și Hont cu numele Luca, astfel încât suntem siguri că sunt două persoane distincte (Zsoldos, 2011, p. 325, nota 479 cu bibliografia).

²⁸⁷ **1233:** *Comes Lucas de Bakon, et custodes eiusdem Syluae* (i.e. *Bakon*^a -n.m.) *ad Dominum Andream Illustrem Regem Hungariae accesserunt, ... praesentibus dictis Comite Luca, et custodibus de Bakon ...* (CD, VII/1, p. 235, doc CXCVIII).

^a *paznicul pădurii Bakony* (tr.m.); *Bakonyerdő* la N de lacul Balaton, HU.

²⁸⁸ fapt care poate fi interpretat a fi o dispariție fizică imediată a lui Luca, ban de Severin *post* 22.08.1233. Dar ne vom abține de la speculații.

²⁸⁹ doar speculația că fiind vorba de un document al regelui Bela al IV-lea, credinciosul său din august 1233 a devenit comite de Moson *post* 21 septembrie 1235. Dar chiar nu putem exclude ipoteza că Luca, comite de Pozsony *ante* 21 septembrie 1235, este "retrogradat" comite de Moson imediat după moartea lui Andrei al II-lea. Și nici pe aceea că avem de-a face cu unul și același personaj în trei ipostaze distincte cronologic.

certitudine. Toate indiciile și dovezile existente (și înainte de 1981!) indică un prim ban de Severin atestat documentar cu numele de **Luca**. Sursa primordială care-i menționează numele, chiar de două ori, în două documente distincte, manuscrisul *Riccardianus* 228 al *Liber Censuum Romanæ Ecclesiæ*, indică *Luca bano de Seurin* (22.08.1233) și *Luca bano de Sceurim* (19.02.1234). Cât despre Gyula, dacă el este identic cu cel pe care același codex ni-l semnalează drept *Julam Vanum* (*Jula Banul*, 27.11.1233), acesta a ocupat probabil demnitatea de *Banatus Zeuriniensis*²⁹⁰ și a purtat titlul de *ban de Severin*²⁹¹, doar că nu știm exact *de când* și pentru *cât* timp (în anul 1228, sau 1232 (în fapt, poate chiar între 1231–'33), ori *post* august 1233?). Deci, în loc să avem un ban mai puțin (Luca), pare că avem cu unul mai mult (Gyula)! Și poate nu este singurul în această situație; ZSOLDOS Attila îl indică pe "Magnus" Buzad, fiul lui Buzad, *de genere* Hahót a fi fost primul ocupant al demnității de *Banatus Zeuriniensis* în perioada ~1226–'32/'35²⁹². Dar acestei probleme i-am alocat un studiu dedicat²⁹³ ...

²⁹⁰ Severinul era singura regiune care putea fi sub controlul regelui Bela, Slavonia fiind sub controlul lui Andrei al II-lea prin regele Coloman.

²⁹¹ Maria HOLBAN nu putea să accepte o atare posibilitate pentru că ar fi subminat teza ei privitoare la existența *efemeră și întâmplătoare*^a a Banatului de Severin până în anul 1260.

^a Holban, 1981, p. 69, 89.

²⁹² Zoldos, 2011, p. 49.

²⁹³ Forțiu, 2020a.

ANEXA I. Analiză istorică pe text

Pentru că studiul *Despre Țara Severinului și Banatul de Severin în secolul al XIII-lea* a fost publicat doar în anul 1981, direct într-o carte cu un tiraj probabil destul de mic și care nu este încă disponibilă *on-line*, voi republica aici fragmentul relevant referitor la numele primului ban atestat documentar însoțit de o analiză istorică pe text (comentariile mele sunt identificate prin note de subsol).

LUCA SAU IULA?¹

Nu s-a observat încă că numele banului de „Sceverin“ (**sic!**²) din 1233, redat în atestarea prelaților din 19 februarie 1234 sub forma de Luca banul (**fals!**³), apare sub cea de Iula banul (**sic!**⁴) în scrisoarea raport din 27 noiembrie 1233 adresată de episcopul de Sirmiu, Inocențiu, și de Albert, medicul și capelanul legatului [Iacob de Praeneste], trimis (**sic!**⁵ trimiși) de acesta la Bela cu o scrisoare și monițiuni verbale spre a-l îndemna stăruitor să-l zorească pe rege la împlinirea angajamentelor sale. Ei raportează că i-au pus în vedere toate cele cuprinse în scrisoare, și că de asemenea au pus în vedere nobilului bărbat, domnul Pows (**sic!**⁶) vistierul regelui (**sic!** Bela⁷ - n.m.) și lui Iula banul (**sic!**⁵) și comitelui Mathias ca să păzească cele jurate de ei... îndemnându-l pe rege să păzească și să ducă la împlinire cele făgăduite²⁴ {nota 24: ... (Forma ciudată *Vanum se datorește unei transcrieri greșite a literei B confundată cu V. În scrierea din secolul al XIII-lea o asemenea confuzie este foarte plauzibilă (!⁸)). Dregătorii arătați pe nume aici sunt tot cei amintiți în actul de atestare al prelaților [din 19 februarie 1234] (**fals!**⁹). Lipsește doar voievodul Dionisie, care nu se afla pesemne pe lângă Bela în acel moment (!¹⁰), și deci nu a fost găsit de trimișii legatului. „Comitele“ (**sic!**¹¹) Mathias este Mathias, prepozitul de Zagreb (**fals!**¹²), prietenul din copilărie și cancelarul lui Bela. Cancelarul era numit în acea vreme și comite al capelei (**fals!**¹³). Rămîne discrepanța dintre cele două nume diferite date banului: Iula sau Luca. Amîndouă textele ce ni le propun s-au păstrat doar în transcrierea lor în registrul papal numit *Liber Censuum Camerae apostolicae*. Confuzia s-a produs la două*

¹ Holban, 1981, pp. 56–57.

² Codexul *Riccardinus* 228 ne arată că este vorba de *Sceurim* (19.02.1234) și *Seurin* (22.08.1233).

³ *Luca bano de Sceurim* (l.l.) se traduce *Luca, ban de Severin* (l.r.) și nu *Luca banul*.

⁴ în fapt, este *Julam Vanum* (i.e. *Jula Banul*).

⁵ din scrisoarea lor se înțelege că *ambii* prelați au fost la Bela, nu doar Albert.

⁶ *pows* (*Riccardinus* 228), adică *Pows / Pous*.

⁷ este obligatorie mențiunea că este vorba de tezaurarul regelui **Bela**, și nu de cel al regelui Andrei al II-lea.

⁸ În opinia mea, aici este vorba de una din acele stupide greșeli de copiere/scriere pe care le constatăm, dar avem dificultăți în a le explica.

⁹ *vide* p. 808 din studiu.

¹⁰ știm că în toamna anului 1233 acesta a condus expediția militară în Halici (Senga, 1988, p. 49).

¹¹ Nu există vreun motiv pentru aceste ghilimele.

¹² *vide* p. 803–804 din studiu.

¹³ *vide* p. 803 din studiu.

litere dintre cele patru compunând numele de „Iula“ sau „Luca“ (!¹⁴). Pînă acum, neobservîndu-se această dualitate s-a socotit că ar fi vorba fără discuție de un ban numit Luca. Exista în acel moment un dregător (**fals!**¹⁵) Luca, ocupînd în anii 1229, 1230 slujba de mare (**sic!**¹⁶) paharnic (și comite de Bars /demnități multiple -n.m.) al regelui Andrei al II-lea²⁵ {nota 25: ... El reappare în 1235 ca titular al comitatului de Pojon (**fals!**¹⁷) ..., apoi prin 1236, al celui de Moson (**fals!**¹⁸)..., în 19 noiembrie 1237 al celui de Hont (**fals!**¹⁹) ...}²⁰. Acesta ar putea fi Luca banul (**nu știm!**¹³ -n.m.). Cît privește pe Iula banul din 27 noiembrie 1233 (și bineînțeles din 22 august al aceleiași an) (**sic!**²¹), am crede că ar putea fi vorba de Iula, fratele lui Ratholt²², comite al curții și comite de Keve în 1219–1221, de Moson în 1221, de Bihor în 1222, de

¹⁴ *Lucam banum - Julam Vanum* (trei litere!). Dacă *banum* → *Vanum* printr-o greșeală de copiere a scribului care a compilat *Liber Censuum*, celelalte sunt tare puțin probabile. Oricum, afirmația ar fi trebuit demonstrată măcar **print-o** tentativă teoretică^a de analiză paleografică, la care ne-am fi așteptat din partea unui profesor de paleografie latină. Altfel, este vorba doar o simplă *credință* / *postulat*.

^a documentele originale au dispărut și nu avem la îndemână decât un manuscris compilat după cel puțin o generație, dar există alte documente originale din perioada 1232–34, care ar fi putut fi eventual folosite drept reper pentru a vedea măcar dacă, cel puțin teoretic, se poate ca *J* → *L* (*vide Anexa III*).

¹⁵ în această perioadă, în anturajele regale, există 3–4 (5?) dregători care poartă numele de Luca (Zsoldos, 2011, pp. 325–326).

¹⁶ Echivalarea terminologică a demnităților de la curtea regală ungară cu cele din Valahia / Moldova (păcat vechi!) este de evitat; *magister pincernarum* (l.l.), *pohárnokmester* (l.m.) se traduce *magistru(l) paharnic*, sau *paharnic(ul) regal*, ori se spune simplu *paharnicul* regelui Andrei al II-lea.

¹⁷ un anumit Luca este comite de Pojon în anul 1235 și nu un Gyula/Jula/Iula. Gyula, fiul lui *Leustachius*, de *genere* Rátólt, este atestat drept jude al curții și comite de Cenad în anul 1235^a. Ca să-i iasă la "socoteală", M. Holban schimbă anul de emisie al diplomei atestatoare din 1235 în 1236.

^a Szentpétery, I/2, p. 186, (RA) 608.

¹⁸ un anumit Luca este comite de Moson în 1236 și în Hont (19.11.1237) și nu un Gyula/Jula/Iula.

¹⁹ un anumit Luca este comite aici și nu un Gyula/Jula/Iula.

²⁰ Aici are loc una dintre acele majore **confuzii de persoane** caracteristică scrierilor Mariei HOLBAN; sub un singur nume *Iula* sunt "înghesuite" trei personaje istorice distincte: Gyula "Magnus" de *genere* Kán, Gyula, fiul lui *Leustachius*, de *genere* Rátólt și "Tănărul" Gyula, fiul lui Gyula "Magnus", de *genere* Kán. Dacă aceste confuzii sunt cumva de înțeles, faptul că i se atribuie lui Gyula, fiul lui *Leustachius*, de *genere* Rátólt și demnități comițiale ale unui/unor Luca este inacceptabil.

²¹ Cum se poate să scrii, în două propoziții alăturate, că Luca, ... mare paharnic al regelui Andrei al II-lea. Acesta ar putea fi Luca banul (din 22.08.1233 -n.m.) și Iula banul din 27 noiembrie 1233 (și bineînțeles din 22 august al aceleiași an), am crede că ar putea fi vorba de Iula, fratele lui Ratholt? Este o singură demnitate și o unică dată (22.08.1233), care nu poate fi ocupată de două persoane distincte! Iar dacă are loc o greșeală a scribului papal, ce importanță mai are cine este Luca? ...

²² i.e. Gyula, fiul lui *Leustachius*, de *genere* Rátólt.

Vasvar în 1225, apoi mare paharnic (**fals!**²³) și iar comite de Moson în 1228 (**fals!**²⁴). În 1229 (**fals?**²⁵) el trece ca voievod al Transilvaniei într-un moment când noile atribuții ale lui Bela nu-i mai îngăduiau să șeadă continuu în Transilvania, și avea deci nevoie de un auxiliar cu experiență și prestigiu. El păstrează această slujbă în anii 1229, 1230 și o parte din 1231. Cum cele două diplome [ale lui Bela -n.m.] din 1231 [p. 57] în care el apare ca voievod sunt de cele care nu indică decât anul și nu luna, nu se poate preciza când anume a venit în locul său Dionisie, fiul lui Dionisie (!²⁶).

Acesta, vechi credincios al lui Bela, s-a putut menține totuși ca mare vistier al lui Andrei al II-lea (**fals!**²⁷) până ce amestecul direct al regelui tânăr (**sic!**²⁸) în guvernarea regatului (în 1229, 1230 -**fals!**²⁹) și zelul vădit de Dionisie cu acest prilej (**fals!**³⁰) l-au făcut indezirabil în clipa când s-a produs acea schimbare bruscă a regimului, regele chemînd în jurul său vechea echipă potrivnică lui Bela. Pînă la jurmămîntul de la Bereg (22 august 1233) nu mai aflăm nici o mențiune a voievodului Transilvaniei, care este acum Dionisie. El rămîne în această slujbă pînă la sfîrșitul anului 1234 când devine palatin (**fals!**³¹).

Dar ce a devenit Iula, fratele lui Ratholt pe care îl regăsim în „1235” (de fapt

²³ **Confuzie** cu Gyula, fiul lui Gyula "Magnus" de genere Kán.

²⁴ **Confuzie** cu Gyula, fiul lui Gyula "Magnus" de genere Kán.

²⁵ voievodul anterior, Poșa, fiul lui Șoim^a, este atestat doar în anul 1227, astfel încît nu știm cine a fost voievod în anul 1228 (Poșa, sau Gyula, fiul lui *Leustachius*, ori altcineva?).

^a [Sólyom fia] Pósa (l.m.).

²⁶ Dionisie "Năsosul", fiul lui Dionisie, de genere Tūrje, este atestat drept voievod tocmai prin jurămîntul din pădurea Bereg (22.08.1233). Nu știm cine este voievod în anul 1232 (Gyula, fiul lui *Leustachius*, sau Dionisie, ori altcineva?).

²⁷ O altă majoră **confuzie de persoane**^a; Dionisie, fiul lui Dionisie, de genere Tomaj este tezaurar regal între 1224-'31 și nu Dionisie "Năsosul", fiul lui Dionisie, de genere Tūrje, care va fi vistier doar în anul 1247.

^a pe care o regăsim și la pp. 53–54 și 61.

²⁸ sintagma nu i se poate aplica lui Bela, care este doar *primogenitus*.

²⁹ Primele măsuri de recuperare ale moșiiilor regale datează din 1228 și acțiunea a continuat pînă în anul 1231.

³⁰ Nu știm^a ce a făcut Dionisie "Năsosul", fiul lui Dionisie, de genere Tūrje *ante* 1233, când debutează administrativ direct drept voievod.

^a și ceea ce știm nu are legătură cu ocuparea unei demnități, ci cu războiul.

³¹ O altă majoră **confuzie de persoane**; Dionisie, fiul lui Ampod este palatin între 1231–'34/'35, fiind urmat de către Dionisie, fiul lui Dionisie, de genere Tomaj pînă în anul 1240. Nu se poate stabili cu exactitate când a avut loc schimbul (între >.03.1234 și >.03.1235^a). În 1892 și 1898, WERTNER Mór îl socotea drept palatin pe Dionisie, fiul lui Dionisie, de genere Tomaj încă din anul 1234^b. Este tare clar că **nu** Dionisie "Năsosul", fiul lui Dionisie, de genere Tūrje este palatin în/din anul 1234. El devine *magister agazonum* (lovâzmester, comis) în anul 1235 (*după* moartea regelui Andrei al II-lea în 21 septembrie) și pînă atunci nu avem vreun motiv să credem că nu a rămas voievod, chiar dacă ultima atestare a sa în această demnitate este din anul anterior (fără dată clară).

^a *vide* Szöcs, 2010, p. 432.

^b *vide* Szöcs, 2010, p. 432, nota 27.

1236 -fals!³²) ca jude al curții și comite de Cenad, iar în 1238 comite de Keve, și în martie 1239 comite (fals!³³) al Curții²⁷? {nota 27: Numele său apare ... simplu Iula, Jwla, sau Gyula (fals!³⁴) ...} Nu cumva fostul voievod Iula este unul și același cu banul de „Scevrin“ (sic!³) din 22 august și 27 noiembrie 1233, și numirea sa ca ban era un fel de compensare acordată la înlocuirea sa prin Dionisie? Identificarea primului ban de Severin este importantă în măsura în care ar îngădui luminarea pe această cale a existenței concrete a unui banat de Severin, determinarea momentului întemeierii sale și urmărirea continuității sale. Dar în documentele întregului interval 1235–1245 se constată absența unui asemenea ban de Severin, cu excepția mențiunilor din 22 august 1233, 21 martie 1241 (sic! 1240 -n.m.) și 1 februarie 1243, la care trebuie să adăugată (sic!³⁵) și cea din 27 noiembrie 1233 a lui Iula banul. Iar mențiunile ulterioare, atât ale lui Luca (începînd din 1235 și pînă în 1237 inclusiv) (fals!³⁶), cît și cele ale lui Iula (fratele lui Ratholt) din „1235“ (=1236 -fals!³⁷) și pînă în 1239 inclusiv, ni-i arată investiți cu alte dregătorii, și anume încredințați cu comitate din vestul Ungariei (fals!³⁸), fără nici o tangență cu Severinul.

Un text scurt, care conține 20 de afirmații false (din care 8 sunt confuzii de persoane!), alte 13 greșeli și cel puțin 4 contexte care denotă o informare deficitară. Ce rămâne din scrierea Mariei HOLBAN referitor la numele primului ban atestat documentar în anul 1233 este liber fiecare să judece singur ... În opinia mea, doar că apare un *Jula Banul* într-o scrisoare din 27.11.1233.

³² din 1235 (fără ghilimele! -vide Szentpétery, I/2, p. 186, (RA) 608).

³³ el nu apare drept *curialis comes* la data de 20.03.1239, ci drept *iudex curiae* (*Jula Comite Judice Curie nostre*^a), iar *Comite* este aici doar un titlu de reverență.

^a *ÁÜO*, II, pp. 92–93, doc 54.

³⁴ În corpusurile de documente găsim *Iula* (10 recurențe), *Jula* (9 recurențe), iar într-un singur caz *Jwla* și *Gyvla*.

³⁵ această mențiune nu spune mai nimic; nu știm dacă nu cumva nu este vorba de un titlu *onorific* purtat de Gyula.

³⁶ Nu există un singur Luca, ci 3–4 (5?) persoane cu acest nume. Nu știm și nu avem de unde să știm despre care Luca este vorba. Poate Luca, care este ban de Severin (22.08.1233), a murit în toamna aceleiași an într-una din expedițiile militare, ori a fost doar schimbat, sau ...

³⁷ din 1235 (fără ghilimele! -vide Szentpétery, I/2, p. 186, (RA) 608).

³⁸ Gyula, fiul lui *Leustachius* este și comite de Keve (atestat 1236–'38) și Cenad (atestat 1235), care nu sunt comitate din vestul Ungariei, iar comitatul Keve era chiar destul de apropiat de Severin.

ANEXA II. Numele primului voievod: *Lenstathius* ori *Leustachius*?

În cele ce urmează doresc să stabilesc numele tatălui lui Gyula¹, fratele lui Ratolt², *de genere* Rátólt. În general, Gyula apare în documentele de epocă drept *Gyula*, *fratele lui Ratolt* (60%) și de mult mai puține ori simplu Gyula (35%)³. O singură dată este menționat drept *Gývla filio Leustachij* (1230)⁴. Dar lucrurile sunt puținel mai complicate ...

În anul 1901, KARÁCSONYI János atrăgea atenția⁵ că numele tatălui lui Gyula, fratele lui Ratolt (i.e. *Lesták* (*Leusták*, *Lestyán*, *Lestár*)) era știut doar pe baza mărturiei⁶ grofului KEMÉNY József (cunoscutul plastograf⁷ -n.m.), iar unicul document unde numele tatălui lui Gyula apărea era deja de necitit în anul 1880 chiar în acea zonă, conform mărturiei baronului RADVÁNSZKY Béla, cel care verificase în arhiva familiei Wass de Țaga și publicase actul în acest an⁸. Karácsonyi încă îl credita pe Kemény de bună-credință în acest caz⁵.

Documentul în cauză este o transcriere, realizată de către capitulul bisericii transilvane la data de 15.12.1349, la cererea magistrului Nicolae, fiul lui Ioan, fiul lui Emich de *Sancto Egidio*⁹, a unui privilegiu din anul 1230 al regelui Bela, *primoge-*

¹ În documente și corpusuri de documente întâlnim *Jula*, *Jwla*, *Iula*, *Gyvla*. Refuz să folosesc invenția *Ilula* (Turcuș *et alii*, 2011, II, p. 430).

² voi folosi această formă a numelui, care se mai întâlnește în documente și drept *Ratold*, *Rathold*, *Ratholt*, *Ratholth*. Acestea nu pot fi echivalente cu Rátót (l.m.), ori cât de mult l-am maghiariza (litera *l* refuză să dispară!). De aceea, și numele neamului (*de genere*) apare drept Rátólt. KARÁCSONYI János^a și ENGEL Pál^b folosesc *nembeli Rátót*, care este greșit în opinia mea. Confuzia este găsită și în lucrările mai noi; de exemplu, în 2013, PITI Ferenc, în volumul XXIX al *diplomatariumului* angevin, folosește *Ratolt nembeli Lorand néhai nádor fia Deseu fia: Péter mester*^c, iar în *Index* indică (*Deseu*, *Desew*). *Roland nádor fia, Péter apja, Rátót n[em]b[eli] 194*^d.

^a Karácsonyi, III, p. 3.

^b Engel, 2003b, *sub voce*.

^c AKO, XXIX, p. 141, doc 194.

^d AKO, XXIX, p. 532.

³ Am luat drept reper 20 de documente regale din perioada 1214–'39.

⁴ Tare ciudat cum în documente Gyula apare mai des drept *fratele* lui Ratolt (*Ratold*, *Ratolth*, *Ratholt*, *Ratholth*), care a fost doar un banal comite de Somogy, atestat documentar în anul 1203^a, decât drept *fiul* voievodului *Leustachius*. Aceasta poate să însemne că în memoria colectivă *post* 1214 numele lui Ratolt mai era cunoscut (nu știm *de ce*!), dar nu și cel al lui *Leustachius*. Se definea și Gyula drept *fratele* lui Ratolt? Nu știm, deoarece nu am găsit vreun act în care el să fie emitentul.

^a nu poate să fi ocupat prea mult demnitatea deoarece în 1201 și 1205 avem alți comiți atestați (Zsoldos, 2011, p. 192).

⁵ Karácsonyi, III, p. 4.

⁶ *hitelén alapszik ... lehet, hogy egy félszázaddal élbbe hely még olvasható vala* (Karácsonyi, III, p. 4).

⁷ *vide* cel puțin Fortiu, 2017b.

⁸ HO, VII, pp. 19–20, doc 17 (*Leustachius voyvoda; Gyvla filio voyvoda*).

⁹ azi, satul Sântejude, comuna Țaga, jud. Cluj; DIR, XIV, C. Tr, IV, pp. 524–525, doc 764.

nitus al regelui Ungariei, care întărise, printr-o scrisoare de confirmare, nouă proprietăți din comitatul Dăbâca nobilului Chama, fiul lui Lob, un privilegiu¹⁰ acordat lui Lob și fratelui său Toma de către bunicul său, regele Bela al III-lea, pentru *slujbele credincioase și deosebite* din *Grecia*, care-i fuseseră aduse la cunoștința sa de către *Ompudinus*, pe atunci ban (*tunc banus*) și de voievodul *Leustachius*. Printre martorii din 1230 se numără și voievodul Gyula, fiul lui *Leustachius*¹¹. Acesta este și unica menționare documentară a voievodului *Leustachius*, care este și primul voievod atestat documentar.

În anul 1951, editorii români¹² menționează că numele tatălui (i.e. *Leustachiu*) este completat după WENZEL Gusztáv¹³, dar în varianta netradusă a documentului au uitat să mai facă întregirea¹⁴. Este de neînțeles cum de editorii clujeni indică un text latin aflat într-un corpus de documente publicat în anul 1867 când originalul documentului se afla în propriul lor oraș. În 1867, Wenzel menționase să documentul îi fusese comunicat de către SZABÓ Károly¹⁵, iar actul provenea din arhiva familiei Wass de Ţaga și indica o nouă referință bibliografică către corpusul de documente editate de către FEJÉR György în anul 1837¹⁶, care publicase documentul *Originale asservatur in archivo familiae Comitum Wass de Czege, qui a praefato Lob descendere perhibentur. Jos[ephum]. Kemény*. Nu știm dacă numele tatălui fusese văzut de către SZABÓ Károly (1867), ori întregirea era realizată după FEJÉR György (i.e. KEMÉNY József - 1837). Ultimul avea în arhiva sa o transcriere a actului după cel din arhiva familiei Wass de Ţaga¹⁷. În 1831, FEJÉR György publicase deja documentul, care provenea din manuscrisul lui [Anton] Szirmai. *Res diplomaticae*¹⁸, [aflat] *in Museo nationali in 4*¹⁹, iar în 1827 din *MSS. Heuenesi Tomo V. p. 223*²⁰.

La prima publicare a actului, realizată de către Georgius PRAY în anul 1763, apare *Gyula filio Lenstathii Waivoda*, iar în text ***Lenstathius*** *Waivoda*²¹. G. Pray men-

¹⁰ care s'a pierdut mai târziu la noi (i.e. la Bela întâiul născut -n.m.) din întâmplare sau din lipsă de grijă (*DIR*, XIV, C. Tr, IV, p. 242).

¹¹ Întreaga bibliografie a documentului în *WassLtReg*, p. 213, doc 1, 2 și pp. 245–246, doc 92.

¹² *DIR*, C. Tr, I, pp. 242–243, doc 202 (l.r.) și nota 1 de la p. 243.

¹³ *ÁÚO*, VI, pp. 486–487, doc 305 (*Leustachius Voyvoda*; *Gyvla filio Leustachij Voyvoda*).

¹⁴ *DIR*, C. Tr, I, pp. 389–390 (l.l.; *Leustachius voyvoda*; *Gyula filio... voivoda*).

¹⁵ [* 14.12.1824, Köröstarcsa, Békés, HU; † 31.08.1890, Cluj]; istoric, traducător, editor, profesor universitar, rector al Universității din Cluj (1882–'83), membru al Magyar Tudományos Akadémia, a fost primul bibliotecar al Erdélyi Múzeum-Egyesület (din mai 1860 și până la moartea sa). Prin această ultimă calitate are acces la fondurile Kemény, în care se afla o copie a documentului din 1349 și Aranka, în care găsea manuscrisul lui HUSZTI András (*vide infra*).

¹⁶ *CD*, VII/4, pp. 82–83, doc CIII (datat greșit 1235; *Leustachius Wayvoda*; *Gyula filio Leustachii Waywoda*).

¹⁷ *KDA*, I, p. 15 (*apud UB*, I, p. 49, doc 57).

¹⁸ *Res Diplomaticae Hungariae et Transilvaniae congestae ab Antonio Szirmai* (azi, la Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, *Quart. Lat.* 1276).

¹⁹ *CD*, VII/1, pp. 224–225, doc CXCI (*Leustachius Vaivoda*; *Gyula filio Leustachii Vajvoda*).

²⁰ *CD*, II, pp. 201–202 (datat greșit 1235; *Leustathius Vajvoda*), fără eschatocol.

²¹ Pray, 1763, p. 168, nota f.

ționează că *Hæc ex Ms. Andræ Huszty, qui pene omnia Transilvaniae tabularia pervoverat*. În același an, Georg Jeremias HANER își publică cartea sa despre Transilvania regală și menționează că informația despre *Lenstathius, ein siebenbürgischer Woywod* a găsit-o într-un privilegiu al regelui Bela al IV-lea, care a fost prezentat în extenso de către *Hvszti* în *Woyvodis Transilvanie*²². Lucrarea lui HUSZTI András²³, *Woywodae seu Duces, Qui olim Serenissimi Inclyti Regui Hungariae sub Regibus, Pace Belloque, Toga Sagoque Transilvaniam Praeclare Administrabant*, MDCCLIII (i.e. 1753 -n.m.)²⁴ a rămas în manuscris, ne-o spune WALTHER László în 1836²⁵. ARANKA György²⁶ a ajuns în posesia lui și acesta se află azi, după un lung drum²⁷, în colecția omonimă deținută de către Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale²⁸. În lucrarea *Ó és Újj Dácia ... (Vechea și noua Dacie ...)* a lui HUSZTI András,, publicată la Wien de către DIÉNES Sámuel în 1791²⁹, apare doar *LENSTHIUS Vajvoda, 1230-ben*³⁰. Dar manuscrisul fusese terminat deja în 1736. În anul 1742, lui Huszti îi apare la Sibiu lucrarea *Jurisprudentia Hungarico-Transilvanica*, în a cărei *Oratio* atacă dogme bisericești, care-l costă slujba de profesor la Colegiul Reformat din Cluj, unde activa din 1733³¹. Anul următor încheie lucrarea *Genealogia heroica*³² pentru WASS Ádám³³, care avea nevoie de o scriitură pentru înnobilarea sa. Deci, din 1742 Huszti este deja în contact cu arhiva familiei Wass de Țaga, pe care o încheie de sistematizat doar în anul 1754³⁴. În manuscris au circulat mai multe lucrări ale sale despre voievozi³⁵. În anul 1781, la 29 martie, istoricul BENKŐ József îi scrie lui PATAKI Sámuel o lungă scrisoare în care

²² Haner, 1763, p. 85 (cu referința bibliografică *p. m. 20. sq.*).

²³ HUSZTI András [*~1700, Huszt; † 1755, Cluj]; profesor, istoric, arhivar.

²⁴ *Woywodae seu duces et Sicularum comites qui olim serenissimis Hungariae sub regibus Transilvaniam praeclare administraverunt. Ex archivis publicis ac privatis collecti ac descripti per Andream Huszti. Anno domini 1753.* (cu scrisul lui Huszti) (W. Kovács, 2004, nota 1).

²⁵ *tudtomra még most is csak kéziratul heverő* (Walther, 1836, p. 140).

²⁶ ARANKA György [* 17.09.1737, Sic; † 11.03.1817, Târgu Mureș]; jurist, scriitor, promotor al științelor.

²⁷ Colecția lui ARANKA György a intrat mai întâi în posesia contelui MIKÓ Imre, apoi în cea a *Erdélyi Múzeum-Egyesület / Societatea Muzeul Ardelean* (post 1859), care a fost desființată în anul 1950, iar arhiva societății ajunge la Arhivele Naționale din Cluj-Napoca în anul 1976.

²⁸ Biró, 2010, p. 254, nota 22 (*Aranka gy[űjtemény]-ben, I. csomó*).

²⁹ Lucrarea a rămas în manuscris pentru mai mult de jumătate de secol, dar existau copii care circulau printre cei interesați. De exemplu, KOPPI Károly a deținut o copie realizată la Cluj în anul 1780 (azi, la Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, HU, cota Fol. Hung. 80-r35087), iar o alta a fost realizată la solicitarea lui BARRABÁS Sámuel în 1766 (azi, la Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, HU, cota Quart. Hung. 1152-r42128).

³⁰ Huszti, 1791, p. 201. O dublă greșeală – numele scris *LENSTHIUS*, care nu este voievod în 1230 – care indică doar o altă sursă de informație decât actul din 15.12.1349.

³¹ W. Kovács, 2004.

³² Pentru titlul întreg și locația manuscrisului original și a copiilor, *vide* W. Kovács, 2004, nota 5.

³³ [12.04.1720, Țaga; † 24.06.1776, Țaga], comite de Crasna și Solnocul Interior.

³⁴ nu a lucrat continuu.

³⁵ W. KOVÁCS András indică alte două astfel de lucrări din anul 1752, care prin titlul purtat se referă la această problemă (W. Kovács, 2004, nota 1).

menționează și că a copiat lucrarea lui Huszti András intitulată *Vajvodae Transsilvaniae dintr-un exemplar bun și corect*³⁶. Peste doi ani (19.09.1783), CORNIDES Dániel îi trimite o epistolă lungă lui Benkő, iar în aceasta este și o listă a *Wayvodae Transilvani*, care este adnotată ulterior de un necunoscut:

1176 *Leustathius. Vide Huszti* (mână străină)

1230 *Gyula, Vide Huszti* (mână străină)

123* *Leustathius*³⁷

Adnotările și completările nu sunt făcute de către Benkő, care deja în 1778³⁸ folosea *Lenstathius* într-o listă a voievozilor publicată de el³⁹, iar referința sa era tot la privilegiul lui Bela al III-lea *ab Andrea Huszti in Vajvodis Transsilvaniae adlato*⁴⁰. Varianta *Lenstathius* apare și în alte câteva lucrări – Ludwig Albrecht GEBHARDI (1781⁴¹, 1788⁴², 1803⁴³), VAJDA László (1824⁴⁴) – la sfârșitul sec. XVIII, începutul sec. XIX. Doar editorii corpusuri documentare din sec. XIX – Fejér (1827, '31, '37), Teutsch, Firnhaber (1857⁴⁵), Wenzel (1867) – au generalizat "varianta" *Leustachius*, care apare deja în anul 1783, când KATONA István republică documentul după Georgius PRAY⁴⁶: *Gyula, filio Leustathii, vaiuoda* și *Leustachius vaiuoda* în text. Este ciudat de unde apar *Leustathii* / *Leustachius* (Katona), când referința citată indică *Lenstathii* / *Lenstathius* (Pray). Probabil că Katona a crezut că îndreaptă o greșeală⁴⁷ a lui Pray. El este primul care indică contextul expediției militare în *Graecia* (*Manuali, Graecorum imperatori, contra Persas in Asia MCLXXVI.*).

În 1808, Gheorghe ȘINCAI menționează *Lenstatie sau Levstatie, voievodul Ardealului*⁴⁸, iar ca referință îl indică pe *Georgius Jeremias Haner*⁴⁹.

³⁶ *A Huszti András Vajvodae Transsilvaniae nevű munkáját is leírtattam jó és helyes exemplárból, ...* (Szabó, Tarnai, 1988, p. 127).

³⁷ Szabó, Tarnai, 1988, p. 198.

³⁸ apare și în *editio secunda* din anul 1834.

³⁹ Benkő, 1778, p. 169.

⁴⁰ Benkő, 1778, p. 173.

⁴¹ Gebhardi, 1781, p. 26.

⁴² Gebhardi, 1788, p. 39.

⁴³ Gebhardi, 1803, p. 31.

⁴⁴ Vajda, 1830, p. 72, 84.

⁴⁵ UB, 1857, pp. 59–60, doc LVII. (datat greșit 1235): *Gyula filio Leustachii woivoda / Leustachius waivoda*.

⁴⁶ Katona, 1783, pp. 568–570, cu referință la Pray, 1763, p. 168 și la volumul IV al lucrării sale^a, unde publicase doar un fragment din diplomă, iar eschatocolul lipsea.

^a Katona, 1781, p. 255 (în text *Leustathius* (!) *vaiuoda*).

⁴⁷ Numele *Lenstathius* este unic și provine din acest context al documentului din 1349.

⁴⁸ Șincai, 1808, p. 334vechi/[167nou] (cu litere chirilice); *Idem*, 1978, I, p. 168.

⁴⁹ Gh. Șincai a fost institutor al celor trei băieți ai nobilului Daniel de Waas de Țaga între 1797 și 1803 și ne-am fi așteptat să verifice personal în arhiva familiei. Probabil că nu a știut de existența actului din arhiva familiei Waas.

Referința bibliografică a lui Gh. Șincai la lucrarea lui Georgius Jeremias HANER – i.e. *peri-odi septimae Reg. Hungariae* § 129, nota h. – îmi este necunoscută.

În lucrarea lor despre arhiva familiei Wass de Țaga (2006), W. KOVÁCS András și VALENTINY Antal oferă *Leustachius* (*Leusták*) drept nume al voievodului și *Leusták fia: Gyvla vajda*⁵⁰ (Gyula, fiul lui *Leustachius* -n.m.).

Azi, din cauza unei pete⁵¹, în documentul original⁵² din anul 1349 abia se mai distinge *gyvla filio ???ta??? vojvoda* (**Fig. 1**), dar în corpul actului apare ***Leustachius vojvoda*** (**Fig. 2**)⁵³. Pentru că mai toți⁵³ cei care au editat acest act au indicat o legătură între numele voievodului din cadrul daniei regelui Bela al III-lea și cel al numelui tatălui voievodului Gyula din eschatocolul confirmării lui Bela *primogenitus* (1230), putem întregi drept [*G*]yvla filio [*Leus*]ta[*chij*] vojvoda⁵⁴.

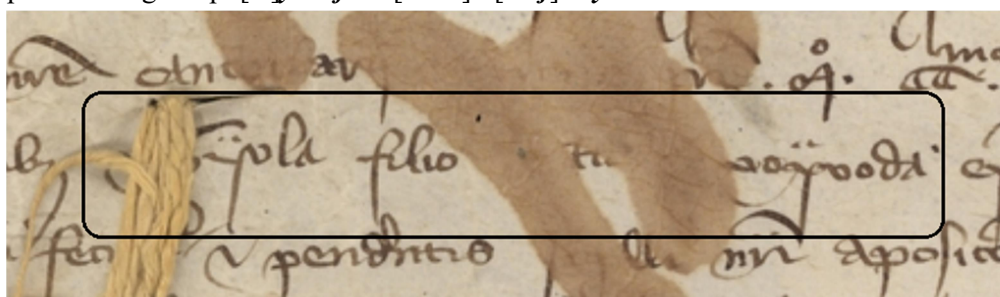

Fig. 1.

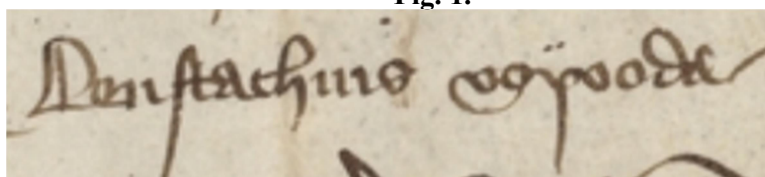

Fig. 2.

Pe baza potrivirii de nume și a rarității acestuia la sfârșitul sec. XII–începutul sec. XIII⁵⁵, s-a considerat că voievodul din anul 1230 (*Gyvla* ≡ Gyula) este fiul voievodului *Leustachius* de pe vremea lui Bela al III-lea (1172–96)⁵⁶.

Documentul ridică câteva probleme; expediția din *Grecia*, care a avut loc în anul 1176, în ajutorul împăratului Manuel I Comnen (bătălia de la Myriokephalon,

⁵⁰ *WassLtReg*, p. 213, doc 1, 2.

⁵¹ care exista cel puțin din anul 1880 (*vide supra* RADVÁNSZKY Béla).

⁵² Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, Fond familial Wass, I. Documente medievale, Nr. 48, *on-line Arhiva medievală a României* (<http://arhivamedievala.ro>); ori DF 252690 (copie alb-negru, disponibilă la *Hungaricana. Hungarian Cultural Heritage Portal, on-line* <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/1998/>).

⁵³ excepția este Katona (1783): *Leustathii* / *Leustachius*.

⁵⁴ care se citește corect *Gyula voievod, fiul lui Leustachius*.

⁵⁵ Până în anul 1453, mai există alți 9 *Leustachius* în neamul Rátólt (*vide* Engel, 2003b, *sub voce* Rátólt 1.–9. tábla).

⁵⁶ O grosieră analiză ne arată că dacă Gyula avea ~30 de ani în 1214, când debutează politico-administrativ drept comite de Nitra (atestat într-un document fals!), ar fi murit pe la 55 de ani (în 1239 când dispare brusc din documente) și ar fi fost născut ~1180. Deci, e posibil ca el să fie feciorul lui *Leustachius*, care probabil avea ~25 de ani în timpul expediției din Grecia (1176).

17.09.1776), trebuie să fi fost pe vremea când *Ompudinus*⁵⁷ era ban. Textul este clar în această privință⁵⁸. Din alte surse știm că acesta a ocupat demnitatea între 1164–'71⁵⁹, deci pe vremea când domnea regele Ștefan al III-lea. Dar cum, datorită penuriei documentare, lista banilor Slavoniei nu este destul de bine cunoscută pentru perioada 1172–1200⁶⁰, trebuie că *Ompudinus* a mai purtat titlul de *banus în exercițiu* cel puțin până în anul 1176⁶¹, ori doar în acest an. JAKÓ Zsigmond a indicat alte nepotriviri – toponimele *Ombozteleke, Deuecher inferiorem et superiorem Deuecher* –, care ar fi apărut prin eventuale interpolări din 1230 ori 1349⁶² în textul privilegiului lui Bela al III-lea și pune dania acestuia sub semnul întrebării⁶³. El datează larg dania lui Bela al III-lea [1176–1196]⁶⁴, după anul expediției militare în *Grecia* (1176) și moartea regelui (1196). Deci, *Leustachius* a fost voievod undeva între aceste repere cronologice. Spre deosebire de *Ompudinus*, care este menționat a purta titlul de *banus* pe vremea campaniei din 1176, *Leustachius* a ocupat demnitatea de *voyvodatus* doar pe vremea daniei regale, adică *post* 1176 și *ante* 1196. Eu aș opina mai degrabă *spre* 1176 decât *spre* 1196. Nu cred că regele Bela al III-lea a făcut donația *post* 1180. Mai degrabă aș vedea-o realizată la sfârșitul anului 1176/începutul anului 1177, la întoarcerea din campania militară în *Grecia*, ori cel târziu anul următor. Nu văd argumente care să combată această datare.

Echivalența numelui *Leustachius*⁶⁵ (l.l.) în limba română ridică probleme. În anul 1951, editorii români ai documentului din 1349 oferă *Leustachiu*, dar, peste doar

⁵⁷ Ampod (l.m.), Ampudinus.

⁵⁸ ... *quorum probitas et insignia facta et seruicia fideliter exhibita Ompudinus tunc Banus, et Leustachius Voyvoda ad aures Bele Regis et noticiam retulerunt, cum quibus dicti homines in Grecia militauerunt* (ÁÚO, VI, pp. 486–487, doc 305).

⁵⁹ Zsoldos, 2011, p. 41.

⁶⁰ între 1172 și 1180 avem doar un singur ban cunoscut (*Subanus*!), în 1175, care este menționat într-un document fals (Zsoldos, 2011, p. 41).

⁶¹ deci, între 1164–'76.

⁶² pentru că este mult prea devreme pentru existența *teleke* și *inferiorem* ori *superiorem*.

⁶³ dar nu-l declară fals!^a SZENTPÉTERY Imre nu ridicase vreo obiecție cu privire la acest act^b.

^a EO, I, p. 126, doc 12.

^b Szentpétery, I/1, p. 52, (RA) 165; *Idem*, I/2, p. 181, (RA) 592.

⁶⁴ Spre deosebire de Ștefan PASCU (*pe la 1176*^a). Cât despre „*Leustachius Voyvoda*“, foarte probabil identic cu *Leustachius comitele de Dăbâca*, pomenit în această calitate la 1164^a (corect circa 1164^b), acel *Comes de Dobuka* se numea *Eustachius*^c.

^a VT, I, p. 133.

^b VT, I, p. 131.

^c CD, IX/7, pp. 634–635, doc III.

⁶⁵ considerat a fi antroponim *de factură greacă* (probabil derivat din Eustathios (l.gr), Eustachius (l.l.)) și sfânt auxiliar și militar (Turcuș *et alii*, 2011, I, p. 108, 153, 298). Teoria este veche^a – Eustachius, comitele de Dăbâca (~1164) ar fi identic cu voievodul Leustachius (1176) –, dar aserțiunea nu se poate dovedi. Din contră, are contraargumente. Cei din neamul Rátólt nu au folosit vreodată numele Eustachius. În sec. XII, 12 ani reprezentau o viață de om. Cum să crezi că *spre* 40 de ani un nobil se aventura într-o expediție militară la peste 1500 km depărtare (în linie dreaptă) și se mai și întorcea viu?

trei ani, aceeași editori oferă alte variante: *Leustachie ... Iacob, fiul lui Leustachie*⁶⁶ (10.06.1344) și *nobila doamnă văduva magistrului Leustachi*⁶⁷ (22.04.1348)⁶⁸. Am mai întâlnit și varianta *Leustache*. Consider varianta lui Gh. Șincai (i.e. *Levstatie*) doar o românizare nereușită și inacceptabilă. Putem spune că asistăm la o confuzie totală atunci când într-un corpus de documente istorice de uz școlar găsim în titlu *Leustachie*, iar în document *Leustachiu*⁶⁹. Numele nu apare în nicio din dicționarele onomastice românești. De aceea, voi folosi *Leustachius*.

NOTĂ. ... de genere Rátólt

Printre nobilii străini veniți în Ungaria, cronicarul Simonis de Keza îi menționează, pe la 1282, și pe *Oliverius* și *Ratoldus*, sosiți din regatul Apuliei, fiind originari din *Caserta*⁷⁰. Aceștia s-ar fi mutat în Ungaria pe vremea regelui Coloman "Cărturarul"⁷¹, probabil în suita primei sale consoarte, Felicia de Hauteville/Sicilia, în anul 1097⁷². În anul 1222, un document regal menționează deja un *Mycou de genere ratolt*⁷³. Și Gyula, fratele lui Ratolt, aparține acestui neam. Și acest lucru este clar nu doar prin numele fratelui său (*Ratolt*, *Ratold*, *Ratolth*, *Ratholt*, *Ratholth*), care-l definește pe Gyula în opoziție cu Gyula "Magnus", de genere Kán și cu feciorul acestuia ("Tânărul" Gyula), nume care este specific neamului Rátólt, ci și printr-o directă indicație documentară, chiar dacă este parțială:

>14.10.1235: printre martorii din protocolul final al unui document regal apar și *Iula de [Genere⁷⁴] Ratolth Iudice Curie nostre, et Comite Chenadiensi ... Demetrio de Genere Aba Budrugensi Comitibus*⁷⁵. Iar dacă actul indică doar *locația Ratolth*⁷⁶, tare puțin probabil⁷⁷, aceasta se număra printre proprietățile ancestrale ale neamului Rátólt⁷⁸.

^a VT, I, p. 131.

⁶⁶ pentru *Leustachii ... Jacobus filius Leustachii* (DIR, XIV, C. Tr, IV, pp. 193–194, doc 244 (l.r.); pp. 627–628, doc 244 (l.l.)).

⁶⁷ pentru *nobilis dominae relictæ quondam magisri Lewstachii* (Bánffy, I, pp. 156–157, doc CXXXI).

⁶⁸ DIR, XIV, C. Tr, IV, pp. 424–425, doc 612.

⁶⁹ Murgescu *et alii*, 2001, p. 80 (și cu afirmația că Leustachie ar fi trăit până în anul 1230!).

⁷⁰ azi, capitala provinciei Caserta din regiune Campania, IT.

⁷¹ Keza, 1935, p. 61/111. Povestea este găsită *ad litteram* și în *Chronicon pictum Vindobonense* (Popa-Lisseanu, 1937, p. 25/140).

⁷² Karácsonyi, III, p. 3.

⁷³ DF 200623; HO, V, pp. 9–11, doc 6.

⁷⁴ întregirea mea (precum găsim în cazul lui *Demetrio de Genere Aba*). Și SZENTPÉTERY Imre consideră că aici este vorba de *Ratolth n[em]b[eli]*. *Jula* (adică *Jula de genere Ratolth* (Szentpétery, I/2, p. 186, (RA) 608).

⁷⁵ CD, IV/1, pp. 21–28.

⁷⁶ i.e. (Nagy-)Rátót; azi, Rátót, Vas megye, HU.

⁷⁷ WERTNER Mór sa pronunțat categoric împotriva acestei variante pe care o considera greșită (Wertner, 1903, p. 127).

⁷⁸ Karácsonyi, III, p. 3.

ANEXA III. Cercetare comparativă

Scopul acestui demers este de-a stabili dacă scribul papal (1254-'79) putea găsi în documentele din anii 1233-'34¹ un scris care să-l fi determinat să copieze greșit *Jula* drept *Luca*, conform "ipotezei" Holban.

Am consultat diplomele originale² pentru anii 1232-'34 puse la dispoziție de către *Database of Archival Documents of Medieval Hungary (DL/DF)*³. Căutarea s-a realizat după ani. Selecția a avut în vedere ca documentele să conțină un text lizibil și, în principal, (pre)nume a căror primă literă să fie **L** și **J**. Din cele 81 acte identificate⁴, am selectat 22 de cazuri (21,16%), din care am adunat 42 de litere **L** și 29 de litere **J**.

Dacă analizăm forma (morfologia) majusculilor **J** și **L** se pot face următoarele observații minimale⁵:

a) Majuscula **J** este formată din trei componente grafice prelitterale⁶: un cârlig întors pe stânga sus, o bastonată mare, în majoritatea cazurilor orizontală (ori puțin înclinată), care se termină sub aliniamentul de scriere cu o buclă mare cu întorsătura pe stânga jos. În cele mai multe cazuri cele două părți ale literei sunt comparabile ca dimensiune relativ la rând.

b) Majuscula **L** este formată din trei componente grafice prelitterale: o întorsătură dreapta sus, o bastonată mare, în majoritatea cazurilor orizontală (ori puțin șerpuită), care se termină pe aliniamentul de scriere cu o talpă spre dreapta. În 52,38% din cazuri talpa are o mică porțiune spre stânga. Sunt cazuri în care întorsătură din dreapta sus lipsește și apare un mic cârlig întors la stânga sus (19,05%). Într-un singur caz am întâlnit un cârlig (bucă?) mare întors pe stânga sus (*vide* 10), iar un altul cu o buclă mare spre stânga sus (*vide* 2). Am găsit un caz în care scribul a folosit trei tipuri distincte de reprezentare a majusculei **L** în același document (*vide* 20) și alte trei cazuri cu două reprezentări distincte (*vide* 6, 7, 21), iar ponderea consistentă (18,(18)%) nu ne permite să le categorisim drept excepții.

c) În 29 de cazuri (69%) majuscula **L** are o întorsătură dreapta sus, care o face imposibil de confundat cu majuscula **J**.

d) Dacă există cazuri în care partea de sus a majusculilor **J** și **L** poate părea similară (*vide* 3, 6, 9, 10, 16, 18, 19 – adică, 31,(81)% din cazuri), dar întotdeauna majuscula **J** coboară sub aliniamentul de scriere. Aceasta este și **diferența majoră** între cele două majuscule; **L** se termină, în general, pe aliniamentul de scriere, iar **J** o face sub alinia-

¹ jurământul lui Bela din 23.08.1233 (original și scrisoarea din 19.02.1234) și scrisoarea din 27.11.1233.

² *Eredeti* ori *Atírás* în aceeași perioadă.

³ on-line <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/> (19–21.03.2020).

⁴ 19 (1232), 27 (1233) și 35 (1234).

⁵ autorul acestor rânduri nu este paleograf; de aceea, anumite comentarii ale sale în această zonă trebuie luate cu o doză de precauție și indulgență. Aș fi chiar mulțumit dacă un paleograf mi-ar dovedi că greșesc în considerațiile mele ...

⁶ Voi folosi un limbaj utilizat pentru școlarii din clasa I (!), pentru ca lucrurile să fie clare pentru toată lumea (nu văd rostul utilizării aici a termenilor specializați, precum *haste*, *minime*, *tușe groase/subțiri*, *bucle*, *trasee de legătură* etc.).

mentul de scriere. Ar trebui întrunite condiții excepționale ca să avem o confuzie **L** / **J** (ori viceversa). Un atare caz **nu** a fost identificat.

Cât despre minusculele **c** / **l**, dimensiunea primei este, de obicei, de două ori mai mică decât în cazul ultimei litere. De asemenea, fără a realiza o aplicată analiză extinsă, și folosind doar exemplele 1–22, cred că ar trebui, de asemenea, condiții excepționale pentru o confuzie.

În **concluzie**, din punct de vedere al unei minime analizei **nu** putem accepta confuzia *Luca* - *Jula*. Iar scribul papal din 1254–'79 nu avea cum să confuzeze cele două nume, chiar dacă a dat și un chix (*Banum* → *Vanum*).

1232:

In cui[us] uille ... Lamp[er]tum (co[m]item)

(Abbate) de Lybyn

1) Document regal⁷

2) ianuarie, capitlul din Pécs
adeverește că Laurențiu,
fiul lui Ioan, *de genere* Nigol
a vândut un pământ cu 8 mărci
lui Jacob, fiul lui Pous, din Gre-
dey⁸.

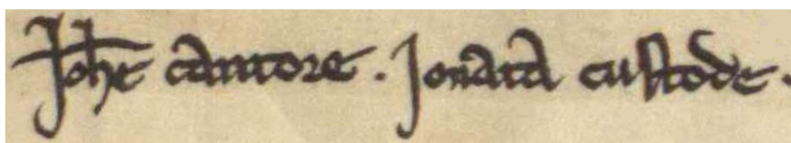
3) Capitlul din Buda⁹

\ Leonard[us]

⁷ DF 238570; *MES*, I, pp. 288–289, doc 336.

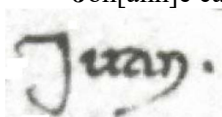
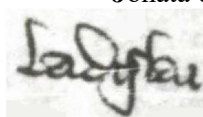
⁸ DF 268189.

⁹ DL 178.

Joh[ann]e cantore,

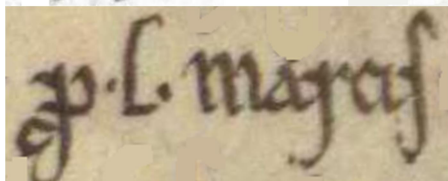
Jonata custode

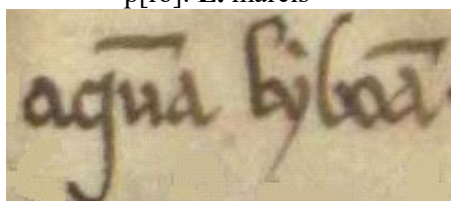
4) Document regal¹⁰

Iuan. \ Ladislai

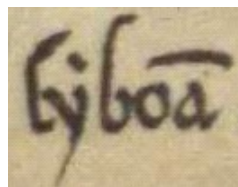
5) Capitlul din Veszprém¹¹

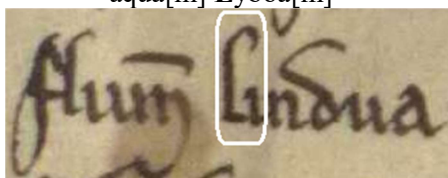
p[ro]. L. marcis

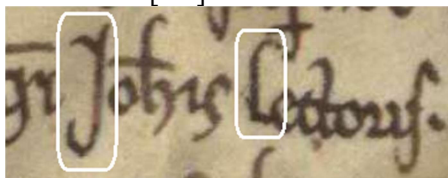
aqua[m] Lýboa[m]

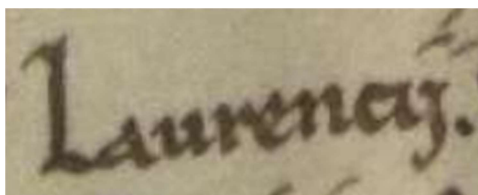
Lýboa[m]

flu[uiu]m Lindua

Joh[ann]is Lectoris

6) *Vniuersi Seruientes regis, citra et vltra Zalam constituti*¹²

¹⁰ DF 248428.

¹¹ DL 180; *ÁÚO*, VI, p. 514, doc 327.

¹² DL 182; *CD*, III/2, pp. 315–318; Nagy, Véghely, Nagy, 1890, pp. 643–644; *DZ*, III, pp. 375–376, doc 325; pentru context, Engel, 2006, p. 147.

Jacob

Lucer.

7) Document regal¹³.

terra Laurencij-

t[er]ra Laurencij

terra Jara.

t[er]ra Jara

ad Lusukevren. in
ad Lehudfoka. in

ad Lusukevren. in[de] ... ad Lehudfoka

Laba

(terra) Laba

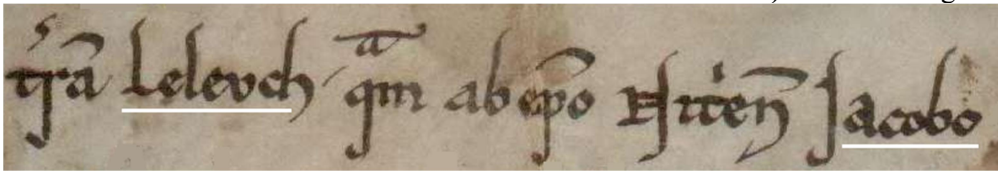
Laba.

ad Ludylevscekura. in

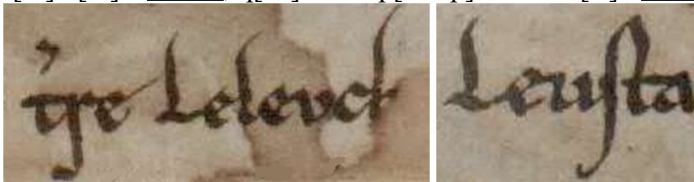
ad Ludylevscekura in[de]

¹³ DL 61132; Szentpétery, I/1, p. 157, (RA) 494.

8) Document regal¹⁴.

t[er]ra[m] Lelevch, q[ua]m ab ep[iscop]o Nitrien[si] Jacobo

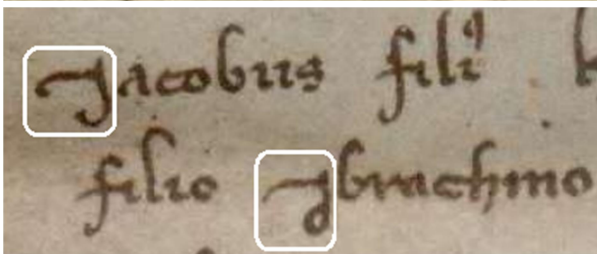
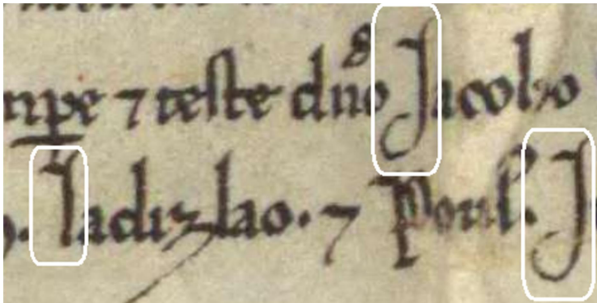

t[er]re Lelevch

Leusta[chium]

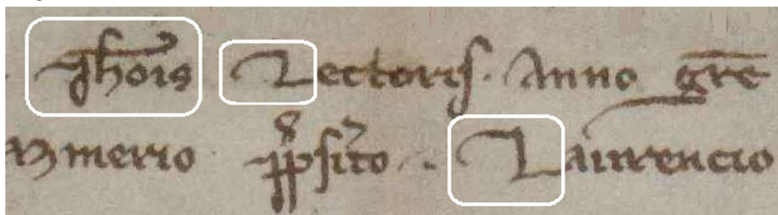
1233:

9) Document regal¹⁵.

Jacobus fili \ filio Ibrachino

10) Capitlul din Veszprém¹⁶.

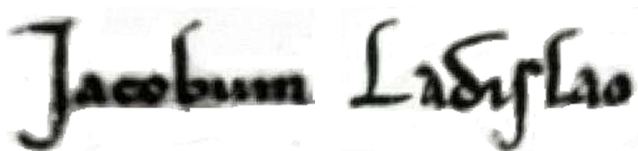
(magistri) Iho[n]is Lectoris (lectoris?)

\ Laurencio (cantore)

¹⁴ DL 105771; *HO*, VII, p. 21, doc 18.

¹⁵ DL 106.

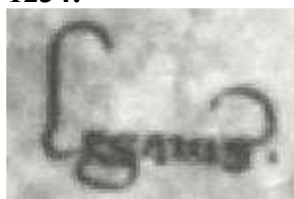
¹⁶ DL 91103; *HO*, VI, pp. 27–28, doc 18.

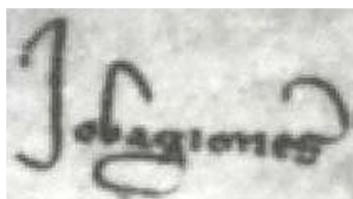
11) Document regal¹⁷.

Jacobum \ Ladislao

1234:

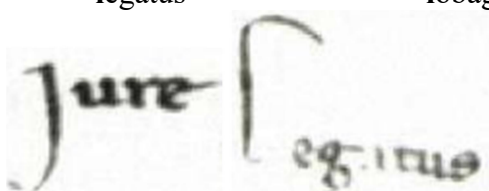

legatus

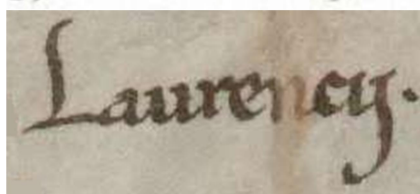
iobagiones

12) 2 ianuarie, scrisoare a legatului papal Iacob¹⁸

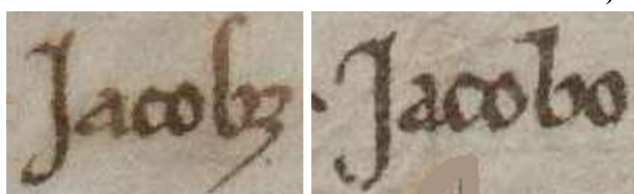

13) 29 ianuarie, scrisoare a legatului papal Iacob¹⁹.

iure ... legatus

14) ianuarie, capîtlul din Pécs²⁰.

15) *ante* 2 februarie, document al judeului regal *Demetrius*²¹.

legatus iobagiones

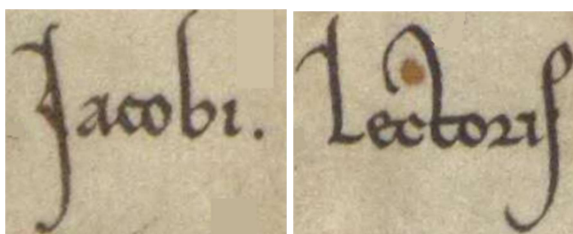
¹⁷ DF 208377.

¹⁸ DF 207097.

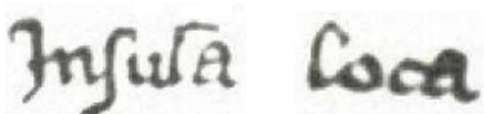
¹⁹ DF 206932.

²⁰ DL 67677.

²¹ DF 207097.

16) martie, capitlul din Pécs²²

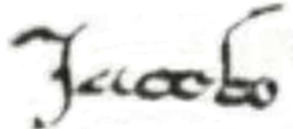

17) 18 iunie, text regal²³.

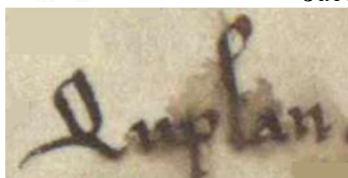

Lanfranch[us]

18) 5 decembrie, *Cotopanus Christophorus examinatus*²⁴.

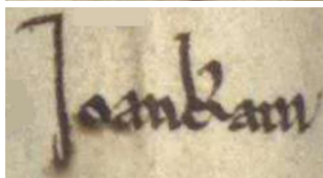

Jacobo

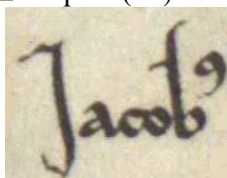

Luplan (?²⁵)

19) Ugulin, arhiepiscop de Kalocsa și cancelar regal²⁶.

Joankam²⁷

Jacob[um]

²² DL 195.

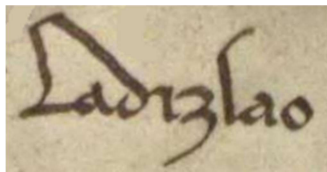
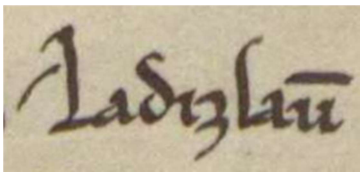
²³ DF 248518.

²⁴ DF 218505.

²⁵ Nu sunt sigur că prima literă este un *L*, așa cum consideră WENZEL Gusztáv (1867) și Tadjá SMIČIKLAS (1905), care-l urmează (*DZ*, III, p. 426, doc 370).

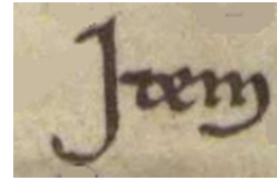
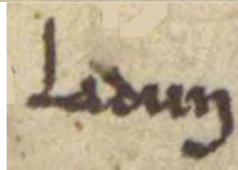
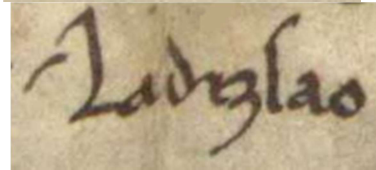
²⁶ DL 86820; *ÁÚO*, VI, pp. 557–558, doc 350.

²⁷ *Iwankam filium Abraam de Sudan* (*ÁÚO*, VI, p. 557).

20) Document
regal²⁸.

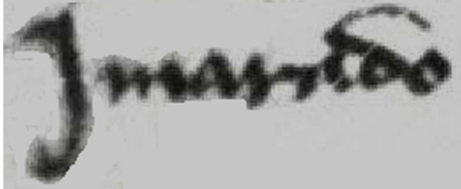
Item

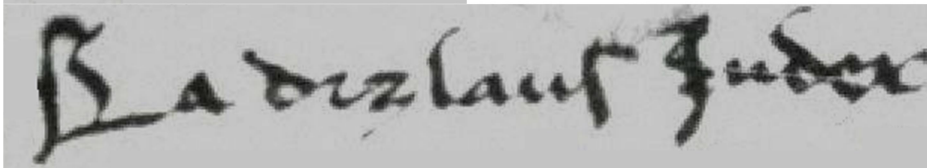
(terra ville) Ladun

21) Document regal²⁹.

Imarado (filio Simun)

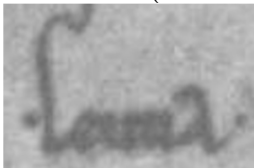
Ladizlaus Judex

22) Document palatinal³⁰.

(Pristaldo autem nostro Sixto clerico
filio) Joh[ann]is (de Miska)

Leustacium (fratrem Martini)

(terram suam cui nomine) Leuna (amisisset)

²⁸ DL 194; *ÁÚO*, VI, pp. 550–552, doc 346.

²⁹ DF 237203; *ÁÚO*, XI, pp. 267–268, doc 182; *Ibidem*, pp. 271–272, doc 182.

³⁰ DF 95539.

ANEXA IV. Datarea

Cele două jurăminte din pădurea Bereg au avut loc, în anul 1233, *die duodecimo exeunte Augusto*¹ (Andrei al II-lea) și *die decimo exeunte Augusto*² (Bela). Majoritatea istoricilor consideră corect că este vorba de 20 și 22 august. Dar sunt și excepții. În anul 1863, Ferdinand KNAUZ spunea că regele Andrei al II-lea a jurat într-o zi de luni, 12 septembrie³. În 1888/1890, ÓVÁRY Lipót credea că regele Bela ar fi jurat la data de 10 august 1233⁴. În 1990 (și ulterior), Șerban PAPACOSTEA susținea și el că *Actul care consemnează prima dată instituția banatului de Severin* (i.e. jurământul lui Bela la care Luca este martor -n.m.) *e din 10 august 1233*⁵. Chiar dacă aceste greșeli nu s-au propagat încă prin istoriografie (dar nu este încă târziu!), anumite explicații se impun pentru cititorii nespecializați.

În limba latină clasică, *exeunte* înseamnă *sfârșit* (ca și în *exeunte anno* = *la sfârșitul anului* sau *exeunte [mense] Augusti* = *la sfârșitul lunii August*). Dar folosind doar limba latină clasică nu ajungem prea departe pentru că textul nostru nu are vreun înțeles dacă nu știi că în latina medievală *exeunte mense* este o expresie care înseamnă că numărătoarea zilelor se face începând cu ultima zi a lunii în cadrul sistemului curios al *consuetudo Bononiensis*. În cadrul acestui *obicei boloniez* s-a făcut un compromis între socotirea progresivă a zilelor lunii, care se aplica pentru prima jumătate a lunii⁶ și calendarul roman, care se aplica pentru a doua jumătate a lunii, dar socoteala se realiza din ultima zi a lunii respective și nu din prima zi a lunii următoare⁷.

Pentru că luna august are 31 de zile, *die decimo exeunte [mense⁸] Augusti* înseamnă *a 10-a zi de la sfârșitul lunii August*: adică, 31.08. este prima zi; 30.08. - a doua zi, 29.08. - a treia zi, ..., 22.08. este a 10-a zi de la sfârșitul lunii⁹, iar 20.08. a 12¹⁰-a

¹ Endlicher, 1849, p. 442. Datarea completă *Anno ab incarnatione D[omini]. N[o]stri. I[esu]. C[hristi]. MCCXXXIII.* (i.e. 1233 -n.m.) *Pontific[um]. domini Gregorii P[apa]. P[ontifex]. IX. anno septimo, die duodecimo exeunte Augusto.*

² Theiner, 1859, p. 124. Datarea completă *anno Domini millesimo ducentesimo [tricesimo^a] tercio, Indictione sexta, die decimo exeunte Augusto / anul Domnului 1233, Indictionul șase^b, ...*

^a CD, III/2, pp. 346–348, doc

^b $1233+3=1236: 15=82$. Rest 6. *Deci indictionul anului 1233 este 6.* (Pall, 2005, p. 206).

³ 1233. *s[ez]ept[ember]. 12. Hetfőn. A bereghi erdőben. (die duodecimo exeunte Augusto, in silva, que nominatur Bereg.)* (Knauz, 1863a, p. 293; *Idem*, 1863b, pp. 26–27, doc 32).

⁴ Óváry, 1888, p. 451; Óváry, 1890, p. 40, doc 90 (pe baza unei indicații documentare greșite – de unde o fi luat-o? – care conținea doar *die X^o Augusti*).

⁵ Papacostea, 1990, p. 35/13, nota 111; *Idem*, 1993, p. 41, nota 111; *Idem*, 1998, p. 82, nota 111.

⁶ numită *mensis intrans*, zilele se numărau progresiv de la 1 la 18 (pentru lunile cu 31 de zile), 1–15 (cele cu 30 de zile + luna februarie în anul bisect) ori 1–14.

⁷ Pall, 2005, pp. 214–215.

⁸ scribul nu se mai ostenește să scrie și "*mense*" (*luna*) din rațiuni de economie de timp / spațiu / hârtie etc.

⁹ Se poate aplica și simpla metodă aritmetică: $(31^a + 1) - 10^b = 22$ august.

^a numărul de zile ale lunii august.

^b numărul de zile menționate de document.

zi. În loc de-a folosi *vicesimus secundus Augusti* (a 22-a zi a lunii August), medievali folosesc *die decimo exeunte Augusti*, iar în loc de *festum sancti Regis Stephani*¹¹ (20 august), sărbătoare invocată chiar de papa Gregorius al IX-lea într-o scrisoare adresată regelui Andrei al II-lea¹², se folosește *die duodecimo exeunte Augusto*.

Deci, prin Luca, ban de Severin, și Banatul de Severin este atestat "oficial", pentru prima oară în istorie, în ziua de luni, 22 august 1233.

¹⁰ Și, da! *duodecimo* = 12 (nu 20!). Nu voi da exemple în acest sens pentru că mi-e rușine mie de rușinea lor ...

¹¹ "înălțarea" (*elevatio*) trupului lui Ștefan I din mormântul acestuia de la Székesfehérvár, unde regele Ladislau I ridică un altar în contextul canonizării primului rege ungur de către papa Gregorius al VII-lea în anul 1083.

¹² Theiner, 1859, p. 115.

ANEXA V. *Juramentum Regis Bele super pace servanda* (22.08.1233,
original).

Universis pateat hec lecturis, quod nos Rex Bela super facto compositionis servande inter dominum venerabilem Jacobum Prenestinum electum, apostolice sedis legatum et dominum Andream Illustrissimum Regem patrem nostrum quondam facte, et nuper solempni sacramento, et aurea Bulla eius firmitate iuravimus in hunc modum. Nos Bela dei gratia Rex primogenitus domini Andree, illustris Regis Ungarie, vobis venerabili patri Bartholomeo Vesprimiensi episcopo, et magistro Cognoscenti Strigoniensi canonico, nuntio et capellano, venerabilis dicti legati, recipientibus nomine ac mandato eiusdem, et vice ac nomine Romane ecclesie, omniumque ecclesiarum de Ungaria, de consilio curie nostre sponte, absque ulla conditione, tactis sacrosanctis evangelijs, promittimus et iuramus quod in omnibus et per omnia tenebimus, et observabimus bona fide sine ulla fraude nunc et imperpetuum omnia et singula capitula scripta in compositione prefata, in hijs videlicet que nos tangunt vel tangent, etiam faciemus a nostris subditis inviolabiliter observari. In alijs vero que tangunt vel tangent prefatum patrem nostrum, dabimus operam studiose, rogando, hortando, et consulendo bona fide sine ulla dolositate, ut omnia singula capitula dicte compositionis ipse impleat penitus et observet. Cumque deo, propitio erimus in solio debite successionis regie maiestatis quecumque nos tangent de predicta compositione, vel de contingentibus eam in omnibus et per omnia, implebimus et servabimus cuncta penitus bona fide, et faciemus a cunctis nostris subditis ea quelibet in omnibus fideliter observari. Nec super predictis vel aliquo predictorum fraudem seu machinationem aliquam commitemus, vel per aliquem vel ab aliquo faciemus vel patiemur ullo modo committi, quin omnia singula per nos et nostros maneant illibata et incorrupta omni tempore confervenur. Preterea Iobagiones nostros qui tunc aderant iurare fecimus, sicut in factis inde litteris continetur. Ista que omnia supradicta iussimus nostri sigilli pendentis munimine roborari. Actum apud Silvam Beregh presentibus Pous magistro tawarnicorum nostrorum, Dionisio Woyavoda, Matthia preposito aule nostre cancellario, **Luca bano de Seurin** (sb.m.), et multis alijs regni nobilibus presentibus, sub annis domini millesimo ducentesimo tricesimo tertio, indictione sexta, die decimo exeunte augusto¹.

¹ ***Juram[en]tum Regis Bele sup[er] pace servanda.***

Universis pateat hec lecturis, q[uod] nos Rex Bela sup[er] facto compositionis servande int[er] d[omi]n[u]m venerabilem Jacobum Prenestinu[m] electum, ap[ostolice]. se[dis]. le[gatum] et d[omi]n[u]m Andream Illustrissimu[m] Rege[m] patrem n[ost]r[u]m quonda[m] facte, et nup[er] solempni sacram[en]to, et aurea Bulla eius firmitate iuravimus in hunc modum. Nos Bela dei gr[at]ia Rex primogenitus d[omi]ni Andree, illustris Regis Vngar[ie], uob[is] venerabili patri Barth[olomeo] Vesprimien[si] ep[iscop]o, et mag[ist]ro Cognoscenti Strigonien[si] cano[n]ico, nu[n]tio et capellano, venerabilis dicti legati, recipientib[us] no[m]i[n]e ac mandato eiusdem, et uice ac no[m]i[n]e Romane eccl[es]ie, om[n]ium[que] eccl[es]iar[um] de Vngar[ia]. de consilio curie n[ost]re sponte, abs[que] ulla conditione, tactis sacrosanctis euang[e]lijs, p[ro]mittimus et iuram[us] [quod] in om[n]ib[us] et p[er] om[n]ia tenebimus, et observabimus bona fide sine ulla fraude nunc et imp[er]petuum om[n]ia et singula capitula scripta in compositione p[re]fata. in hijs uidelicet que nos tangunt vel tangent, etiam faciemus a n[ost]ris subditis inuio-

Editarea am realizat-o după manuscrisul florentin *Riccardianus* 228². Există diferențe³ față de editările lui Martinus Georgius KOVACHICH (1798⁴), BATTHYÁNY Ignác (1827⁵) și WENZEL Gusztáv (1860⁶). De asemenea, există deosebiri față de varianta care a supraviețuit în scrisoarea înalt clerului din regat (19.02.1234)⁷, iar printre

labiliter obseruari. In alijs uero que tangunt uel tangent p[re]fatum patrem n[ost]r[u]m, dabimus op[er]am studiose, rogando, hortando, et consulendo bona fide sine ulla dolositate, ut om[n]ia singula capitula dicte co[m]positionis ip[s]e impleat penitus et obseruet. Cum[que] deo, p[ro]pitio erimus in solio debite successionis regie maiestatis quecum[que] nos tangent de predicta compositione, uel de contingentib[us] eam in om[n]ib[us] et p[er] om[n]ia, implebimus et seruabimus cuncta penitus bona fide, et faciemus a cunctis n[ost]ris subditis ea quelibet in om[n]ib[us] fideliter obseruari. Nec sup[er] predictis uel aliquo predicto[rum] fraudem seu machinatione[m] aliqua[m] com[m]itemus, uel p[er] aliquem u[e]l ab aliquo faciemus uel patiemur ullo modo com[m]itti, quin om[n]ia singula p[er] nos et n[ost]ros manea[n]t illibata et incorrupta om[n]i t[em]p[or]e conferuenur. Prete[re]a lobagiones n[ost]ros qui tunc aderant iurare fecimus, sicut in factis in[de] litteris continetur. Ista q[ue] om[n]ia supradicta iussimus n[ost]ri sigilli pende[n]tis munimine roborari. Actum apud Siluam Beregh presentib[us] Povs mag[ist]ro tawarnico[rum] n[ost]ro[rum]. Dionisio Woyauoda. Matthia preposito aule n[ost]re cancellario. Luca bano de Seurin. et multis alijs regni nobilib[us] presentib[us]. sub annis d[omi]ni mill[esimo] ducent[esimo] tricesimo t[er]tio, indict[i]one sexta. die decimo exeunte augusto.

Pentru o lectură mai ușoară am eliminat parantezele drepte și tacit am modificat *u/v*, *v/u*, *./.*.

² MS 228, folio CCXXXIverso (paginație veche)/255verso (paginație nouă).

³ ici colo o inversiune de vorbe, cuvinte lipsă în variantele editate până acum, grafii diferite (cele mai importante sunt *Woyauoda* și toponimele Beregh ori *seurin*) etc. Pentru o comparație ofer eschatocolul în toate variantele -*vide Addendum*.

⁴ Kovachich, 1798, pp. 23–24.

⁵ Batthyány, 1827, p. 347.

⁶ *ÁÚO*, I, pp. 306–307, doc 187. WENZEL Gusztáv doar preia^a textul din scrisoarea clericilor (19.02.1234) de la Augustin THEINER^b și îl prezintă fără protocolul clerical inițial și final.

^a o și spune textual într-o paranteză bibliografică (*Theiner, Monumenta historica Hungariae Sacrae I. köt[et]. 123. l[ap]. V. ...*).

^b Theiner, 1859, p. 124.

⁷ ... Vniuersis pateat hec lecturis, q[uo]d nos Rex Bela sup[er] facto compositionis seruande int[er] **venerabilem d[omi]n[u]m** Jacobum Prenestinum Electum ap[osto]lice sedis legatum, et d[omi]n[u]m Andream Illustrissimum Regem patrem n[ost]r[u]m quonda[m] facte, et nup[er] sollempni sacram[en]to, et aurea Bulla firmitate, iurauimus in hunc modum. Nos Bela, dei gr[ati]a Rex primogenitus d[omi]ni Andréé illustris Regis Vnga[riae], uob[is] parti Bartho[lomaeo] Vesprimien[si]. Ep[iscop]o, et Mag[ist]ro Cognoscenti Strigon[iensi]. Canonico, nuncio et Capellano Venerabilis dicti legati, recipientib[us] no[m]i[n]e **et** mandato eiusdem, et vice ac nomine Roman[ae] Eccl[esi]e, **om[n]ium** Eccl[esi]arum de Vnga[ria], de consilio curie n[ost]re, sponte, abs[que] ulla conditione, tactis sacros[anct]is euangelijs, p[ro]mittimus et iuramus, q[uo]d in o[mn]ib[us] et p[er] om[n]ia tenebimus et obseruabimus bona fide sine fraude, nunc et imp[er]petuu[m] om[n]ia et singula capitula scripta. in compositione praefata, in hijs uidelicet, que nos tang[un]t, uel tangent, **et** faciemus a n[ost]ris subditis inuiolabiliter obseruari. In **hijs** uero que tangunt uel tangent, prefatum patrem n[ost]r[u]m dabimus op[er]am studiose, rogando, hortando, et consulendo bona fide, sine ulla dolositate, ut om[n]ia et singula capitula dicte compositionis ip[s]e impleat penitus et obseruet. Cum[que] Deo, p[ro]pitio erimus in solio debite successionis Regie maiestatis, quaecum[que] nos tangent de predicta compositione, uel de con-

cele mai importante sunt și existența completă aici a milesimului *anno domini millesimo ducentesimo tricesimo tertio*, comparativ cu varianta lui A. Theiner: *anno domini millesimo ducentesimo tercio*⁸, aspect comentat (inutil!) de M. Holban⁹, precum și textul diferit din protocolul final: *Actum apud Silvam Bereyg ...* (Theiner¹⁰) / *Actum apud silvam Beregh presentibus ...*, care și acesta a provocat speculații redundante din partea ei¹¹.

ADDENDUM

Riccardianus 228: (22.08.1233) Istā q[ue] om[n]ia supradicta iussimus n[ost]ri sigilli pende[n]tis munimine roborari. Actum apud siluam Beregh presentib[us] Povs mag[ist]ro tawarnico[rum] n[ost]ro[rum]. Dionisio Woyauoda. Matthia preposito aule n[ost]re cancellario. **Luca bano de Seurin.** et multis alijs regni nobilib[us] presentib[us]. sub annis d[omi]ni mill[esimo] ducent[esimo] tricesimo t[er]tio, indict[i]one sexta. die decimo exeunte augusto.

Kovachich (1798): (22.08.1233) Istaque omnia supra dicta iussimus nostri Sigilli pendentis munimine roborari. Actum apud Silvam Beregh; præsentibus Perous Magistro Tavarnicorum nostrorum, Dyonisio Woyavoda, Mathia Præposito, Aule nostræ Cancelario. **Luca Bano de Seurin,** & multiis aliis Regni Nobilibus præsentibus, sub Domini Millesimo Ducentesimo Tricesimo Tertio, indictione sexta, die decimo, exe-

tingentib[us] eam in om[n]ib[us] et p[er] om[n]ia implebimus, et **obseruabimus** cuncta penitus bona fide. et faciemus a cunctis n[ost]ris subditis ea quelibet in om[n]ib[us] fideliter obseruari. nec sup[er] predictis uel aliquo predicto[rum] fraudem seu machinatione[m] aliquam com[m]itemmus. uel p[er] alique[m], uel ab aliquo faciemus uel patiemur ullo modo committi. quin om[n]ia et singula p[er] nos, et n[ost]ros manea[n]t illibata. et incorrupta, om[n]i t[em]p[or]e obseruentur. Prete[re]a jobagiones n[ost]ros qui tunc aderant iurare fecimus sicut in factis inde litteris continetur. Jsta [et] om[n]ia supradicta, iussimus n[ost]ri **pendentis sigilli**, munimine roborari. Actum apud Siluam **Bereyg**. Povs mag[ist]ro tawarnic[orum] n[ost]ro[rum], Dionisio **Woiawada. Mathia** preposito Aule n[ost]re Cancellario. Luca bano de **Sceurim.** et multis alijs regni n[ob]ilib[us] præsentib[us]. sub Annis d[omi]ni mill[esimo], ducent[esimo]. tricesimo t[er]tio. Indict[i]one. Sexta. die decimo exeunte Aug[usto]^a.

^a MS 228, folio CCXXXverso (paginație veche)/254verso (paginație nouă).

Pentru o urmărire mai ușoară am subliniat (prin bold) diferențele față de originalul jurământului din 22.08.1233. Minusculele **u** și **v** (precum în *Povs* / *Pous*) nu le-am considerat a fi diferențe.

⁸ Theiner, 1859, p. 124. Complet în *Riccardianus 228*: *annis d[omi]nis mill[esimo], ducent[esimo]. tricesimo t[er]tio* (MS, 228, folio CCXXXverso (paginație veche)/254verso (paginație nouă)).

⁹ *De semnalat de asemenea inadvertența privind notarea milesimului: 1203 în loc de 1233 (!)* (Holban, 1981, p. 56).

¹⁰ Theiner, 1859, p. 124. Complet în *Riccardianus 228*: *Actum apud siluam Beregh presentib[us]* (MS, 228, folio CCXXverso (paginație veche)/254verso (paginație nouă)).

¹¹ Holban, 1981, pp. 55–56.

- unte Augusto.
- Batthyány (1827):
(22.08.1233) Instrumenta quoque omnia supradicta iussimus nostri Sigilli munimine roborari. Actum apud sylvam Beregh praesentibus Rus Magistro Tavarnicorum nostrorum Dionysio Vajvoda, Mathia Praeposito Cancellario Aulae nostre, **Luca bano de Szeren**, et multis aliis Regni Nobilibus sub Anno Domini Millesimo ducentesimo trigesimo tertio Indictione sexta die decima excuncte Augusto.
-
- Riccardianus 228:**
(19.02.1234) Istā [et] om[ni]a supradicta, iussimus n[ost]ri pendentis sigilli, munimine roborari. Actum apud siluam Bereyg. Pous mag[istro] tawarnico[rum] nostr[orum]. Dionisio Woiawada. Mathia praeposito Aule n[ost]re cancellario. **Luca bano de Sceurim**. et multis alijs regni nobilib[us] presentib[us]. sub Annis d[omi]ni millesimo ducentesimo tricesimo tertio. Indict[i]one. sexta. die decimo exeunte aug[usti].
- Kovachich (1798):
(19.02.1234) Istā, & omnia supradicta iussimus nostri pendentis Sigilli munimine roborari. Actum apud Silvā Beregg, Perous Magistro Tavarnicorum nostrorum, Dionisio Wajawada, Mathia Praeposito, Aulae nostrae Cancellario, **Luca Bano de Sceurim**, & multis aliis Regni Nobilibus praesentibus, sub Anno Domini Millesimo Ducentesimo Tricesimo Tertio. Indictione sexta, die decimo, exeunte Augusto.
- Fejér (1829):
(19.02.1234) Istā et omnia supra dicta iussimus nostri pendentis sigilli munimine roborari. Actum apud syluam Beregh; Perous (Pous) magistro Tauernicorum nostrorum, Dionisio Waiuwoda, Mathia Praeposito aule nostre Cancellario, **Luca bano de Sceurin**, et multis aliis regni nobilibus praesentibus, sub anno Domini millesimo, ducentesimo, tricesimo tertio. Indictione sexta, die decimo exeunte Augusto.
- Theiner (1859):
(19.02.1234) Istā et omnia supradicta iussimus nostri pendentis sigilli munimine roborari. Actum apud Silvā Bereyg, Pous magistro tawarnicorum nostrorum, Dionisio Voiawoda, Matthia praeposito aule nostre Cancellario, **Luca bano de Scevrin**, et multis aliis regni nobilibus presentibus, sub anno domini millesimo ducentesimo tertio, Indictione sexta, die decimo exeunte Augusto.
- Wenzel (1860):
(19.02.1234) Istā et omnia supradicta iussimus nostri pendentis sigilli munimine roborari. Actum apud Silvā Bereyg, Pous Magistro Tavarnicorum nostrorum, Dionisio Voiawoda, Matthia Praeposito aule nostre Cancellario, **Luca Bano de Scevrin**, et multis aliis Regni nobilibus presentibus, sub anno Domini millesimo ducentesimo (trigesimo) tertio, Indictione sexta, die decimo exeunte Augusto.

ANEXA VI. Descendența lui Gyula, de genere Rátólt

Am dorit să verific dacă descendenții lui Gyula, fiul lui *Leustachius*, de genere Rátólt nu cumva fac referire la vreun titlul *onorific* de *banus* al strămoșului lor. În tentativa mea m-am lovit de informațiile conflictuale referitoare la această filiație.

ENGEL Pál îl presupune¹ pe Balduin a fi feciorul lui Ratolt și nepotul lui Gyula². Afirmă³ că acesta este identic cu un pristav regal numit *Bagyn*, care este indicat a fi *cognatum Yule comitis (ruda comitelui Gyula)* într-un document regal din anul 1229⁴. Dar, în general, *cognatus* indică mai degrabă o relație de rudenie mai îndepărtată și primordial (dar nu exclusiv!) pe linie feminină⁵. Actul ar fi trebuit să specifice *nepos*⁶

¹ prin folosirea unei linii și nu a celei normale ———.

² vide Engel, 2003b, *sub voce* Rátót nem[beli] 1. tábla: elágazás, *Gyulae: erdélyi vajda: 1214-1239*.

³ prin Popup *Balduin: 1229: Bagyn, Jula ispán rokona* (i.e. ruda! -n.m.), *pristaldus* (vide Engel, 2003b, *sub voce* Rátót nem[beli] 1. tábla: elágazás, *Gyulae: erdélyi vajda: 1214-1239*).

⁴ *ÁÚO*, I, p. 263 doc 157.

⁵ Bartal, 1901, pp. 137–138. Dar cât de lax era termenul în epocă vedem din alte trei exemple: **1230:** *Osl comes*, cu *consensu filiorum cognatorumque meorum*, donează mănăstirii din Csorna din comitatul Sopron (*domo beati Michaelis archangeli de Surna*). Alături de el mai apar drept dănuitori: *iuvēnis Osl* (fiul său *nenominalizat*^a), *magister Benedictus filius meus*, *Thomas filius meus*, *item Herbortus* [fiul său *nenominalizat*^a], *Mauricius frater meus*, *Belud comes* [frate sau (dar mai degrabă -n.m.) verișor *nenominalizat*^a], *Mauricius serviens meus* (sluga sa^b), *Pouka sacerdos de Tetuna* (i.e. Tétény, comitatul Moson) (nu știm), *item Bot et Beke* (nu știm)^c. Deci, drept *cognatorumque* apar fratele, frate/verișor, familiarul și încă 3 persoane despre care nu știm nimic.

21.10.1255: într-o danie, regele Bela al IV-lea îl menționează pe solicitantul *Zeyhanus karissimus cognatus noster, dux cumanorum ... cognati nostri ducis Zeyhant*^d, iar explicația cea mai simplă este că *Zeyhanus*^e a fost cuscruul său și tatăl Elisabetei Cumana, soața fiului său Ștefan al V-lea din ~1253–'54. Există și ipoteza că Elisabeta ar fi fost copila lui *Kuthen Comanorum rex* [† post 16.03. – ante 11.04.1241, Pest] (Karácsonyi, 1924), ori că problema nu a fost încă rezolvată (Jakubovich, 1924 -în același număr din *Turul!*).

1282: într-o danie, regele Ludovic al IV-lea "Cumanul" afirmă că *Othokarus, illustris rex Bohemie, affinis et cognatus noster* ...^f. Anna, copila lui Bela al IV-lea și Maria Lascaris, mătușa bună a lui Ludovic, era mama Kunigundei, a doua soție a lui Ottokar al II-lea al Boemiei (oo 25.10.1261, Bratislava), care era verișoară de gradul întâi cu Ludovic. În aceeași diplomă, regele face referire și la *Domimim Leznek (Lesconem) ducem Cracouie, ac Sandomeriae, cognatum nostrum carissimum*^f, care este Leszek al II-lea "cel Negru", căsătorit în anul 1265 cu Grifina/Agrippina, o altă copilă a Annei.

^a Belitzky, 1938, pp. 383–385.

^b *Intrarea în slujba unui patron echivala cu primirea în familia acestuia ...* (Popa-Gorjanu, 2007, p. 364).

^c Nagy, 1889, pp. 17–18, doc 9.

^d *HO*, VIII, pp. 62–63, doc 48.

^e Szejhán (l.m.), Sejhan (l.e.).

^f *CD*, V/3, pp. 395–397.

⁶ Precum într-un document regal din anul 1227^a: ... *eius nepos Nezdino* (*CD*, III/2, pp. 484–485).

dacă *Bagyn* ar fi fost indubitabil fiul lui Ratolt, fratele lui Gyula. Să mai notăm că în timp ce Gyula apare constant în documente drept *fratele lui Ratolt*, *Bagyn* (≡ Balduin după Engel), care, pe cale de consecință, ar trebui să fie indicat drept *fiul lui Ratolt*, apare drept *nepotul lui Gyula* (după Engel). Acest *Bagyn* este paharnic regal între 1233–'34 și comite de Moson în 1235 sub regele Andrei al II-lea:

1213: *Bugen* [comite] *Albensi*⁷ (Féjér).

<**28.09.1213**⁸: *Bagun* (i.e. *Bágyon*⁹) comite *Albensi*¹⁰ (Féjér)¹¹.

1229: *Bagyn cognatum Yule comitis*¹² este pristav regal.

20.08.1233: *Bagon magister pincernarum*¹³ (juruit, jurământul din Pădurea Bereg).

.09.1233: *Bagni Pincernarum Magistris*¹⁴ (martor; jurământul regelui Andrei al II-lea de la Esztergom).

1.10.1233: *Bagin pincernarum magistris*¹⁵ (martor).

1233: *Bagin Pincernarum Magistris*¹⁶ (martor).

1233: *Bagyin, magister Pincernarum*¹⁷.

1233: *Bagen magistro pincernarum*¹⁸ (martor).

1233: *Bagen magistro Pincernarum*¹⁹ (martor).

1234: *Bagyn Pincernarum*²⁰ (martor).

(<21.09.)**1235:** *Bagyn* comite de Moson²¹ (sub Andrei al II-lea).

Niciodată el nu apare și cu numele de Balduin, ori că ar aparține neamului Rátólt. Se consideră că echivalentul numelui în limba maghiară ar fi *Bágyon*, identic ca cel pentru Balduin²². Antroponimul *Bagyn*, sau *Bagon*, a supraviețuit drept toponim în comitatele Hont, Zólyom (*Badin*) și Nógrád (*Bagyon*)²³.

^a †1214: *Othmaro, nepoti ipsius [Boleslai, Vaciensis] Episcopi ... Marahardo, nepoti suo* (CD, III/1, pp. 153–163 / document fals! -Szentpétery, I/1, pp. 96–97, (RA) 295).

⁷ *ÁÚO*, VI, pp. 358–360, doc 219.

⁸ Zsoldos, 2011, p. 152.

⁹ Zsoldos, 2011, p. 152.

¹⁰ *CDES*, 1, pp. 151–153, doc 192 (datat *millesimo CC XIII*).

¹¹ Între acest comite de Féjér și pristavul regal din 1229 nu știm să fie vreo legătură. WERTNER Mór credea că este greu să punem semnul de identitate între cei doi și avansa ipoteza că primul ar fi fost tatăl celui de-al doilea^a.

^a *Az 1213-ban szereplő Bágyon fejedelmegyei főispán aligha azonos a husz évvel később szereplő pohárnokmesterrel; lehet hogy az utóbbinak az atyja* (Wertner, 1903, p. 126).

¹² *ÁÚO*, I, p. 263 doc 157.

¹³ Endlicher, 1849, p. 441.

¹⁴ *CD*, III/2, pp. 326–330.

¹⁵ Szentpétery, I/1, pp. 161–162, (RA) 505.

¹⁶ *ÁÚO*, VI, pp. 517–518, doc 330.

¹⁷ *CD*, III/2, p. 366.

¹⁸ DL 86818; *HO*, V, pp. 12–14, doc 9.

¹⁹ *HO*, IV, pp. 14–19, doc 5.

²⁰ *ÁÚO*, VI, pp. 550–552, doc 346.

²¹ DL 189; *ÁÚO*, VI, pp. 567–568, doc 355; Szentpétery, I/1, p. 170, (RA) 538.

²² Zsoldos, 2011, p. 286.

După încoronarea lui Bela al IV-lea (14.10.1235), comite de Moson apare un oarecare Luca (până cel puțin în 21.03.1240). Ștefan²⁴, ultimul paharnic al regelui Andrei al II-lea, este schimbat și Balduin, *de genere* Rátólt, ocupă demnitatea din 1235²⁵ și până în 29.01.1238 (sigur mai mult!). Apoi el apare drept comite de Vas (21.03.1240–<15.10.1244) și Nitra (31.10.1244). Ultima întâlnire cu Balduin este peste mai bine de un deceniu, ca și comite de Vas:

18.01.1255: *dilectum et fidelem nostrum Balduinum comitem Castriferrei*²⁶. După care Balduin dispăre din documente.

În schimb îl găsim pe *Bagin* drept paharnic regal între 1247–'54:

2.06.1247: *Bagin (al. Bagono) (și Sagin*²⁷) *magistro pincernarum et comite de Bana*²⁸ în faimoasa diplomă a cavalerilor ioaniți.

23.11.1251: *Bagon magistro pincernarum nostrorum et comite de Bana*²⁹.

28.06.1254: *Bagyn magistro Pincernarum*³⁰. După care și el dispăre din documente. Recapitulativ, putem spune că niciodată între 1229 și 1255 *Bagin* și Balduin nu s-au "suprapus" în timp ce ocupau diferite demnități într-un timp determinat, dar nici ambele nume nu au apărut alternativ în dreptul ocupantului aceleași demnități într-o perioadă scurtă de timp. Sintetic:

Nume \ An	'29	'33	'34	1235	'38	'40	'44	'47	'51	'54	'55
Bagin											
Balduin											

Întrebarea care se ridică legitim este dacă **Bagin** $\equiv$ **Balduin**? Istoriografia maghiară mai recentă³¹ răspunde: DA³². Chiar dacă nu există vreo dovadă documentar-genealogică³³. Niciodată *Bagin*, ori Balduin nu sunt menționați direct a aparține neamului Rátólt. În 1229, este menționat *Bagyn cognatum Yule comitis (ruda comitelui Gyula)*, iar dacă acest Gyula este cel din neamul Rátólt și *Bagyn* ar putea (dar nu e sigur! depinde de cum înțelegem *cognato*) aparține tot acestuia. Și mai apare o situație politică ciudată dacă *Bagin* $\equiv$ Balduin; din 1225, Gyula se numără printre membrii curții regelui Bela,

²³ *A Bagyn, vagy Bagon személynevet, a Hont és Zólyom vármegyei Badin, valamint a nógrádi Bagyon helységek nevei tartották fen. (ÁÚO, I, p. 263, doc 157).*

²⁴ și comite de Bihor (1233–'35).

²⁵ În anul 1235 apar trei *magister pincernarum*: Alexandru, Ștefan și Balduin (în această ordine). Primii doi au fost în slujba lui Andrei al II-lea, iar Balduin în cea a lui Bela al IV-lea.

²⁶ C. Tóth, 2006, pp. 469–470, doc 7.

²⁷ Theiner, 1856, p. 210.

²⁸ CD, IV/1, pp. 447–454.

²⁹ DZ, IV, pp. 466–468, doc 405.

³⁰ CD, IV/2, pp. 214–218.

³¹ cea pozitivistă l-a ignorat pe Bagin (Karácsonyi, III, pp. 4–5), ori a admis că Bagin $\equiv$ Balduin, dar nu l-a acceptat pe Balduin drept fiu al lui Gyula (Wertner, 1903, p. 127).

³² Engel, 2003b, *sub voce* Rátót nem[beli] 1. tábla: elágazás, *Balduin Pohárnokmester, 1229–1254*; Zsoldos, 2011, p. 286.

³³ ... *genealogiai viszonyait azonban az eddig ismert okmányok meg nem világítják* (Wertner, 1903, p. 126).

iar fiul său Bagin/Balduin este în slujba lui Andrei al II-lea (ca paharnic între 1233–'35). Presupunerea lui Engel explică mai bine situația (nepotul/unchiul erau în tabere diferite).

În 1873, WENZEL Gusztáv a publicat un document emis la Buda, la data de 28.10.[1247], de către *Rolandus Judex Aule Regie*³⁴ în care apare *Balduino Comiti filio Jule Comitis*³⁵ (*Balduin comitele, fiul lui Gyula comitele*). Actul indică o simplă tranzacție între membrii neamului Osl în fața judeului regal; Toma, fiul comitelui Osl, cumpără de la Benedict, fiul lui Osl *iunioris*³⁶, a treia parte din *terre de Zeploc*, cu toate utilitățile și pertinențele sale, cu suma de 50 de mărci de argint, prezenți fiind de față și rude ale lor. Benedict era dator cu aceeași sumă comitelui Balduin, fiul comitelui Gyula. Și mai spune documentul judeului regal:

*Benedict a atribuit în fața noastră lui Balduin comitele, fiul lui Jula (i.e. Gyula) comitele, cele cînzeci de mărci [de argint] pe care urma să le primească de la Toma pentru a treia parte din maisuszisa moșie, ca să fie primite (de către Balduin) de la Toma. Și Balduin comitele fiind prezent a fost de acord, eliberându-l cu totul pe maisuszisul Benedict de datoria de cînzeci de mărci [de argint] pe care o avea*³⁷.

Documentului îi lipsește milesimul³⁸ și a fost datat greșit de către editor *circa 1298*³⁹. În anul 1901, KARÁCSONYI János a îndreptat cumva greșeala și indică documentul a proveni din anii 1246–'47⁴⁰. ZOLDOS Attila îl arată pe Roland drept jude regal în anul 1247 (atestat la 2 iunie), an în care Ladislau, fiul lui Gyula "Magnus", *de genere Kán*, mai ocupa oficiul (*ante 26 mai*). Următorul *iudex curie* este atestat la 15.09.1248⁴¹, astfel încât el a fost jude regal între 1247–'48.

În comentariile sale la lucrarea lui KARÁCSONYI János (1901⁴²), WERTNER Mór⁴³ ridică câteva obiecții interpretative relativ la *Balduino Comiti filio Jule Comitis*,

³⁴ i.e. [Rátólt nembeli Domokos fia] Roland (l.m.); Roland, fiul lui Dominic, *de genere Rátólt*.

³⁵ care s-a prezentat personal în fața judeului regal (*Balduinus Comes personaliter ... -ÁÚO, X, p. 328, doc 212*).

³⁶ acesta poartă titlul de ban în exercițiu al Severinului la data de 21.03.1240 (Forțiu, 2017, pp. 1189–1193).

³⁷ *Benedictus Balduino Comiti filio Jule Comitis, in debito quinquaginta marcarum fuisset obligatus, dictas quinquaginta marcas, quas a Thoma erat recepturus pro tertia supradicte terre, Balduino Comiti pro debito suo assignavit coram nobis ab eodem Thoma recepiendas. Et huic facto Balduinus Comes personaliter astans consensit, habens Benedictum supradictum a debito quinquaginta marcarum, quo sibi tenebatur, penitus expeditum* (ÁÚO, X, p. 328, doc 212).

³⁸ *Datum Budude (igy) in festo Apostolorum Sy(monis) et Jude. / Dat la Buda în Sărbătoarea [Binecuvântaților] Apostoli Simion și Iuda (i.e. 28 octombrie [1247])* (ÁÚO, X, p. 328, doc 212).

³⁹ 1298. körül. (ÁÚO, X, p. 328, doc 212).

⁴⁰ *Az évszám kiigazítandó 1246-47-re.* (Karácsonyi, III, p. 5, nota 7).

⁴¹ Zsoldos, 2011, pp. 30–31.

⁴² Karácsonyi, III, pp. 4–5.

⁴³ În anul 1892, în lucrarea sa dedicată neamurilor din Ungaria până la mijlocul sec. XIV, Wertner nu oferă și o genealogie a neamului *Ratold* în prima jumătate a sec. XIII (Wertner, II, p. 285, 300).

pe baza căreia primul a construit genealogia familiei Rátólt⁴⁴. În primul rând, observă că *Rolandus Iudex Aule Regie*, care știm că face parte din neamul Rátólt, nu menționează în actul său vreo relație de rudenie a sa cu Balduin. Apoi, el arată că în act nu se menționează că Balduin ar fi aparținut neamului Rátólt, și nici că *Jule Comitiss* ar fi fost judele regal din 1235–39 și concluzionează prin afirmația că acest Balduin este complet necunoscut. Mai invocă și o altă "nepotrivire"⁴⁵, dar acesta este neserioasă. În final, consideră posibil ca numele *Bágyon* să nu fie nimic altceva decât echivalentul lui Balduin în limba maghiară⁴⁶. Nu știu ca Wertner să fi primit vreo replică, în acest caz, de la Karácsonyi, dar la obiecțiile sale se poate răspunde⁴⁷; dacă o atare relație de rudenie Roland–Balduin nu ar fi existat, banala tranzacție s-ar fi desfășurat în altă parte (de exemplu, în fața unui loc de adevărire). Nu am cunoștință ca vreun jude regal din prima jumătate a sec. XIII să fi jucat rolul de "notar" în cadrul unei simple tranzacții funciare⁴⁸. Probabil Roland a acceptat să o facă pentru a proteja interesele rudei sale. Nici ceilalți protagoniști nu sunt menționați în act cu apartenența la vreun neam. Știm că Toma și Benedict sunt *de genere* Osl doar după numele tătanilor (asemenea lui Ratolt, Osl fiind unul dintre acele nume tare rare caracteristice doar unui singur neam). Dacă WERTNER Mór are dreptate, mai degrabă ipoteza Engel este cea valabilă.

Dacă Balduin comitele este fiul lui Gyula comitele, iar Bagyn este doar ruda comitelui Gyula (1229) și dacă ambii fac parte din neamul Rátólt, atunci Bagyn ≠ Balduin. Oricum, reconstituirile lui Karácsonyi și Engel sunt antagonice. Personal înclin spre ipoteza Karácsonyi⁴⁹. ZSOLDOS Attila a asumat-o pe cea a lui Engel⁵⁰.

⁴⁴ Karácsonyi, III, pp. 4–5 (ignorându-l pe Bagyn!).

⁴⁵ la acea dată neamul Rátólt nu avea proprietăți în comitatele Vas ori Sopron^a, ceea ce era adevărat, dar se insinua astfel imposibilitatea ca Balduin să-i fi împrumutat bani lui Benedict.

^a Wertner, 1903, p. 127.

⁴⁶ *Valószínűnek tartom, hogy a Bágyon név nem más, mint a Balduin magyaros változata* (Wertner, 1903, p. 126).

⁴⁷ Au fost și din aceia care au refuzat să se pronunțe (de exemplu, Magyar, 1992, p. 231).

⁴⁸ Teoretic, oricine dispunea de o pecete autentică putea să adevărească o tranzacție de drept privat (Pall, 2005, pp. 278–281).

⁴⁹ cu corecția din anul 1905 (Karácsonyi, 1905, p. 86). Aceasta a și fost viziunea până la începutul mileniului doi^a.

^a ... *országbírája, a Rátót-nembeli Gyula, pohárnokmestere ennek fia, Balduin, ...* (Belitzky, 1972, p. 33).

⁵⁰ ZSOLDOS Attila acceptă varianta lui ENGEL Pál (pe care o absolutizează!), îl citează și pe Karácsonyi J., dar nu comentează antagonismul (Zsoldos, 2011, p. 286, și nota 62).

ANEXA VI. ... oamenii cei răi ... (Rogerius, *Carmen Miserabile*, 1243)

În cântecul său de jale scris ~1243¹, bine-informatul călugăr Rogerius² descrie cu lux de amănunte situația din regatul arpadian, imediat după încoronarea regelui Bela al IV-lea (14.10.1235, Székesfehérvár), care *a aruncat în exil pe câțiva dintre baronii cari fuseseră de partea tatălui său și împotrivă* (sic! *împotriva*) *sa* (nu cunoaștem vreun caz concret! -n.m.). *Pe câțiva, pe cari a putut pune mâna, i-a aruncat în închisoare* (i.e. printre care și Gyula "Magnus" -n.m.), iar *pe unul dintre fruntași, pe palatinul Dionysius, l-a orbit scoțându-i ochii. Tot aici [la Székesfehérvár] a făcut câteva decrete și a dat ordin să fie promulgate spre a curăța țara de oamenii cei răi cari erau într'un mare număr. ... Rudele celor exilați și prietenii celor arestați având temere și pentru sine în viitor, i-au făcut foarte mult rău [regelui Bela IV]. ... Dacă regele [Bela IV], după moartea tatălui său [† 21.09.1235], primind conducerea a făcut ca unii dintre mai mărimi să fie supuși unor anchete și unor torturi, nimenea n'ar trebui, fiind cu mintea sănătoasă, să se mire. Căci aceștia au împins adeseori la vrajbă și scandal între rege și tatăl său, astfel că de mai multe ori, strângându-și armata era să se lupte între ei, dacă n'ar fi intervenit o pacificare din partea celor ce țineau calea mijlocie. Și, de câte ori regele [Bela] se ducea la curtea tatălui său, aceia nu aveau față de el nici un fel de respect; ba încă, cât puteau, căutau să-l umilească prin vorbe și prin fapte. Aceasta nu se poate tăgădui. Și au conspirat ca niște netrebnici împotriva vieții tatălui și a fiilor săi [Bela și Coloman], pentru ca, murind ei de sabie, mai ușor să poată oricine pune mâna din Ungaria, pe care și-o împărțiseră pe porțiunea ce i s'ar fi cuvenit, fără de nici o stânjenire din partea cuiva. Și fiindcă nu puteau să-și aducă la îndeplinire planurile lor, s'au gândit la o ticăloșie și mai mare. Au trimis ducelui [Friedrich al II-lea, "der Streitbare"/"Certărețul"] din Austria scrisori cu anumite învoieli și condiții și au făgăduit să dea domnului Frederic [al II-lea], împăratul Romanilor, coroana Ungariei. Curierul însă a fost prins în drum și adus înaintea regelui [Bela IV] cu scrisorile. Acesta păstrându-le vieața, a avut față de ei mila care e mai presus decât orice judecată. Dacă însă a hotărât să curețe țara de oamenii cei răi, ce nedreptate cuprinde această dispoziție?³.*

Nu avem vreun motiv să credem că Rogerius ar fi mințit ori ar fi fost rău informat⁴. Poate am putea să-i reproșăm doar că a fost un pic părtinitor⁵ și lipsit de mai multă claritate (pentru noi!). Să ne amintim că persoana căreia el îi scrie în deschiderea lu-

¹ probabil *ante* iulie 1243 deoarece Rogerius încă îl indică pe *Benedictus quidem Waradiensis episcopus*, chiar dacă în contextul anului 1241^a, iar acesta devine acum episcop de Győr printr-o decizie a papei Innocentius al IV-lea.

^a Popa-Lisseanu, 1935, p. 37/76.

² [* ~1200–'05, *Turris Cepia*/Torremaggiore, IT; † 14.04.1266, Split]; arhidiacon de Oradea (numit din 1236?; nu știm când vine la Oradea, dar năvălirea mongolă din anul 1241 îl găsește aici) și Sopron (1243), arhiepiscop de Split (1249).

³ Popa-Lisseanu, 1935, p. 24, 26–27 / 62–63, 65.

⁴ În *Historia Salonitana*, arhidiaconul Toma din Split menționează că Rogerius a călătorit frecvent în Ungaria în interesul cardinalului Jacobus de Pecoraria, al cărui capelan a fost, și al bisericii^a.

crării sale *Carmen Miserabile* este chiar legatul papal la curtea arpadiană din 1232–'34, cardinalul Jacobus de Pecoraria, episcop ales de Palestrina⁶, care era bine familiarizat cu intrigile de la curtea arpadiană. Totuși, trebuie să menționăm că, mult probabil, el nu a fost martor ocular la întâmplările din 1235, nici măcar nu se afla în Ungaria în acest an, ci era probabil cu Jacobus de Pecoraria în Italia⁷. De aceea, voi încerca să verific afirmațiile sale prin intermediul altor informații de epocă.

Să reținem că Rogerius împarte baronii în trei categorii: partizani ai lui Andrei / Bela și cei neutrii⁸. Știm că aceste categorii nu erau "încremenite"; de exemplu, Mihail, fratele palatinului Dionisie, fiul lui Ampod este ban al Slavoniei (1224) și comite de Somogy (1225), în timp ce regele Bela era duce al Slavoniei și stolnic al său mai apoi (1229–'31). Nu este deloc sigur că prin ocuparea demnității de comite de Fejér (1233–'34) el îl mai slujea direct pe Bela. În toamna anului 1235, regele Bela al IV-lea îi confiscă averile pentru infidelitate⁹. Un posibil fecior al palatinului Dionisie, fiul lui Ampod,

^a *Fuerat autem Clericus Capellanus cujusdam Cardinalis Joannis Toletani* (fals! *Jacobi de Pecoraria*^b), *quem frequenter pro suiss, & Ecclesiae negotiis procurandis in Vng[ariam]. mittere solitus erat* (HS, p. 367). În serviciul cardinalului Ioan de Toledo (Johannes Toletanus) intră doar după decesul lui Jacobus de Pecoraria [† 25.06.1244, Roma].

^b Almási, 1986, pp. 7–29 (cu bibliografia).

⁵ Probabil că și Bela avea aceeași atitudine față de slujitorii tatălui său precum ne povestește Rogerius că aveau aceștia față de el. Episodul scaunelor arse din sala tronului spune multe și despre *omul* Bela (Popa-Lisseanu, 1935, p. 63, 65).

⁶ Pentru numele real al adresantului, *vide* Turchányi, 1903, pp. 511–513 (cu întreaga demonstrație).

⁷ Jacobus de Pecoraria este numit legat papal în Toscana (.05.1235–?) și Lombardia (.06.1236–.02.1237).

⁸ A mai existat o "partidă", cea a ducelui Andrei de Halici [† 1234], altfel cum să explicăm atacul acestuia din ~1231–'32 asupra fratelui său, regele Coloman, duce al Slavoniei?

1232: *Colomanus dei gracia rex Rutenorura, dux tocius Sclauonie*, ... donează pământul numit *Konzka* din comitatul^a *Riucha* lui *Dragan* și fiului său adolescent *Draguech*, iobagi ai castrului *Riucha*^b, pentru serviciilor lor fidele, *cum effusione sanguinis*, în timpul în care *frater noster dux Andreas a quibusdam uesano ductus consilio in regnum nostrum videlicet Sclauoniam uiolenter intrasset*. În eschatocol apar baronii (*iobagionum nostrorum*) *Jule bani v(idelic)et*, *Jule magistri tauarnicorum*^c, *Demetrii magistri dapiferorum*, *Nicolai comitis de Zala*, *Opoy comitis de Simigio*, *Petri comitis de Wlkow*, *Georgii comitis de Barania*^d.

^a un comitat de castru (l.r.), *várispánság* (l.m.), care va fi absorbit de comitatul *Körös/Križevci* în sec. XIV.

^b azi, Rovišće, HR.

^c i.e. Gyula "Magnus", *de genere Kán* și fiul său, Gyula "Tânărul".

^d CD, III/2, p. 286; *DZ*, III, p. 369, doc 323.

⁹ proprietățile lui Mihail, fratele palatinului Dionisie, fiul lui Ampod, au fost confiscate pentru că și el a fost condamnat pentru *infidelitatea* sa de către magnații regatului:

25.05.1237: o danie regală consemnează *Item contulimus eidem Ecclesie [Sancti Petri] villam Bata, que fuit Mychaelis filii Opudini pro eo, quod serviens Abbatis est ibidem interfectus, et postmodum de infidelitate eorum Regni Magnatibus est conuictus* (ÁÚO, VII, pp. 27–31 (29), doc 18).

care purta același nume cu tatăl său¹⁰, nu se mai întoarce în Ungaria din Aragon, unde o acompaniasse pe Yolanda¹¹, unica copilă a regelui Andrei al II-lea și Yolanda de Courtenay, în vederea căsătoriei sale cu regele Iacob I "Cuceritorul" (8.09.1235). Familia Dionís pe care o întemeiază se va stinge pe linie masculină doar în anul 1974¹².

Sunt destui baroni care trec la un moment dat în "tabăra" lui Bela; cel mai bun exemplu este Gyula, fiul lui *Leustachius*, *de genere* Rátólt, care este un slujitor al regelui Andrei al II-lea¹³, iar din 1223 aparține "taberei" lui Bela¹⁴. Apoi, *Magnus* Buzad, fiul lui Buzad, *de genere* Hahót (Hahold)¹⁵, care a fost comite¹⁶ de Bihor (1222), de Pojon (1222–'24), de Vas / Castri Ferrei (1225) și de Sopron (1232). El este unul dintre cei care-l însoțesc pe regele Bela în refugiul său la curtea ducelui Luitpold VI von Österreich în vara/toamna anului 1223 și până la începutul lui 1224. La întoarcerea în regat, ocupă demnitatea de *banatus* în zona controlată de Bela (Slavonia ori Severin?¹⁷).

Dintre cei neutrii (cei care *țineau calea mijlocie*) pare că putem să-l amintim pe Balduin¹⁸, *de genere* Rátólt, care a fost paharnic regal între 1233–'34 (Andrei al II-lea) și 1235–'38¹⁹ (Bela al IV-lea). În prima parte a anului 1235 apare drept comite de Moson.

Să subliniem că, în conformitate cu spusele lui Rogerius, la sfârșitul verii – începutul toamnei anului 1235 a existat un complot în vederea asasinării celor trei regi arpadieni. Cum regele Andrei al II-lea moare pe neașteptate²⁰ (21.09.), se (aceiași? alții?) trimite misive împăratului Friedrich al II-lea, prin intermediul ducelui Friedrich al II-lea, "der Streitbare"/"Certărețul", căruia îi este făgăduită coroana Ungariei. Curierul este prins și conspirația devoalată în fața regelui Bela al IV-lea, care cruță viața celor implicați, după ce îi supune unor anchete și torturi. Aceste amănunte circumscriu evenimentele din a doua fază între 21 septembrie și 14 octombrie (încoronarea lui Bela al IV-lea). Rogerius prezintă povestea unui singur complot (asasinat) – conspirației (rege străin), cu aceeași protagoniști. Dar sunt câteva amănunte care ridică legitime semne de întrebare.

Mai multe dintre informațiile lui Rogerius sunt confirmate, direct ori indirect, de către documentele arpadiene ale vremii:

¹⁰ BÁCSATYAI Dániel argumentează că ar fi vorba de Dionisie, fiul lui Orbász, *de genere* Báncsa (Báncsa nembeli Orbász fia Dénes -l.m.) (Bácsatyai, 2018, p. 316).

¹¹ Jolans (l.l.), Jolán (l.m.), Iolanda, Violant (catalană), Yolanda, Violante (l.s.), Iolanda (l.r.).

¹² Vajay, 1984, pp. 404–405, 413–414.

¹³ *vide* nota 190.

¹⁴ *vide* nota 242.

¹⁵ Hahót nembeli Buzád fia, Buzád (l.m.).

¹⁶ Mai apare și drept comite de Győr (1209) într-un document fals (Szentpétery, I/1, p. 80, (RA) 247).

¹⁷ Acestui subiect îi voi dedica un studiu separat.

¹⁸ dacă el este identic cu Bagin (*vide Anexa VI*).

¹⁹ Zsoldos, 2011, p. 59.

²⁰ călugărului franciscan Fra' Salimbene de Adam da Parma scrie în cronica sa că, în vara anului 1235, *regi Hungarie, patri suo* (i.e. Andrei al II-lea, tatăl lui Ștefan "Postumul" -n.m.), *in habitudine corporis optime similis videbatur* (Salimbene, 1942, p. 242; *vide* și nota 269).

12.08.1236: papa Gregorius al IX-lea îi scrie arhiepiscopului de Kalocsa despre o petiție a regelui Bela al IV-lea în care sunt menționați fugarii *Mica Barbatus*²¹, *Nicolaus filius Borch*²², *ac Nicolaus Magister*²³, *proditores, de laesae maiestatis crimine condemnati, fraudulenter multa de bonis coronae regiae auferentes, apud quaedam loca religiosa ea deposuisse noscuntur, quae locorum ipsorum rectores in suum praeiudicium detinent, et sibi restituere contradicunt*²⁴.

Crima de lezmajestate era o crimă capitală. De exemplu, Petru, fiul lui Gurwey/Turoy(?), *de genere* Tore, comitele de Cenad, cel care a dat prima lovitură reginei Gertrud de Andechs-Meran în toamna anului 1213, fusese tras în țeapă²⁵, iar documentul indică actul său a fi fost o crimă de lezmajestate²⁶.

Pe baza acuzației de lezmajestate, îi putem identifica pe Mika "bărbosul", Nicolae, fiul lui Barc, *de genere* Szak și pe magistrul Nicolae, fiul palatinului Nicolae drept cei care au complotat împotriva vieții lui Andrei al II-lea și a feciorilor săi (și au dorit apoi să aducă pe tron un rege străin?). Primii doi nu deținea vreo demnitate publică în vara-toamna anului 1235. Doar Nicolae, fiul palatinului Nicolae era vistier și comite de Pozsony. Se pare că cei trei nu au făcut pasul de la *intenție* la *faptă* și au și fugit din Ungaria (altfel ar fi fost și ei prinși precum palatinul Dionsie, fiul lui Ampod și Gyula "Magnus"). În conformitate cu legea a doua din cartea a doua a legilor regelui Ștefan cel Sfânt, celor care complotau în vederea uciderii regelui, ori trădau regatul și fugeau într-o țară străină li se confiscau averile. În această categorie se încadrează cei trei. Celor care complotau în vederea uciderii regelui sau trădau regatul, dar nu părăseau țară, erau condamnați la pedeapsa capitală, dar bunurile lor rămâneau moștenire copiilor lor nevinovați. Gyula "Magnus" nu se încadrează în această a doua categorie pentru că toate bunurile sale fuseseră confiscate, chiar dacă feciorul său Ladislau fusese

²¹ *Mica Barbatus* / "bărbosul" pare a fi^a Mika, comitele de Bihor (1212–'16, 1219–'21, '26) și Nitra (1223) (Zsoldos, 2011, p. 332).

^a nu cunoaștem un alt purtător al acestui nume în această perioadă.

²² Nicolae, fiul lui Barc, *de genere* Szak, l-a însoțit pe Andrei al II-lea în cruciadă (1217–'18), a fost palatin (1219–'22, '26), comite al curții reginei (1213, 1222–'25, †1232), comite de Gyor (1213), Sopron (1219–'24, '26, '33), Pozsony (1224) (Zsoldos, 2011, p. 333).

²³ Probabil pentru că se furase și o mare parte din bunurile coroanei, care fusese depozitată în anumite biserici și pe care regele Bela al IV-lea încerca să o recupereze cu ajutorul papei, istoricul HÓMAN Bálint^a îl indica a fi Miklós [Miklós nádor fia] (l.m.); Nicolae, fiul palatinului Nicolae (l.r.), vistier (1232–'35) și comite de Pozsony (1233–'35)^b.

^a *Magyar Történet*, 1928 (on-line).

^b Zsoldos, 2011, p. 334.

²⁴ CD, IV/1, pp. 41–42; Theiner, 1859, pp. 147–148, doc CCLXII.

²⁵ Forțiu, 2017, p. 1162.

²⁶ **24.06.1237:** regele Bela al IV-lea menționează *In Comitatu Syrmienti de possessionibus hereditariis quondam Petri filij Gurwey, que sua infidelitate exigente, quia crimen lese Maiestatis matrem nostram* (i.e. regina Gertrud de Andechs-Meran -n.m.) *occidendo commiserat, ad manus Regias fuerunt deuolute* (ÁÚO, VII, pp. 27–31 (28), doc 18). Să nu fi avut Petru feciori? Altfel cum să explicăm că posesiunile ereditare ale sale au ajuns în mâinile regelui? Nu s-a respectat legea regatului?

iertat. Ar putea exista o explicație; Gyula "Magnus" își împărțise deja proprietățile între feciorii săi și își reținuse o parte cu drept de uzufruct pe perioada vieții sale. Nu avem dovezi directe în susținerea acestui scenariu, iar cele pe care le avem parcă contrazic ipoteza²⁷. Dar dacă Gyula "Magnus" nu a fost implicat în complotul în vederea asasinării regilor arpadieni²⁸, cum să înțelegem reproșul de crima de *infidelitatis* față de regele Bela, *precum* și față de fratele său, regele Coloman, duce al *întregii* Slavonii²⁹? Numit de către regele Andrei al II-lea, Gyula a fost ban al Slavoniei în timpul care Bela (1220?³⁰) și Coloman au fost duci aici (1229–'35). Putem doar specula rezultatele unui complot (asasinare) dacă la acesta ar fi participat și palatinul Dionisie, fiul lui Ampod și Gyula "Magnus", banul *întregii* Slavonii.

După ce planurile conspiratorilor din anul 1235 au fost dejucate, regele Bela al IV-lea le-a *păstrat viața*, spune Rogerius. Dar fugarii menționați de scrisoarea regală din 1236 nu au ajuns în mâini regale pentru a beneficia de clemență. Atunci, cine sunt cei care au beneficiat de ea? Mai cunoaștem doar cazurile palatinului Dionisie, fiul lui Ampod, cel al fratelui său Mihail, precum și pe cel al lui Gyula "Magnus", ale căror proprietăți au fost confiscate de rege. Dar aceștia nu sunt acuzați de vreo crimă de lezmajestate, ci de *iniusto iudice, regni dilapidatione et infidelitate* și amantlăc regal (Dionisie) / *infidelitate* (Mihail) / *manifesto infidelitatis crimine* (Gyula "Magnus"), iar acuza comună este cea de *infidelitatis*. Dionisie este orbit și Gyula "Magnus" lăsat să moară în închisoare. Nu știm ce s-a întâmplat cu Mihail, fiul lui Ampod. Dar ce este această *infidelitatis* și care era pedeapsa pentru ea?

În anul 1214, într-o scrisoare către papa Innocentius al III-lea, regele Andrei al II-lea amintește și despre *omnes conspiratores et infidelitatis machinatores*³¹ / *toți conspiratorii și urzitorii necredinței (cei care urzesc trădare)* și cere ca aceștia să fie excomunicați, că sunt clerici ori laici. Era vorba de cei care tocmai îl încoronaseră drept rege pe *primogenitus* Bela împotriva voinței regale. Îmi pare că un nou concept juridic în regatul arpadian, cel de infidelitate, apare cu această ocazie³². Sigur îl regăsim în Bula de Aur (1222), unde, în încheiere, se prevede ca episcopii și nobilii regatului să poată opune rezistență regilor, *sine nota alicuius infidelitatis*³³, dacă aceștia ar fi încălcat

²⁷ *vide* nota 256.

²⁸ Dacă ar fi fost implicat documentul ar fi menționat o crimă de lezmajestate ori și regele Andrei al II-lea ar fi fost alăturat fiilor săi.

²⁹ **12.08.1240:** regele Bela al IV-lea menționează *manifesto infidelitatis crimine per nostram, nec non karissimi fratris nostri Colomani Regis et Ducis tocius Sclauonie Illustris ...* (ÁÚO, VI, pp. 100–102, doc 64).

³⁰ Atestat în 1219, probabil Gyula "Magnus" ocupă demnitatea și în prima parte a anului următor; oricum, el apare în preajma regelui Bela în perioada 1220–'22 (*vide* nota 259).

³¹ *Deprecamur insuper paternitatem vestram, ut omnes conspiratores, et infidelitatis machinatores, qui propter regni scissuram filium nostrum, nobis viventibus et nolentibus, in regem sibi preficere, vel coronare attentaverint, tam clericos, quam laicos sententia excommunicationis (innodetis)* (CD, III/1, pp. 163–167; Theiner, 1856, pp. [1]–2, doc I).

³² întreaga discuție dacă este din anul 1214 ori din 1222 la Vékony, 1991, p. 68 (cu bibliografia).

³³ *fără vreo vină a necredinței* (DIR, C. Tr, I, pp. 189–193, doc 137 (l.r.); pp. 375–379, doc 137 -l.l.). Traducerea în limba engleză este *without the charge of high treason* (Bak, 2019, p. [170]).

prevederile actului. Pedepsa pentru *infidelitatis* este menționată de Anonymus în *Gesta Hungarorum: sângele celui vinovat să se verse*³⁴. Faptul că nu s-a făcut vărsare de sânge îl confirmă pe Rogerius, iar Dionisie și Gyula "Magnus" au beneficiat de clemența regală. Anonymus nu suflă vreo vorbuliță despre confiscarea averilor³⁵, pe o regăsim în documentele regale. Explicația a ceea ce însemna a deveni *necredincios* (i.e. *infidel față de rege*) oferită de el este interesantă: *dacă cineva ... ar deveni necredincios față de persoana ducală* (citește *rege*) *și ar provoca dușmănie între duce* (i.e. *rege*) *și neamurile sale*. Intermediarul scrisorilor complotiștilor din 1235 era înrudit cu arpadieni; bunica paternă a ducelui Friedrich al II-lea "der Streitbare" a fost Elena a Ungariei, copila regelui Geza al II-lea și Eufrosina Mstislavna a Kievului și mătușa bună a lui Andrei al II-lea. Friedrich al II-lea și Andrei al II-lea fuseseră neamuri și prin alianță; prima soată a ducelui, Agnes, copila ducelui Otto I de Meran, era nepoata pe linie paternă a reginei Gertrud, prima soție a lui Andrei al II-lea și mama lui Bela al IV-lea. Dar o relație de rudenie a regelui Bela al IV-lea cu împăratul Friedrich al II-lea pare că nu există³⁶.

Dacă deslușesc corect toate informațiile pe care le avem la îndemână, aş spune că există o diferență între cei acuzați de *lezmajestate* (Mika, Nicolae, fiul lui Barc și magistrul Nicolae) și Dionisie / Mihail / Gyula acuzați primordial de *infidelitate*. Contrar a ce menționează Rogerius, care-i indică generic pe toți ca *oamenii cei răi* și a crezut că este vorba de o singură mare conspirație, probabil primii nu au mai ajuns să fie implicați în tentativa de aducere a unui rege străin și doar au complotat în vederea asasinării celor trei regi arpadieni, iar ultimii parcă nu au jucat vreun rol în acest complot, ci probabil doar au vrut să aducă un rege străin pe tronul Ungariei după moartea lui Andrei al II-lea pentru a-și prezerva puterea politică. Dacă au vrut și asta ...

³⁴ *Vt si quis de posteris eorum infidelis* (sb.m.) *fieret contra personam ducalem et discordiam faceret inter ducem et cognatos suos, sanguis nocentis fuderetur, sicut sanguis eorum fuit fusus in iuramento, quod fecerunt Almo duci. / ... ca dacă cineva din urmașii lor ar deveni necredincios* (sb.m.) *față de persoana ducală și ar provoca dușmănie între duce și neamurile sale, sângele celui vinovat să se verse, precum sângele lor s'a vărsat în jurământul pe care l-au făcut ducelui Almus* (Lisseanu, 1934, p. 28/77).

³⁵ Din contră; *orice bun ar putea dobândi prin lucrarea lor comună* (i.e. nobil-rege), *nimeni dintre ei* (i.e. *nobili*) *să nu fie lipsit de el* (Popa-Lisseanu, 1934, p. 28/77).

³⁶ împăratul Friedrich al II-lea a și vrut să se căsătorească cu tânăra văduvă Elisabeta de Turingia, copila lui Andrei al II-lea și Gertrud de Andechs-Meran, care fusese căsătorită cu *landgraful* Ludovic "cel Sfânt" de Turingia (Ludwig IV "der Heilige"), decedat la 11.09.1227, la Otranto, în regatul Siciliei, dar a fost refuzat.

BIBLIOGRAFIE

- Achim, 2008 Viorel ACHIM, *Politica sud-estică a regatului ungar sub ultimii Arpadieni*, Biblioteca Enciclopedică de istorie a României, Ed. Enciclopedică, București, 2008, 350 pg., ISBN 978-973-45-0564-7.
- Almási, 1986 ALMÁSI Tibor, *A beregi egyezmény megkötésének diplomáciai mozzanatai*, În: *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae: Acta Historica*, Tomus LXXXIII (1986), pp. 31–40 (a fost publicat și drept broșură în același an).
- AKO *Anjou-kori oklevéltár / Documenta res hungaricas tempore regum andegavensium illustrantia*, Fundavit Julius KRISTÓ, I.–XL., Budapest–Szeged, 1990–2014, ISBN 963 481 852 8 Ö.
- ÁÚO WENZEL Gusztáv, *Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus • Árpád-kori Új Okmánytár*, I–XII kötet, Monumenta Hungariae Historica • Magyar Történelmi Emlékek, Pest-Budapest, 1860–1874.
- Bak, 2019 János M. BAK, *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary* (2019). *All Complete Monographs*. 4, on-line https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4 (18.07.2019).
- Batthyány, 1827 Ignatii comitis de Battyán (BATTHYÁNY Ignác) *Episcopii Transsilvaniae, Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae et Provinciarum Adiacentium*, Tomvs Secvndvs, Clavdiopoli, Typis qvondam Episcopalibvvs, Anno M D CCC XXVII (i.e. 1827 -n.m.), 514 pg.
Primul tom al lucrării a fost publicat în anul 1785 la Alba-Iulia, iar celelalte două au apărut doar postum la Cluj în 1827.
- Bácsatyai, 2018 BÁCSATYAI Dániel, *Személyi összeköttetések a Curia Romana és a magyar egyház között a 13. század közepén. Pármai Albert és Bánca István*, În: *Történelmi Szemle*, LX. évfolyam, 2018. 2. szám, pp. 299–323.
- Belitzky, 1938 BELITZKY János, *Sopron vármegye története*, Első Kötet, Budapest, Stephaneum Nyomda, 1938, XIV + 1016 pg. + o hartă.
- Belitzky, 1972 BELITZKY János, *Nógrád megye története*, 1 kötet: 896–1849, Nógrád megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, Salgótarján, 1972, 416 pg.
- Bendefy, 1943 BENDEFY László, *Magna Hungaria és a Liber Censuum*, A Magyar-Őstörténet Kútffői, II.: *Kéziratos Kútffők Fr. Julianus utazásáról: Richardus beszámolója és Julianus levelei*, Budapest, 1943, 346 pg.
- Benkö, 1778/1834 Iosepho BENKŐ, *Transsilvania. Sive Magnvs Transsilvaniae Principatus. Olim Dacia Mediterranea dictus. ...*, Pars Prior sive Generalis, Tom. I., Vindobonae, Typis Iosephi nob. De Kvrtzbök, Caes. Reg. Avlae Illyr. Typographi et Bibliopolae, MDCCLXXVIII (i.e. 1778; *editio secunda Claudiopoli*, 1834 -n.m.) [XVII] + 590 + [18] pg.
- Biró, 2010 BIRÓ Annamária, *Aranka György Erdély-Története*, Aranka György Gyujteménye, II., Erdélyi Tudományos Füzetek, 264, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2010, 284 pg., ISBN 978-606-8178-09-7, ISSN 2068-309X.
- Boldea, 2002 Ligia BOLDEA, *Nobilimea românească din Banat în secolele XVI-XVI: origine, statut, studiu genealogic*, Ed. Banatica, Reșița, 2002, 378 pg., ISBN 9739844669.
- Boldea, 2006 Ligia BOLDEA, *Asupra avatarurilor unei cetăți medievale: Jdioara anilor 1548 - 1658*, În: *Analele Banatului*, Arheologie - Istorie, XIV, 2, 2006,

- pp. 43–65.
- CD FEJÉR György, *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac Civilis • Magyarország Egyházi és Világi Okmánytára*, I–XI tomos/kötet, Buda, 1829–1844.
- Chronicon Patavinum*, 1741 *Chronicon Patavinum Ab Anno Christi MCLXXIV. usque ad MCCCXCIX.* Auctore anonymo, Nunc primum luci redditum ex manuscripto codeice bibliothecae Estensis, În: *Antiquitates Italicae mediæ ævi sive dissertationes De Moribus, Ritibus, Religione, ..., aliisque faciem & mores Italici Populi referentibus post declinationem Rom[ani]. Imp[erij]. ad Annum usque MD.* (i.e. 1500 -n.m.), ... Auctore Lodovico Antonio MURATORI ..., Tomus Quartus, Mediolani, MDCCXLI., Ex Typographia Societatis Palatinae, In Regia Curia. Superiorum facultate, 1174 pg.; pp. [1115]–1168.
- C. Tóth, 2006 C. TÓTH Norbert, *Kiadatlan Árpád-kori királyi oklevelek a Zsigmond-kori oklevéltárban*, În: *Századok*, 140 Évfolyam (2006), 2. Szám, pp. 465–475.
- DF *Magyar Országos Levéltár* (MOL), Budapest, HU, *Diplomatikai fénypgyűjtemény*.
- DIR, C. Tr, I *Documente privind istoria României*, Veacul: XI, XII și XIII, C. Transilvania, Vol. I (1075–1250), Comitetul de redacție Ion IONAȘCU, L[etiția]. LĂZĂRESCU-IONESCU, Barbu CÂMPINA, Eugen STĂNESCU, D[avid]. PRODAN, Mihail ROLLER [-] redactor responsabil, Academia Republicii Populare Române, Ed. Academiei Republicii Populare Române, [București,] 1951, LVI + 430 pg.
- DIR, XIV, C. Tr, IV *Documente privind istoria României*, Veacul XIV, C. Transilvania, Vol. IV (1341–1350), Comitetul de redacție Ion IONAȘCU, L[etiția]. LĂZĂRESCU-IONESCU, Barbu CÂMPINA, Eugen STĂNESCU, D[avid]. PRODAN, Mihail ROLLER [-] redactor responsabil, Academia Republicii Populare Române, Ed. Academiei Republicii Populare Române, [București,] 1954, LXIV + [2] + 700 pg.
- DL Drăganu, 1933 *Magyar Országos Levéltár* (MOL), Budapest, HU, *Diplomatikai leveltár*. Nicolae DRĂGANU, *Români în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, Academia română, Studii și Cercetări, XXI, Monitorul Oficial și Imprimeriile statului, Imprimeria națională, București, 1933, 684 pg. + hartă.
- DZ T[adija]. SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.*, Volumen / Svezak II–XIII, Zagreb, 1904–1915.
- Endlicher, 1849 Stephanus Ladislaus ENDLICHER, *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana*, Scheitlin & Zollikofer, Sangalli, 1849, IV + [4] + 748 pg.
- Engel, 1998b ENGEL Pál, *A nemesi társadalom a középkori Ung megyében*, Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok (ISSN 0238-2180), 25, MTA Történettudományi Intézet, Krónikás BT, Budapest, 1998, 180 pg., ISBN 963-8312-59-9.
- Engel, 2003b ENGEL Pál, *Középkori magyar genealógia*, În: *Ibidem, Magyar középkori adattár*, Arcanum DVD Könyvtár, IV, Családtörténet, heraldika, honismeret, 2003 (*editio princeps* MTA Történettudományi Intézete, Budapest, Arcanum CD-ROM, 1.03.2001, 25,9 MB), ISSN 1588-9815, ISBN 963 9 374 72 5.

- Engel, 2006 Pál ENGEL, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei Medievale 895-1526*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2006, 392 pg. + 7 hărți, ISBN 973-786 7-63-7, 978-973-7867-63-6.
- EO JAKÓ Zsigmond, *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transsylvanas illustrantia / Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II., Forráskiadványok, 40; 26; 47, Akadémiai Kiadó, Budapest, [vol.] I. 1023–1300, 1997, 481 + [3] pg., ISBN 963-05-7484-5; [vol.] II. 1301–1339, 2004, 622 + [2] pg., ISSN 0073-4055, ISBN 963-631-157-9; [vol.] III. 1340–1359, 2008, 638 pg., ISSN 0073-4055, ISBN 978-963-631-166-7.
- Fabre, 1883 Paul FABRE, *Étude sur un manuscrit du Liber Censuum de Cencius Camerarius*, În: *Mélanges de l'école française de Rome*, tome 3 (1883), pp. 328–372.
- Fabre, 1892 Paul FABRE, *Étude sur le Liber censuum de l'Église romaine*, Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, Fascicule Soixante-Deuxième, Ernes Thorin, Éditeur, Paris, 1892, VIII + 234 pg.
- Fabre, 1905 *Le Liber Censuum de l'église romaine: publié avec une préface et un commentaire par Paul FABRE*, Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome, 2e série, VI. 5., Tome II: *Le Liber Censuum remanié sous Grégoire IX et Innocent IV avec ses suppléments jusqu'au XVe siècle d'après le manuscrit Riccardianus 228*, Cinquième Fascicule: Feuilles 1 à 17, pages 1 à 136, Paris, Albert Fontemoing, Éditeur, 1905, 136 pg.
- Fabre, Duchesne, 1910 *Le liber censuum de l'église romaine: publié avec une introduction et un commentaire par Paul FABRE et L[ouis]. DUCHESNE*, Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome, 2e série, Tome Premier, [Premier Fascicule,] Paris, Fontemoing et Cie, Thorin, 1910, 116 + [2] pg.
- Forțiu, 2017 Sorin FORȚIU, *Despre titlul onorific de "banus"*, În: *ArheoVest*, Nr. V: *In Honorem Doina BENEĂ*, Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie, Timișoara, 25 noiembrie 2017, Vol. 1: Arheologie, Vol. 2: Metode Interdisciplinare și Istorie, Editor: Sorin FORȚIU (cu mulțumiri pentru ajutorul punctual acordat lui Andrei STAVILĂ, Cristian OPREAN, Adrian CÎNTAR și Simona REGEP); Coordonator: Dorel MICLE; DVD-ROM: Adrian CÎNTAR; WEB: Sorin FORȚIU și Claudiu TOMA, Asociația "ArheoVest" Timișoara, JATEPress Kiadó, Szeged, 2017, Vol. 1: pp. 1–580 + DVD-ROM, Vol. 2: pp. 581–1282, ISBN 978-963-315-358-1 (Összes/General), 978-963-315-359-8 (I. kötet/volumul 1), 978-963-315-360-4 (II. kötet/volumul 2); Vol. 2, pp. 1153–1208.
- Forțiu, 2017b Sorin FORȚIU, *Banologia (I): Un document plăsmuit (1833) și un ban de Severin (1256) inexistent*, În: *Morisena*, Anul II, Nr. 2 (6) / 2017, pp. 1–5.
- Forțiu, 2018 Sorin FORȚIU, *Prolegomene la o listă a banilor "fără" Banat*, În: *Morisena*, Anul III, Nr. 1(9) / 2018, pp. 1–9.
- Forțiu, 2020a Magnus Buzad, *primul ban de Severin (~1228–'30)?*, În: *ArheoVest*, Nr. VIII: *In Honorem Alexandru RĂDULESCU*, Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie, Vol. 1: Arheologie, Vol. 2: Metode Interdisciplinare și Istorie, Editor: Sorin FORȚIU, Asociația "ArheoVest" din Timișoara, JATEPress Kiadó, Szeged, 2020, 1–416 + 417–870 pg.; Vol. 2, pp. 727–785.

- Gebhardi, 1781 *Allgemeine Weltgeschichte von der Schöpfung an bis auf gegenwärtige Zeit; welche alle bekannte Reiche und Staaten, ihre Veränderungen, Staatsverfassungen, Gesetze, Religionen, Sitten und Gebräuche, ihr Wachsthum in der Gelehrsamkeit, den Künsten und Wissenschaften, der Handlung und Schifffahrt, sammt ihrer Zeitrechnung, ihren Alterthümern, öffentlichen Gebäuden und besondern Seltenheiten der Natur und Kunst in sich begreift.*, Des funfzehnten Bandes dritte Abtheilung: welche die Geschichte der mit Hungarn verbundenen Staaten älterer und neuerer Zeit enthält, nach dem Plan William GUTHRIE, John GRAY, ... von Ludwig Albrecht GEBHARDI, bey M. D. Weidmann Erben und Reich, Leipzig, 1781, 866 pg.
- Gebhardi, 1788 Ludwig Albrecht GEBHARDI, *Allgemeine Weltgeschichte*. Nach dem Plan Wilh. Guthrie und Joh. Gray und ..., Vier und fünfzigster Band, Brünn, gedruckt bei Joseph Georg TRASSLER, und im Verlage F. A. Schrambls, 1788, 780 pg.
- Gebhardi, 1803 Ludwig Albrecht GEBHARDI, *Geschichte des Großfürstenthums Siebenbürgen und der Königreiche Gallizien, Lodomerien und Rothreussen*, Pesth, Im Werlad bey Joseph LEYRER, 1803, 317 + [3] pg.
- GM, 1979 *Ghidul microfilmelor*, Volumul III: *Documente din arhivele străine*, Direcția Generală a Arhivelor statului din Republica Socialistă România, Coordonator Ionel GAL, Redactor responsabil Vasile ARIMIA, Volum întocmit de: Jelița GĂMULESCU, Emilia POȘTĂRIȚĂ, Tahsin GEMIL, Sabina SPERMEZAN, Caasile MATEI, Margareta SZABÓ, Cornelia MORARU, Valeriu VELIMAN, Mircea VOICULESCU, Au mai colaborat: Iosif I. ADAM, Sandar BĂDĂRĂU, Mircea PAICU, Valeria ȘINDELARU, București, 1979 (*Uz Intern*).
- Haner, 1763 Georg Jeremias HANER, *Das königliche Siebenbürgen entworfen und mit nöthigen Anmerkungen versehen*, Erlangen, gedruckt und verlegt von Wolfgang Walther, 1763, 298 pg.
- HO *Codex Diplomaticus Patrius • Hazai Okmánytár*, A M[agyar]. T[udományos]. Akadémia Történelmi Bizottsága, I–VIII tomos/kötet, Győrött-Budapest, 1865–1891.
- Holban, 1981 Maria HOLBAN, *Despre Țara Severinului și Banatul de Severin în secolul al XIII-lea*, În: *Eadem, Din cronică relațiilor româno-ungare în secolele XIII–XIV*, Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga“, Biblioteca istorică, LVII, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1981, 312 pg.; pp. 49–89.
- Huszt, 1791 HUSZTI András, *Ó és Új Dácia az az Erdélynek régi és mostani állapotjáról való historia, a' mélyben elé adattatik ennek az orszagnak régi és mostani lakossainak eredete, nevekedése, és némellyeknek el-enyészése, a' magyar királyok, vajdák, és fejedelmek alatt való állapotjával egybe ... által, melyet mutató táblával meg-bővítvén*, a' maga költségén kiadott DIÉNES Sámuel, Bétsben, 1791-ben, [7] + 294 + [34] pg.
- Iorga, 1993 Nicolae IORGA, *Istoria românilor / Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, Vol. 3: *Cittorii*, Coordonatori: Gheorghe BUZATU, Victor SPINEI, Text stabilit, note, comentarii și postfață de Victor SPINEI, addenda de Costică ASĂVOAIE, indice de Sorin IFTIMI și Victor SPINEI,

- Ed. Enciclopedică, București, 1993 (ediția a 2-a), XIII + 424 + XIII pg., ISBN 973-45-0029-5, 973-45-0048-1.
- IS, V *Illyrici sacri tomus quintus. Ecclesia Jadertina cum suffraganeis et ecclesia Zagrabienensis.* Auctore Daniele FARLATO presbytero Societatis Jesu. Venetiis, apud Sebastianum Coleti, MDCCLXXV (i.e. 1785 -n.m.), 672 pg.
- Jakubovich, 1924 JAKUBOVICH Emil, *Kún Erzsébet nőtestvére*, În: *Turul*, 1923/1924, pp. 14–27.
- Karácsonyi, II KARÁCSONYI János, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, Második Kötet, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1901, IV + 500 pg.
- Karácsonyi, III KARÁCSONYI János, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*, Harmadik Kötet, Első Fele, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1901, 256 pg.
- Karácsonyi, 1905 KARÁCSONYI János, *A sajómezei csatában elesett esztergomi érsek nemzetsége*, În: *Turul*, 1905-2, p. 86.
- Karácsonyi, 1924 KARÁCSONYI János, *Magyar Sibilla*, În: *Turul*, 1923/1924, pp. 3–14.
- Katona, 1781 *Historia critica regvm Hvgariae stirpis Arpadianae*, Ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata a Stephano KATONA ..., Tomvlvs IV. ..., Posonii et Cassoviae, Svmtibvs Ioannis Michaelis LANDERER, Typographi et bibliopolae, MDCCLXXXI (i.e. 1781 -n.m.), [14] + 780 + [16] pg.
- Katona, 1783 *Historia critica regvm Hvgariae stirpis Arpadianae*, Ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata a Stephano KATONA ..., Tomvlvs V. ..., Posonii et Cassoviae, Svmtibvs Ioannis Michaelis LANDERER, Typographi et bibliopolae, MDCCLXXXIII (i.e. 1783 -n.m.), [15] + 1079 + [15] pg.
- KDA KEMÉNY József, *Diplomatarium autographum*, Biblioteca Centrală Universitară "Lucian Blaga", Cluj-Napoca, Colecții speciale, Colecția Kemény, nr. 104 (*ms -non vide*).
- Keza, 1935 Simonis de KEZA, *Chronicon hungaricum / Cronica ungurilor*, Fontes Historiae Daco = Romanorum / Izvoarele istoriei românilor, Fasciculus / Volumul IV, Traducere de G[heorghe]. Popa-LISSEANU, Tip[ografia]. «Bucovina», București, 1935, 134 pg.
- Knauz, 1863a KNAUZ Nádor, *Az Esztergomi érsekség Okmányai (Folytatás)*, În: *Magyar Sion: egyháztörténelmi havi folyóirat*, Első kötet, 1863, pp. 289–294.
- Knauz, 1863b FERDINANDI KNAUZ (Nádor), *Az Esztergomi főegyháznak okmánytára / Codex diplomaticus primatialis ecclesiae Strigoniensis*, I. Füzet (Fasciculus I): *Az Esztergomi Érsekségnek Árpádkori Okmányai (Különnyomat a Magyar Sion I. évfolyamából) / Diplomata Arpadiana, quae in Archivis Primatialibus Strigon[i]. Reperiri poterant, ordine chronologico complectens*, Esztergom / Strigonii, Nyomtott / Typis HORÁK Egyednél (Aegidii), 1863, 112 pg.
- Kovachich, 1798 Martinus Georg[ius]. KOVACHICH Senquiciensis, *Supplementum Ad Vestigia Comitiorum Apud Hungaros Ab Exordio Regni Eorum In Pannonia, Usque Ad Hodiernum Diem Celebratorum*, Tomus I, Budæ, Typis Regiæ Universitatis Pestiensis, 1798, LXXII + 506 pg.

- Laszlovszky, 2016 József LASZLOVSZKY, *Local tradition or European patterns?: The grave of Queen Gertrude in the Pilis Cistercian Abbey*, În: Gerhard JARITZ, Katalin SZENDE (eds), *Medieval East Central Europe in a Comparative Perspective: From Frontier Zones to Lands in Focus*, Routledge, 2016, 266 pg., ISBN 978-1-138-92346-1, 978-1-138-92347-8, 978-1-315-61887-6; pp. 81–98.
- Ligeti, 1979 LIGETI Lajos, *Régi török eredetű neveink* (III—IV), În: *Idem, A magyar nyelv török kapcsolatai és ami körülöttük van*, II [Kötet], Szerkesztette: SCHÜTZ Ödön, Budapest Oriental Reprints, Series A 2, Körösi Csoma Társaság — Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1979, II + 482 pg., ISBN 963 7301 62 3; pp. 442–469; publicat și în *Magyar Nyelv*, LXXV (1979).
- Magyar, 1992 MAGYAR Karoly, *Középkori pecsétyomó a Budai vár területéről*, În: *Budapest Régiségei*, 29. (1992), pp. 229–234.
- Măneanu, 2013 Varvara Magdalena MĂNEANU, *Mite Măneanu, Țara și cetatea Severinului în Evul Mediu* (1), În: *Confluente Literare*, ISSN 2359-7593, Ediția nr. 907, Anul III, 25 iunie 2013, on-line http://confluente.org/Dr_mite_maneanu_tara_si_c_varvara_magdalena_maneanu_1372146880.html (accesat 14.01.2017; apud Varvara Magdalena MĂNEANU, *Materialul este parte dintr-un capitol din volumul Mite MĂNEANU, Oltenia, de la Medieval la Modernitate*, Ed. MJM, Craiova, 2009, 316 + [16] pg., ISBN 978-973-680-250-8 -non vide). Textul este reluat și în Varvara Magdalena MĂNEANU, *Mite MĂNEANU, Banatul de Severin înainte de Posada*, În: *Confluente Literare*, ISSN 2359-7593, Ediția nr. 1757, Anul V, 23 octombrie 2015, on-line http://confluente.org/varvara_magdalena_maneanu_1445580086.html (accesat 14.01.2017).
- MES, I Ferdinand KNAUZ, *Monumenta ecclesiae strigoniensis*, Tomus Primus: *Ab a. 979 ad a. 1273. Nri. 1–792*, Strigonii, 1874, Typis Aegydius HORÁK, XLVIII + 686 + [3] pg.
- MGH *Monumenta Germaniae historica*
- Mihalache, 2013 Robert-Marius MIHALACHE, *Aspectele transilvane ale legației cardinalului Iacob de Preneste (1232-1234)*, În: *Anuarul Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca*, Tom LII, 2013, pp. 167–178.
- Miller, 1815 [Jacobus Ferdinandus MILLER de Brasso, ... Musei Nationalis Hungarici Director,] *Catalogus manuscriptorum Bibliothecae nationalis hungaricae Széchényiano – Regnicolaris*, Vol. II.: *D. – M.*, Sopronii, Typis Haeredum Siessianorum, 1815, 608 pg.
- MS 228 MS (Florentinus) Riccardianus 228 / Riccardi 228, *Codex/MS (Florentinus) Riccardianus/Riccardi 228* aflat azi la Biblioteca Riccardiana di Firenze, IT.
- Nagy, 1889 NAGY Imre, *Sopron vármegye története*, Oklevéltár, Első Kötet: *1156–1411*, Sopron Vármegye Közönsége, Sopron, Nyomatott LITFASS Károly Könyvnyomdájában, 1889, [2] + 648 pg.
- Nagy, Véghely, Nagy, 1890 NAGY Imre, VÉGHELY Dezső, NAGY Gyula, *Zala vármegye története*, Oklevéltár, Második Kötet: *1364–1498*, Budapest, 1890, VIII + 646 pg. + o reproducere.
- Neagoe, 1984 B[ogdan]. P[etriceicu]. HAȘDEU, *Istoria critică a Românilor*, Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore BRÂNCUȘ; studiu introductiv

- și note de Manole NEAGOE, Ed. Minerva, București, 1984, 660 pg.
- Németh, 1990 NÉMETH Gyula, *Az uráli és török nyelvek ősi kapcsolata*, În: *Idem, Törökök és magyarok*, I. [Kötet:] *Régi törökök*, Szerkesztette: RÓNATAS András, Budapest Oriental Reprints, Ser. A 4., Körösi Csorna Társaság - Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1990, XII + 538 pg., ISSN 0139-4614, ISBN 963 7302 74 3, Összkiadás: 963 7302 76 X; pp. 62–84; a fost publicat inițial în *Nyelvtudományi Közlemények*, XLVII (1928).
- Nyáry, 1868 B[áró]. NYÁRY Albert, *Beatrix királyné, II. Endre hitvese*, În: *Századok*, Kilenczedik (9) füzet, 1868, November hó, pp. [593]–607.
- Ováry, 1888 OVÁRY Lipót, *Regesták: A Magyar Tudom. Akadémia Kézirattárában Létező s Olaszországi Levéltárakban Másolt Magyar Történelmi Vonatkozású Oklevelekből* – Első Közlemény., În: *Történelmi Tár*, 1888-diki Évfolyam., pp. [450]–470.
- Óváry, 1890 ÓVÁRY Lipót, *A Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottságának oklevélmásolatai*, Első Füzet. [*A Mohácsi vész előtti okiratok kivonatai*], Kiadja a M[agyar]. Tud[ományos]. Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest, 1890, IV + 312 pg. Inițial prima parte (*Első Közlemény*) a studiul fusesse publicat în Ováry, 1888.
- Oța, 2008 Silviu OȚA, *Orizonturi funerare din Banatul istoric (secolele X-XIV)*, Ministerul Culturii și Cultelor, Muzeul Național Brukenthal, Bibliotheca Brukenthal, XXVIII, Ed. Altip, Sibiu-Alba Iulia, 2008, 326 pg. + 128 pl. + 35 fig., ISBN 978-973-117-182-1.
- Oța, 2014 Silviu OȚA, *The Mortuary Archaeology of the Medieval Banat (10th-14th Centuries)*, East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450, BRILL, Leiden | Boston, 2014, 408 pg., ISBN 978-90-04-21438-5, 978-90-04-28157-8.
- Pall, 2005 Francisc PALL, *Diplomatica latină din Transilvania medievală*, Ediție îngrijită de Ionuț COSTEA, Seria Documente • Istorie • Mărturii, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2005, 296 pg., ISBN 973-7710-76-2, 9789737710765.
- Popa-Gorjanu, 2007 Cosmin POPA-GORJANU, *Despre familiares și familiaritas în cazul familiei Himfi*, În: *Apulum*, 44 (2007), pp. [363]–382.
- Popa-Lisseanu, 1935 Rogerius, *Carmen miserabile / Cântecul de jale*, Traducere de G[heorghe]. POPA-LISSEANU, *Fontes Historiae daco-romanorum / Izvoarele Istoriei Românilor*, Fasciculus / Volumul V., Tip[ografia]. «Bucovina», București, 1935, 104 pg.
- Popa-Lisseanu, 1937 *Cronica pictată dela Viena / Chronicon pictum Vindobonense*, Izvoarele istoriei românilor / *Fontes historiae Daco-Romanorum*, Volumul / Fasciculus XI, Text, traducere și comentarii de G[heorghe]. POPA-LISSEANU, București, Tipografia «Bucovina», I. E. Totouțiu, 1937, L + 252 pg.
- Papacostea, 1990 Șerban PAPACOSTEA, *Înfruntări politice și spirituale în sud-estul Europei: 1204-1241 (II)*, În: *Anuarul Institutului de Istorie A. D. Xenopol*, tomul XXVII, 1990, Iași, pp. [23/1]–50/28.
- Papacostea, 1993 Șerban PAPACOSTEA, *Românii în secolul al XIII-lea: între cruciată și imperiul mongol*, Colecția „Biblioteca Enciclopedică de Istorie a României”, Ed. Enciclopedică, București, 1993, 188 pg., ISBN 973-45-0060-0.

- Papacostea, 1998 Șerban PAPACOSTEA, *Between the Crusade and the Mongol Empire: The Romanians in the 13th Century*, Bibliotheca rerum Transsilvaniae, XXII, Center for Transylvanian Studies, Romanian Cultural Foundation, Cluj-Napoca, 1998, 354 pg., ISBN 9735771861.
- Pray, 1763 *Annales regvm Hvmgariae ab anno Christi CMXCVII ad annum MDLXIV ...*, Opera, et stvdio Georgii PRAY ..., Pars I. *Complectens res gestas ab divo Stephano ad Carolvm I. Robertvm*, Vindobonae, Typis Georgii Lv dovici SCHVLZII, Typographi academici, MDCCCLXIII. (i.e. 1763 -n.m.), [16] + 391 + [7] pg.
- PRT ERDÉLYI László, SÖRÖS Pongrácz, *A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története: a Magyar kereszténység, királyság és Benczés-Rend fönnállásának kilencszázados emlékére kiadja a Szent-Benedek-rend*, I–XII, Budapest, Stephaneum, 1902–'16.
- Rădvan, 2004 Laurențiu RĂDVAN, *Orașele din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, Seria Historica, 35, Ed. Universității "Alexandru Ioan Cuza", 2004, 594 pg., ISBN 9737030478.
- Rădvan, 2010 Laurențiu RĂDVAN, *At Europe's Borders: Medieval Towns in the Romanian Principalities*, Translated by Valentin CÎRDEI, East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450-1450 (ISSN 1872-8103), 4, BRILL, Leiden • Boston, 2010, 648 pg., ISBN 978 90 04 18010 9.
- Rădvan, 2011 Laurențiu RĂDVAN, *Orașele din țările române în evul mediu (sfârșitul sec. al XIII-lea – începutul sec. al XVI-lea)*, Historica, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2011, 652 + [6?] pg., ISBN 978-973-703-693-3.
- Rudolf, 2018 RUDOLF Veronika, *Cseh-magyar-osztrák kapcsolatok II. (Harcias) Frigyes uralkodása alatt (1230-1246)*, În: *Fons (Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok)*, XXV évfolyam (2018), 1. szám, pp. 3–47.
- Salimbene, 1942 Salimbene de Adam, *Cronica*, A cura di Ferdinando BERNINI, Volume Primo, Scrittori d'Italia, N. 187, Bari, Gius[e]ppe. LATERZA & Figli: Tipografi-Editori-Librari, 1942, 522 pg.
- Scheffer-Boichorst, 1874 Paul SCHEFFER-BOICHORST, *Chronica Alberici monachi Trium Fontium, a monacho Novi Monasterii Hoiensis interpolata*, În: *Monvmenta Germaniae historica ...*, Scriptorum, Tomvs XXIII: [*Chronica aevi svevici*], Hannoverae, Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, MDCCCLXXIV (i.e. 1874 -n.m.), VIII + 1028 pg.; pp. 631–950.
- Senga, 1988 SENGÁ Toru, *Béla királyfi bolgár, halicsi és osztrák hadjárataihoz*, În: *Századok*, 122. Évfolyam 1988/1–2. Szám, pp. [36]–51.
- Szabó, Tarnai, 1988 SZABÓ György, TARNAI Andor, *Benkő József levelezése*, *Commercia litteraria eruditorum Hungariae / Magyarországi tudósok levelezése*, I. kötet, A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, 1988, 496 pg., ISBN 963 222 152 4, 963 222 153 2, ISSN 0238-678x.
- Szegfű, 2002 SZEGFŰ László, *A kancelláriák kialakulása es működése Magyarországon Mátyás trónra lépéséig*, În: *Belvedere*, XIV (2002), pp. 4–8.
- Szentpétery, 1916 SZENTPÉTERY Imre, *A borsmonostori apátság Árpád kori oklevelei*, Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1916, 136 pg. + 5 planșe.
- Szentpétery, I/1 SZENTPÉTERY Imre, *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke / Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*, I. kötet,

1. füzet., Budapest, 1923, XIII + [3] + 176 pg.
- Szentpétery, I/2 SZENTPÉTERY Imre, *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke / Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*, I. kötet, 2. füzet., Budapest, 1927, pp. 177–352 + [2] pg.
- Szőcs, 2010 SZŐCS Tibor, *A nádori oklevéladás kezdeti szakasza*, În: ALMÁSI Tibor, RÉVÉSZ Éva, SZABADOS György (eds), „*Fons, skepsis, lex*”. *Ünnepi tanulmányok a 70 esztendőes Makk Ferenc tiszteletére*, SZTE Történeti Segédtudományok Tanszék, Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 2010, 506 pg., ISBN 9789633060735, 9633060737; pp. 429–436.
- Szőcs, 2012 SZŐCS Tibor, *Az Árpád-kori nádorok és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzéke / Regesta palatinorum et vices gerentium tempore regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*, A Magyar Országos Levéltár kiadványai, II., Forráskiadványok. 51., Budapest, Kódex Könyvgyártó Kft., 2012, 326 pg., HU ISSN 0073-4055, ISBN 978 963 631 219 0.
- Şincai, 1808 Gheorghe ŞINCAI, *Hronica românilor şi a mai multor neamuri încât au fost iale aşa de amestecate cu românii, cât lucrurile, întâmplările şi faptele unora fără de ale altora nu se pot scrie pre înteles, (...)*, Biblioteca Centrală Universitară "Lucian Blaga" Cluj-Napoca, MS 592 Gheorghiu Şincai de Şinca, Buda, 1808, on-line <http://dspace.bcucuj.ro/handle/123456789/13255> (4.04.2020).
- Şincai, 1978 Gheorghe ŞINCAI, *Cronica românilor*, Biblioteca pentru toţi, Ediţie îngrijită de Florea FUGARU, Prefaţă, tabel cronologic şi note de Manole NEAGOE, Ed. Minerva, Bucureşti, 1978, vol. I–III.
- Theiner, 1859 Augustino THEINER, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta collecta ac serie shronologica disposita ...*, Tomus Primus: *Ab Honorio PP. III usque ad Clementem PP. VI: 1216–1352*, Romae, Typis Vaticanis, MDCCCLIX (i.e. 1859 -n.m.), XLII + [2] + 838 pg.
- Theiner, 1860 Augustino THEINER, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta collecta ac serie shronologica disposita ...*, Tomus Secundus: *Ab Innocentio PP. VI usque ad Clementem PP. VII: 1352–1526*, Romae, Typis Vaticanis, MDCCCLX (i.e. 1860 -n.m.), XXVI + [2] + 492 pg.
- Turcuş, 2001 Şerban TURCUŞ, *Sfântul Scaun şi românii în secolul al XIII-lea*, Colecţia Biblioteca Enciclopedică de istorie a României, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2001, 354 pg., ISBN 973-45-0388-X.
- Turcuş, 2017 Şerban TURCUŞ, *Papa Gregorius al XI-lea şi revendicarea fiscală a teritoriului teuton al Ţării Bârsei la 1373*, În: *Anuarul Institutului de Istorie «George Bariţiu» din Cluj-Napoca*, tom LVI (2017), pp. 155/[1]–164/10.
- Turcuş et alii, 2011 Şerban TURCUŞ (coordonator), Adinel DINCĂ, Mihai HASAN, Victor VIZAUER, *Antroponimia în Transilvania medievală (secolele XI – XIV). Evaluare Statistică, Evoluţie, Semnificaţii*, I–II, Ed. MEGA, Cluj-Napoca, 2011, 370 + 1345 pg., ISBN 978-606-543-191-1, (I) 978-606-543-192-8, (II) 978-606-543-193-5.
- UB, 1857 *Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens*, Erster Theil: *Enthaltend Urkunden und Regesten bis zum Ausgang des Arpadischen Mannsstammes (1301)*. – Aus den Sammlungen des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, Bearbeitet und Herausgegeben von G[eorg]. D[aniel]. TEUTSCH

- und Fr[iedrich]. FIRNHABER, *Fontes rerum Austriacarum / Österreichische Geschichts-Quellen*, Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Zweite Abtheilung. Diplomataria et Acta, XV Band, Wien, 1857, LXXXIII + 264 + [2] pg.
- UB, I Franz ZIMMERMANN, Carl WERNER, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Erster Band: 1191 bis 1342. Nummer 1 bis 582., Herausgegeben von Ausschuss des Vereines für siebenbürgische Landeskunde, Hermannstadt, In Kommission bei Franz Michaelis (Druck von W. Krafft), 1892, XXX + 620 pg. + 3 pl.
- Vajay, 1984 VAJAY Szabolcs, *Dominae reginae milites. Árpád-házi Jolánta magyarjai Valencia visszavétele idején*, În: H. BALÁZS Éva, FÜGEDI Erik, MAKSAJ Ferenc (eds), *Mályusz Elemér emlékkönyv*, Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984, 456 pg., ISBN 9630532727; pp. 393–414.
- Vajda, 1830 VAJDA László, *Az erdélyi polgári magános törvények' historiaja*, I, [Kolo'sváron,] Királyi Lyceum' Betüivel, 1830, [26] + 450 + [2] pg.
- Varga, 2003 VARGA Lajos, *Rátót nembeli Mátyás*, În: BEKE Margit (ed), *Esztergomi érsekek 1001–2003*, Szent István Társulat, Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2003, 480 pg., ISBN 963-361-472-4; pp. 104–106.
- Vékony, 1991 VÉKONY Gábor, *Anonymus kora és korhűsége* (I–IV), În: *Életünk* (HU-ISSN 0133-4751), XXIX. Évfolyam, 1–4. Szám (Január–Április 1991), pp. 58–73, 135–158, 263–275, 355–375.
- Vergatti, 2015 Radu Ștefan VERGATTI, *Cetatea Severinului și bisericile ortodoxe din interiorul fortificațiilor*, În: *Arhivele Olteniei*, Serie Nouă, nr. 29, 2015, pp. [41]–54.
- VT, I Ștefan PASCU(?), *Voievodatul Transilvaniei*, Vol. I, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1972 (Ediția II), 596 pg.
- W. Kovács, 2004 Notă: autorul a fost acuzat că a folosit "negri" în alcătuirea acestei opere. W. KOVÁCS András, *A levéltárrendező és családtörténész Huszti András*, În: *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Szerk. PÁL-ANTAL Sándor, SIPOS Gábor, W. KOVÁCS András, WOLF Rudolf, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2004, 685 pg., ISBN 973 8231 32 9; pp. 261–274; on-line <http://adatbank.transindex.ro/vendeg/htmlk/pdf3342.pdf> (1.04.2020). Pentru că nu am acces la varianta tipărită, voi cita după versiunea on-line, care nu are paginare.
- Walther, 1836 WALTHER László, *Porcsalma és az ecsedi tó*, În: *Tudománytár*. Közre bocsátja A' Magyar tudós társaság., Szerkezteti CSATÓ Pál, Kilenszedik Kötet, Budán, A' Magyar Kir. Egyetem' Betüivel, [1836,] 240 pg.; pp. 135–183.
- WassLtReg W. KOVÁCS András, VALENTINY Antal, *A Wass család cegei levéltára. Valentiny Antal oklevélkivonatait felhasználva bevezető tanulmányokkal és jegyzetekkel közlése W. Kovács András.*, Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára, 3., Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, 2006, 602 + 10 pg., ISBN 973-8231-56-6, 978-973-8231-56-6.
- Weisz, Zsoldos, 2010 WEISZ Boglárka, ZSOLDOS Attila, *A báni joghatóság Szlavóniában és a Dráván túl*, În: ALMÁSI Tibor, RÉVÉSZ Éva, SZABADOS György (eds), *„Fons, skepsis, lex”. Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére*, SZTE Történeti Segédtudományok Tanszék, Szegedi

- Középkorász Műhely, Szeged, 2010, 506 pg., ISBN 9789633060735, 96 33060737; pp. 469–482.
- Wertner, I–II WERTNER Mór, *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig: Számos genealógiai táblával*, I. Kötet: A–H, II. Kötet: I–Z, Temesvár, Nyomatott a Csanád- Egyházmegyei Könyvsajtón., 1891., XIV + [2] + 328 pg.; 1892., 463 + [13] pg.
- Wertner, 1892 WERTNER Mór, *Az Árpádok családi története*, Történeti-, Nép- és Földrajzi Könyvtár, LI. Kötet, Nagy-Becskereken, PLEITZ Fer[encz]. Pál Könyvnyomdája, 1892, VIII + 629 pg. + 5 kihajtható leszarm.
- Wertner, 1893 WERTNER Mór, *Negyedik Béla király története*. Okirati kútfők nyomán, Történeti Nép- és Földrajzi Könyvtár, LV. Kötet, Temesvár, Nyomatott a Csanád-Egyházmegyei Könyvsajtón, 1893, 252 pg.
- Wertner, 1895 WERTNER Mór, *Ompud nádor és utódjai*, Ín: *Turul*, 1895-2, pp. 92–93.
- Wertner, 1901 WERTNER Mór, *Az árpádkori ország- és udvarbirák genealogiája (Comites curiales, comites seu iudices curiae vel aulae regiae, regis seu reginae)* (Első közlemény), Ín: *Turul*, 1901-1, pp. 7–26.
- Wertner, 1903 WERTNER Mór, *Megjegyzések a «Magyar Nemzetségek a XIV. század közepéig» című munkára*. (Negyedik közlemény.), Ín: *Turul*, 1903-3, pp. 125–134.
- Wertner, 1908 WERTNER Mór, *Ujabb nemzetségi kutatások* (Nyolczadik, befejező közlemény.), Ín: *Turul*, 1908-3, pp. 122–137 (*A Kán-nemzetség erdélyi vagy vajdai ága*. la pp. 122–129).
- Zsoldos, 2011 ZSOLDOS Attila, *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*, História Könyvtár, Kronológiák, Adattárak, 11, História • M[agyar] T[udományos] A[kadémia] Történettudományi Intézete, Budapest, 2011, 382 pg., ISBN 978 9627 38 3, ISSN 1217 310 X.